

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1969

A TARTALOMBÓL

CZINE MIHÁLY:

ADY ENDRE,
MÓRICZ ZSIGMOND,
KRÚDY GYULA

SZABÓ B. ISTVÁN:

DARVAS JÓZSEF
MUNKÁSSÁGA 1945 UTÁN

ARATÓ KÁROLY,
CSORDÁS JÁNOS,
GYURKOVICS TIBOR,
SZEPESI ATTILA,
TOLDALAGI PÁL VERSEI

SZENTIVÁNYI KÁLMÁN ÉS
THIERY ÁRPÁD
ELBESZÉLÉSE

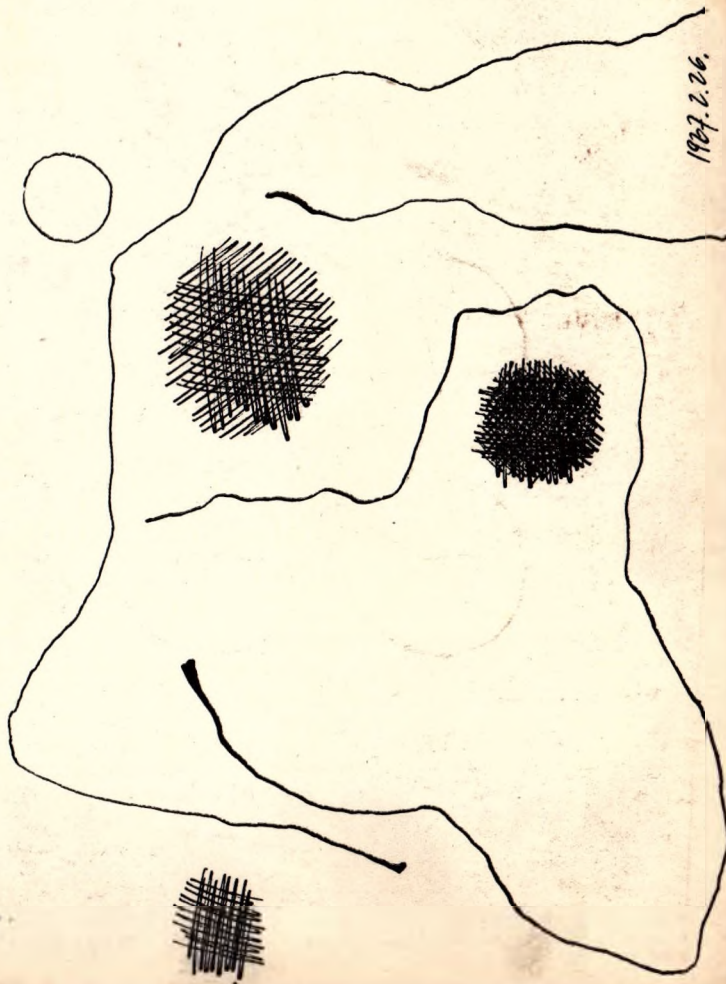
HALLAMA ERZSÉBET:

NÉMETH JÁNOS
KERÁMIKUS
TAKÁCS IMRE:
HÁROM SZÉKESFEHÉRVÁRI
KIÁLLÍTÁS

TAXNER ERNŐ:

ELMÉLKEDÉS
A MŰVELTSÉGRŐL

2

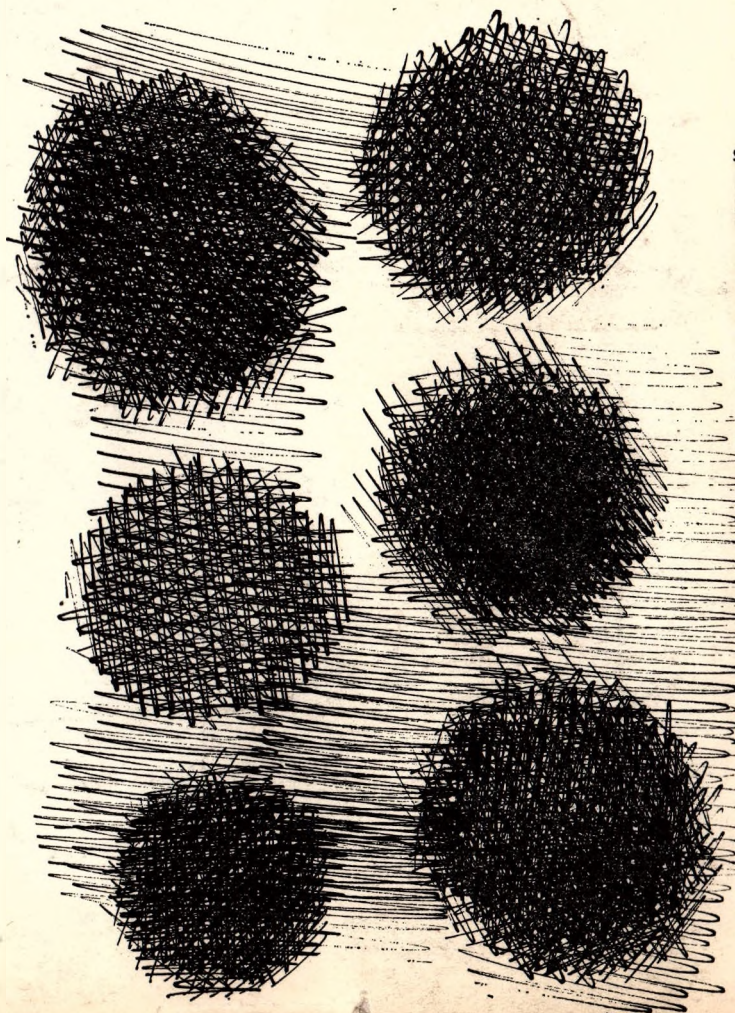

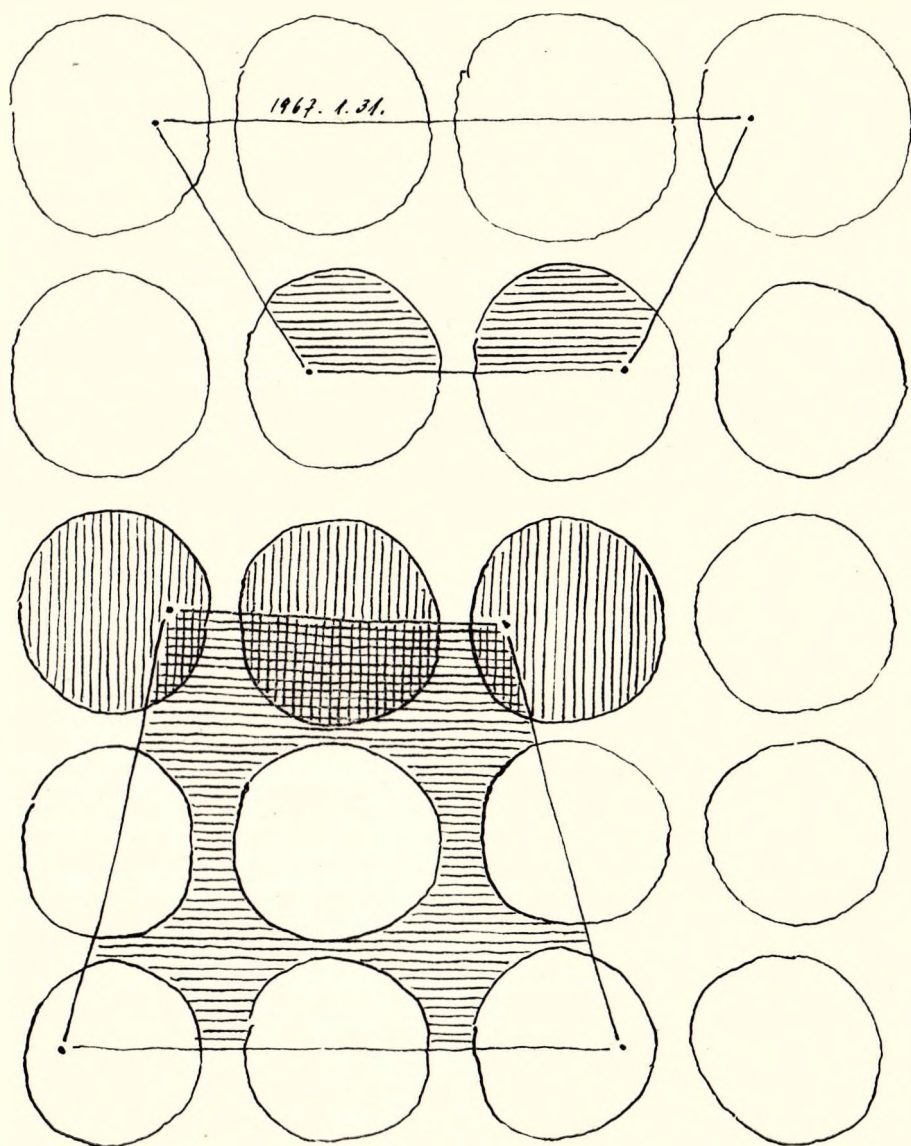
SZAMUNK SZERZŐI

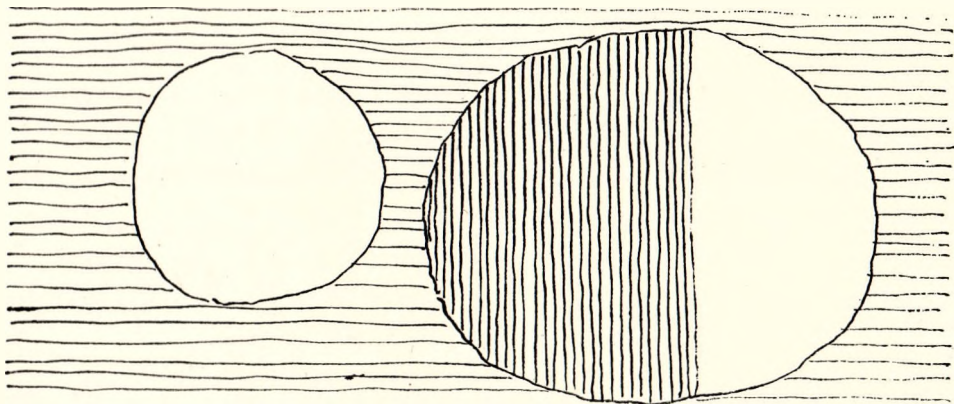
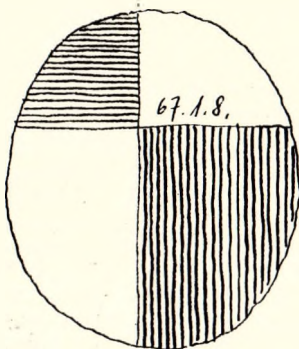
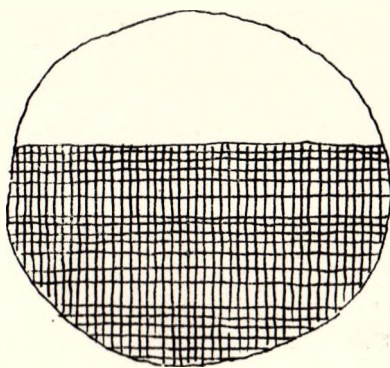
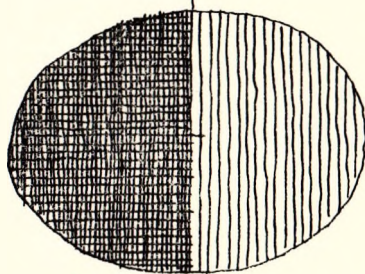
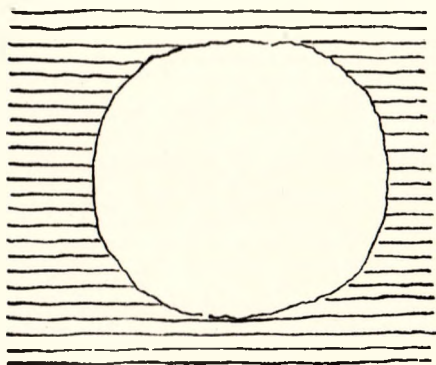
ARATÓ KÁROLY
BERTHA BULCSU
BODRI FERENC
CZINE MIHÁLY
CSORDÁS JÁNOS
CSÜROS MIKLÓS
DARÁZS ENDRE
GÁBOR ZOLTÁN
GYURKOVICS TIBOR
HALLAMA ERZSÉBET
HOÓZ ISTVÁN
JENKEI JÁNOS
KERÉK IMRE
KISS DÉNES
LACZKÓ ANDRÁS
LUKÁCSY ANDRÁS
MARGÓCSY JÓZSEF
MENDÖL ZSUZSA
CS. NAGY ISTVÁN
RÓNAY LÁSZLÓ
SZABÓ B. ISTVÁN
SZENTIVÁNYI KÁLMÁN
SZEPESI ATTILA
TAKÁCS IMRE
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
TOLDALAGI PÁL

KÉPEK:

FURTÓS ILONA
HORVÁTH OLIVÉR
LANTOS FERENC
NÉMETH JÁNOS
RÉTFALVI SÁNDOR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1969. FEBRUÁR

TARTALOM

CZINE MIHÁLY: Három portré (<i>Ady Endre, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula</i>)	99
ARATÓ KÁROLY versei: Levél senkinek, Végre otthon	109
DARÁZS ENDRE: Mi, vagyis én (vers)	110
SZABÓ B. ISTVÁN: Darvas József munkássága 1945 után (tanulmány)	111
SZEPESI ATTILA versei: Ketten, Húsvéti vers	122
KERÉK IMRE versei: Ősz, Regölő	123
THIERY ÁRPÁD: Delegáció érkezik (elbeszélés)	124
SZENTIVÁNYI KÁLMÁN: Zajlásban (elbeszélés)	130
GYURKOVICS TIBOR versei: Henry Moore, Klee: Piros ballon	136
HALLAMA ERZSÉBET: Németh János	138
BODRI FERENC: Képzőművészeti krónika (<i>Fehérvári mérleg, Könyv és kiállítás Medgyessy életművéről, Szőnyi István jubileumára, „Az én múzeumom”-sorozat jubileuma</i>)	141
TAKÁCS IMRE: Három székesfehérvári kiállítás (<i>Pásztorok művészete, Gereblyés paraszt és azték naptár, Mondatok Orosz Jánosról</i>)	147
MENDÖL ZSUZSA: Horváth Olivér pécsi kiállítása	152
TOLDALAGI PÁL versei: Mágikus kör, Mi lenne?	156
GÁBOR ZOLTÁN versei: A hetedik napon, Időzavar	157
TAXNER ERNŐ: Elmélkedés a műveltségről	158
RÓNAY LÁSZLÓ: Homérosztól Radnótiig (<i>Trencséni-Waldapfel Imre hatvan éve</i>)	166
CSORDÁS JÁNOS: Gyász és szerelem (vers)	171
CS. NAGY ISTVÁN: Egy halleluját magunknak (vers)	172

MARGÓCSY JÓZSEF: Irodalom – középiskolásoknak	– – –	173
LUKÁCSY ANDRÁS: Egy múltjával viaskodó költő (<i>Timár György: Jerikó</i>)	– – – – –	177
KISS DÉNES: Ratkó József: Fegyvertelenül	– – – – –	179
CSÜRÖS MIKLÓS: Körkép 68	– – – – –	180
JENKEI JÁNOS: Látogatóban	– – – – –	182
BERTHA BULCSU: Tüskés Tibor: A déli part	– – – – –	184
LACZKÓ ANDRÁS: Bajomi Lázár Endre: Fő a bizalom	– – – – –	185
HOÓZ ISTVÁN: Kolta János: Baranya megye és Pécs város népesedése	– – – – –	186
A Jelenkor krónikája	– – – – –	188

K É P E K

LANTOS FERENC rajzai	– – – – –	108, 121, 129, 135, 170
HORVÁTH OLIVÉR rajza	– – – – –	155

Műmellékleten

NÉMETH JÁNOS két kerámiája
 RÉTFALVI SÁNDOR: Gereblyés paraszt
 FÜRTÖS ILONA: Nagy azték naptár
A borítón LANTOS FERENC rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly..

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

69-6965 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

HÁROM PORTRÉ

ADY ENDRE

A 20. század a magyar irodalomban Ady Endrével kezdődik. Ő hozott új látást és új hangot. Hasonló szerepe van a magyar lírában, mint Baudelairenek a franciában: szinte minden új törekvés az ő költészetéből nyílt.

A szomszédos irodalmakban is órá figyeltek fel leginkább, a románban (Goga), a szlovákban (Hviesdoslav), s a horvát és szerb írók is. A jugoszláv népek Veljko Petrovic, Mladen Leskovac és Alojz Gradnik tolmácsolásában ismerkedhettek verseivel, Dušan Vasiljev, Dušan Srezojevic és Zarko Vasiljevic költészetén még valamilyen nyomot is hagyhatott az Ady lírájával való ismerkedés. S még élt Ady, mikor Todor Manojlovic, Marko Maletin s Milos Crnjanski írt lírájáról; mindhárom a magyar költészet forradalmi megújítóját méltatták benne. Krležsa 1930-ból való Ady-tanulmánya pedig máig leg súlyosabban a külföldi Ady-irodalomból. Bár inkább csak Ady szerelmi lírájáról és sorsélményéről beszél, Ady európai helyét talán a magyar irodalomban sem határozták meg szabatosabban. A századelő kelet-európai szimbolistái és impresszionistái között, Rilke mellett, Adyt tartja Krležsa a legtöbbnek. Az az érzékenysé, amely szerinte a kelet-európai szimbolisták és impresszionisták jó részénél csak a nyugati pózok továbbjártására volt elég, Adyban lassan a valóság érzékszerve lett. Művészetében a finom remegések alatt komor kálvinista színek égtek, s rimbaudi szervezetébe a Duna kilesett titka, a kelet-európai kétségbeesés vette be magát.

Költőnek nagyobb varázsa nemigen volt még soha Magyarországon, mint Ady Endrének a század elején. Művészek, harcosok és szépasszonyok lesték igéit, az érzékenyebb diákok a pad alatt olvasták, hódoltak előtte vagy kárhóztatták, de személyét és költészetét meg nem kerülhették. Még a kritikusok is, hacsak nem voltak ellenségei, majdnem önkívületben szóltak róla, mint mikor a hívek gyülekezetére átragad a szellemekkel társalkodó sámán révülete. Ady versei mást nyújtottak az olvasóknak, mint újszerű versek örömet, csodás élményt, amely máskor nemzedékek sorának sem adatik meg. A kortárs Komlós Aladár írja visszaemlékezéseiben: a költő jelent meg Adyban, a kortársak előtt, aki több, mint szép versek szerzője. Fel kellett rá nézni, mint egy mágusra. Úgy érezték, a végzet küldötte, emberfölötti lény, bizalmas viszonyban van a kozmosz rejtett erőivel, érzi, látja és megnevezi az élet minden titkait. Belelát a múltba és a jövőbe. Varázsló, földreszállt isten.

Rendkívüli volt Ady költői hozománya és jelentősége: a század elejét, a magyar kultúra nagy megújulását Ady koraként tárgyalhatná az irodalomtörténet. Ady nélkül nem születhetett volna meg az új magyar irodalom s aligha győzedelmeskedhetett volna viszonylag széles körben a forradalmi gondolat. A századelő elégedetlensége és jobbra vágása doktrínérségbe rekedt, és művészi-litératori különködésé satnyult volna, ha nem jön valaki, aki világosan megfogalmazza a bajt, kijelöli az utat és összefogja az elégedetlenek és újat keresők százszínű seregét. Ez a valaki csak olyan összegező és új gondolatokat termő nagy művész lehetett, aki minden ideg-szálával a magyarságban élve indult a múltból a jövőbe, akinek egész életet felölölő költészetében saját érzéseire, hiteire és kételkedéseire ismer minden nyugtalanzkodó: az esztéta és a harcos, városi, falusi, törzsökös és frissen asszimilált magyar.

Ez volt Ady Endre, a hétszilvafás kálvinista kisnemes Párizst járt fia. Hogy a

* Részletek egy szerb-horvát nyelven megjelenő magyar irodalomtörténetből.

magyarság nagy költőjévé váljon: a sors is segítette. Sokszázados multú volt a családja, apja paraszttá süllyedt kisnemes, anyja kálvinista paplány. Szülőföldje az ország egyik leggazdagabb történelmi hagyományú tája volt, iskoláit a demokratikus-ellenzéki szellemű kollégiumokban végezte, a vidéki városok újságszerkesztőségében a polgári radikalizmus eszméivel, Párizsban a szocializmus gondolatvilágával és a modern művészi törekvésekkel ismerkedhetett. Átélője lehetett népe minden nagy kérdésének, a sokezer fokra hevített vas izzásával élte át kis nemzetének s a korabeli Európának a nagy kérdéseit. Alig-alig volt kérdése a korabeli magyar történelemnek, amivel ne birkózott volna. Százával vetette fel a gondolatokat, egy-egy cikkéhez, egy-egy stófájához köteteket kapcsolhatna lábjegyzetül a tudomány ma is. Így például a szocializmusról, a militarizmusról, a cárizmus dolgairól, Kelet-Európa ügyeiről, a Vatikánról és a protestáns ultramontanizmus kérdéseiről – valamennyi kortársa közül a legtöbbet mondott. Tisztában látott kora minden magyarjánál. A kortársak ezért tisztelhatték benne a politikus, a prófétát és a váteszt is.

A magyarság előtt álló feladatokat ő fogalmazta legteljesebben. Demokratikus, független Magyarországot akart. Felismerte, hogy népe számára létkérdés a feudális maradványokat felszámoló forradalom; ha késik a forradalom, a magyar nép kihuli az idő rostájából. A Duna vallomásra ügyelve a magyar, román és szláv bánat rokonságára, a kelet-európai népek testvériségére figyelmeztetett. Azt is felismerte, hogy a demokratikus forradalom vezető ereje már csak a munkásosztály lehet. Nem volt szocialista, de mint kisnemesi jakobinus, az „új kísértettel” birkózva, a győzelmes harcokat elsősorban a proletariátustól várta.

Lírája innen, magyarságélménye és forradalmi demokratizmusa felől közelíthető meg leginkább. Magányossága, Én-felnagyítása is innen eredt. Úgy érezte – okkal –, hogy egyedül van egy országban, amelyben ő fejezi ki leginkább a nép keserveit és vágyait, s egyedül egy irodalomban, amelynek ő a legnagyobb költője. Muszáj Herkulesként vállalta a küzdelmet. Saját éneke, egyéni élményei ezért is nyertek történelmi jelentőséget: a várt és vágyott forradalom személyes életének tárgyává vált; a személyes sors és a forradalom sorsa lirailag azonosult. Így lett még a szerelemből, pénzből, mámból és istenkeresésből is politikum, ezért törpülnek forradalmi lírája mellett epizódokká a dekadens hangulatok vagy bizonyulnak szükségszerű elmentéseknek. „Mit ér az ember, ha magyar?” – ez a kérdés feszül Ady lírája mélyén. Kegyetlenebb képet senki sem adott a magyarságról – hűsvétalan nép, hőkölő harcok népe –, de szeretőbbet sem: megmutatta a méltóságát és az emberségét is. Abban a hitben, „hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillogokig vezető útja számára”.

Érzéseit, felismeréseit egy teljes életet felölelő költészeten keresztül közvetítette. Ezért hathatott mindenkire serkentőleg: a harcosok a fegyvertársat látták benne, az esztéták a vers megújítóját. S mindenki a szabadító példát, hogy gátlástalanul adja önmagát. Így lett az érzések, gondolatok és egyéniségek nagy felszabadítója. Költészetével mindazokat az újat sóvárgókat egybefogta, akiket semmiféle isten és politikai program egybe nem foghatott volna. A magyar értelmiség javának ő jelölte ki a korszerű világszemlélet útját: a falun át a városhoz, az egyéniségen át a demokráciához, a valláson át a gondolatszabadsághoz, a szabadságon át a szocializmushoz s a magyarságon át az emberiséghez.

Az induló Adyt a politika mellett leginkább a szerelem érdekelte. Az *Új versekben* (1960), amely kötetével „új időknek új dalaival” betört, a szerelmi líra is forradalmian új volt, a Léda asszony zsoltáiraiként közölt versek. Az udvarlást, sóvárgást, rajongást és hűséget többnyire idillbe hajló színekkel festő addigi líra mellé a szerelmi szenvedély lángos-füstös lobogását hozta. Teljes őszinteséget, a szerelem lírai megéneklésében is. Nála a szerelem örök szomjúhózás, soha be nem teljesülés, mámoros egzaltáció. A szerelem szomszédos képze a halál, a kín és a gyűlölet; víziói: szerelmi máglya, tüzes sajgó seb, a szírttetőn meredten álló szerelmesek. Minden vízióvá válik és tragikus színt kap, mintha a szerelmesek mögött ott állna a halál, s minden csókban benne volna a kialudt halotti gyertyák füstje. S bár a versek

alapélménye valóságos mozzanatokhoz, találkozásokhoz, búcsúkhöz és marakodásokhoz fűződik, a nő, ahogy feltűnik, máris szimbólummá válik, képzetileg szublimálódik, „félelmes istennővé”, akiből egyaránt árad átok és gyönyör. Ez a szerelem: viaskodás a szerelem titkával. Ez a szerelem nem boldogságot ad, hanem izgalmat, az életérzés legmagasabb fokát, a lélek „olyan lett benne, mint a megfeszített íj”, s a költő úgy tűnik fel benne, Schöpfung szavaival, „mint egy sámán, aki elkábult a bódító páráktól, mámort adó italoktól, saját szavaitól, s önmagán tülemelkedve mondja exaltált igéit, mialatt lelkében félelmetes szörnyek viaskodnak.”

A politika és szerelem mellett, már első kötetében az életszeretet árama a legtermékenyítőbb költészetében; magyarság verseiben és szerelmi lírájában is. Senki előtte olyan forrón és türelmetlenül nem szerette az életet. Az élet volt a legnagyobb szerelme, lírájában szakadatlan evoé hallik, ujjongó üdvözet az élet felé. Életkultusza, misztikus intenzitása révén válik a szimbolista életérzés hordozójává. Az élet teljességének, összes ellentmondásainak megénekelésével válik költészete egyetemessé. Világlátásának alapja a mindent ellentétében is meglátás tulajdonsága. Tervszerű felderítője a maga lelkének, mintegy modern lélekelemző, arcképét szétszedi, részletezi, kiigazítja s új motívumokkal gazdagítja, ezek együttesen, egymást árnyalva és egymással feleselve fejezik ki Ady világélményét, az élet-halál, dicsőség, nő és isten szenvedélyében. Lírája úgy érthető meg legjobban, ha egy küzdelmes életen át raprólnapra kiépített egészként nézzük, mint egy modern eposziát, amelynek tárgya egy rendkívüli, bonyolult, érzékeny s intenzív életet élő lélek küzdelme a század eleje félféudális világával, önmaga jó és rossz démonaival, szerelemmel, pénzzel, családi érzéssel, istennel, halállal, az emberi élet megfejthetetlen nagy kérdéseivel.

Mert a kis nép sorsával birkózó költő egyetemes emberi titkok megfejtésére is törekedett. Átélté, érzékelte az ember helyét a mindenségben, vállalta a pokoljárását; diszharmoniai a felbomlást és kétségbeesést, a betegséget és magányt, a barbárságot és a züllést jelzik; az időhöz és helyhez kötött társadalmi élményt az egyetemesbe emelte, akárcsak a kortárs Bartók Béla tette a zenében. Ady költészete – írja találóan Németh László – olyan lelket mutat, akinek a féltette állandóan kint volt az időből, egy-egy szenvedélyeset csapott az életbe, s aztán derékig lökte ki magát a nemlétebe. „Ezért volt ő két ország: élet s halál fia. Az érzéki képekhez szokott embert bántatja költészetében a sok nagybetűs absztrakció. Ő valóban köztük élt, a Nincsen, a Halál, a legkülönb jelzőkkel kitüntetett Élet mindennapi társai voltak... Egy filozófiai szintre fölszorított élet volt az övé, vívódás a megidézett végökkel...”

Különösen 1910 utáni időre jellemző ez az arckép. Ady egységes költői életútján belül ekkor módosul észrevehetően a hang. A diadalmas élet hozsannái helyett egyre inkább a menekülő élet felé mutatnak versei; a világ teljességének látomása darabokra török:

Minden egész eltörött
Minden láng csak részekben lobban
Minden szerelem darabokban –

Látomásai mögött már nem annyira a forradalom érzülete munkál, inkább a közelgő omlások, a „véres panorámák” előérzete. Személyes életét is a halál felé érzi hajlani, élete már-már agonizáló élet, minden perce az utolsó perc felé tekint. A „Minden” már nemcsak elérhetetlen, el is veszett, harmóniáról még álmodni sem igen lehet; immár a nincsen énekeit írja, akár a politikáról, akár a szerelemről, akár az istenről énekel. A haladás gyér táborát szétveri az első világháború. Méginkább magányossá válik: bujdosó kurucként siratta léte értelmetlenségét. Úgy érezte, az életből kimaradt, „halottak élén” jár.

Most nő, haldokló éveiben, önmagánál nagyobbra. Szembefordul az imperialista háborúval. Első pillanattól kezdve, s rémlátásoktól gyötörve hirdeti az „Ember az embertelenségben” igéjét s lesz költészete az „ember az embertelenségben” állapot kifejezőjévé.

Az élet fölé kerülve, érzéseivel reagál mindenre. Költészete egyszerűbbé, súlyosabbá, absztraktabbá válik; közeledik a filozófiához.

Ady költői iskoláját tekintve leginkább szimbolista volt; művészetében a világ szimbólumok egymásba illeszkedő láncolata. Mint a nagy szimbolisták, hitt abban, hogy a valóság lényeges része a tapasztalati világ mögött van, s csak sejtelmeink útján fogható fel. Versei szimbolista jellegűek; homályuk, zeneiségük, metafizikai hangulatuk, az archaikum, a babona beáramlása csakúgy szimbolistává avatja őket, mint művészi eszközei, a jelenségek keverése és megszemélyesítése. A megszemélyesített titokzatos erők mesében és mítoszokban virulnak ki nála. Az Ady-versek világa meseerdővé elevenedik; a költő maga is meseszerű, vagy misztikus tájakon él, meseszerű, illetve mítoszbeli lények, Csöndhercegek, Őskajánok, és Disznófejű nagyurak közt a földrajzi fogalmak, a Gangesz, a Hortobágy, Párizs is földrajzi felettivé lényegülnek, egy metafizikai rendszer titokzatos részeivé.

Aligha volt költőnek dúsabb fantáziája és kiválóbban saját termésű mitológiája, mint Adynak. A mítoszt a francia költők is kedvelték, de kölcsönözték s többnyire csak díszül használták; Ady maga teremtett mítoszokat, mint Komlós Aladár írja, hogy transzcendens látomásait közölje és cselekvésre késztesse általuk is. A francia szimbolizmustól kapta a bátorítást a mitikus szemléletre, de szimbolizmusa, alkotásnak és történelmi állapotának megfelelően mégis más lett. Ady nemcsak vátesz, messiás is. Egész népe lelkiismerete akart lenni. Világosabban látta a társadalmi kérdéseket és cselekvő volt a hite; bízott egy „új emberű új világban”. Miszticizmusában a nyugatiakhoz áll közelebb, költészetének társadalmi funkciója szerint inkább a keleti-európaikkal rokon. S talán mindenkinél több bálványt döntött.

MÓRICZ ZSIGMOND

Ady Endre testvércsillaga; talán még inkább egymáshoz tartoznak a magyar irodalomban, mint Goethe és Schiller a német irodalomban. Ugyanaz a kérdés kintozta őket: a magyar nép sorsa. Ugyanazt vallották: demokratikus átalakulás kell, a nemzet sorsát a dolgozó osztályokéhoz kell kötni, s a jövőt a szomszédos népekkel együtt kell munkálni, különben a magyarság kihull az idő rostáján. Móricz a próza eszközeivel igazolta, amit Ady lírája mondott; gyakran Ady-versmotívumok bomlottak nála regényekké és elbeszélésekké. Még hangjuk is sokszor rokon színezésű, „a kinhalál üdvösségével”, imádva-gyalázva ébresztik az életre „pimasz-szép” fajtájukat.

Móricz művészetének középpontjába, mint a legtöbb kelet-európai prózáirónál, szükségképpen a paraszti tematika került. Szerencsés történelmi fejlődésű népek irodalmában a paraszti téma a századfordulón már csak egy a sok közül. Keleten, a túlnyomórészt paraszti lakosságú és megkésített történelmi fejlődésű népeknél azonban középponti: a demokratikus átalakulás egyik alapvető kérdése a parasztság problémáinak megoldása volt. Ez a jövőt kereső parasztság azonban a század elejéig alig nyilatkozott meg az irodalomban: a hatalom csak az olajnyomatos képeket fogadja róla szívesen. Móricz szembefordult a hagyományos ünnepi képpel. Az elődök békés, csendes, romantikus falujával szemben megfesti a lázadó, vergődő, új élet felé tapogatózó falut.

Közvetlen élmények alapján: a paraszti sorsban töltött gyermekkor után is – édesanyja paplány volt, apja paraszt – évekig járta a falvakat. Mint Gorkijnak, néki is ezek a vándorlások voltak a legfőbb egyetemei; élete végéig nem fogyott ki az a „tarisznya”, amit akkor töltött meg a nép életének mindenféle anyagával. Első regényében (*Sárarany*, 1910) már művésze egyik legnagyobb problémáját pendítette meg; mi a sorsa a sárba került aranynak, a kicsinyes viszonyok közé került nagy léleknek. Ez a téma – az elsikkadó népi tehetség sorsa – a kelet-európai irodalomban mindenütt ismeretes, ahol a demokratizmus hiánya, a kasztokba való merevedés lehetetlenné teszi a tehetség kibomlását. Móricz teljes tragikumában ábrázolja a sárarany-problémát: a hős építésre hivatott nagy ereje szoknyákon fecsérlődik el. Földet,

emberséget akar szerezni magának és falujának, de útját állja a félf feudális rend. Csak a kastély nyoszolyájáig jut. A társadalmi forradalmárnak induló hős útját a Don Juanokéhoz hajlítja a sors. Az eposznak induló történetből tragédia lesz.

A paraszt a magyar irodalomban Móricz művészetében magasodik minden vonatkozásban önálló, felnőtt emberré, a falu az ő művészetében jelent meg a maga teljességében. A falu, nem mint idill, nem mint naivitás, hanem mint a válságokkal terhes, múlt és jövő küszöbén álló magyar sors cselekvő és szenvedő részese, s a paraszt, az emberré nőtt, a minden jóra érdemes és sorsot irányítani akaró egyéniség, aki már nem nyugszik bele a lefojtottságba, akinek a sűrű vérét nem lehet úri szóval, cigány nyál vagy a szép csaplárosné csókjával lecsendesíteni, akit örökös belső viharok feszítenek, aki a nyomorult meglévő helyett újat, másat akar; földet, emberséget, magának és egész fajtájának. Ebben a parasztban, ha anarchikusan, ha rekedten, a demokratikus új Magyarország álma munkál. Mikor Móricz megfogalmazta, Reymont már fáradt volt, Solohov még csak kis diák és Sadoveanu is csak első műveit írta.

Korai művészetének a drámaiság a legfőbb jellemzője. Ez a drámaiság nemcsak a párbeszédekben, nemcsak a stílusban mutatkozik meg, mélyebben, a szemléletben rejlik. Móricz nem ismer tréfát, alkut a problémákkal, az irodalmat nem mesemondásnak, nem is csak erkölcsi és politikai ideálok hirdetőjének tekinti, hanem, miként Ady, a nemzet lelkiismeretének. Innen írásainak belső felindultsága és lírai heve. Vagy-vagyokban lát és láttat olyan helyzeteket rajzol, amelyekben a hősöknek feltétlenül döntenie kell. Szinte mindig drámát rajzol, tragédiás életeket és mindig újra és újra nekigyürköző embereket. Ez persze nem jelenti azt, hogy csupa tragédiákat írna, s azt sem, hogy minden írása drámai kompozíciójú. Az élet tragikus voltát igen sokszor a kompromisszumos letörésekben, a lázadások kényszerű megszeliődésében érezteti, de ezekben is, s még idilli elbeszéléseiben is remeg a talaj. Nála a csend nem a tisztázottság és megoldottság, csak a mérkőző erők pillanatnyi kiegyenlítődése. A harc, a küzdelem mindig újra kezdődik, az élet újabb robbanásokhoz ér, és a robbanások végleges megoldást sohasem hoznak.

A század eleje forradalmat érlelő és forradalmat veszejtő világa ez: a rendkívüli, de kitöréskor legtöbbször kilátástalanul szétoszló vagy tévútra futó feszültség művészi megjelenítése. A szenvedély, a lírai hőfok, az alakokkal való teljes azonosulás azé az íróé, aki a most vagy soha hitével küzd a magyar ugar kivirágoztatásáért.

A falu után a kisvárost írta meg Móricz, s a magyar társadalom úri rétegeinek az életét. A kisvárosról beszél egyik legharmonikusabb regénye, *Az isten háta mögött* (1911). Flaubert Bovaryné-jának pandantja ez a mű: azt ábrázolja fölényes ironiával, hogy mennyire másként alakul két hasonló értékű emberi élet a demokratikus Franciaországban – és a félf feudális Magyarországon. Bovaryné legalább percekre az élet csúcspontjára kerülhetett, – magyar rokona meg sem ízlelhetette a vágyott örömet; Bovaryné az életből tragikusan távozhatott, Veres tanítóné tragédiájából tragikomédia lesz. Ez a világ csak a karikatúra karikatúrája.

Az isten háta mögött még az induló Móricz műve; a „lávaömlés” szakaszából való, de már érett alkotás. Az ércce nemesedett, higgadt, letisztult alkotások bővebben az első világháború utáni korszakban születtek.

Zord társadalomkritikája megmarad, de ragyogó humorral elegyedik. A naturalisztikus színek elmaradnak, különösen az úri életérzést, a dzsentrit megidéző művekben (*Kivilágos kivilradtig*, 1924, *Uri muri*, 1927, *Rokonok*, 1930). Fehér asztal mellé ülteti alakjait, s azok egy sóhajással úzik a bánatot, eszik a húsokat, és isszák a borokat, anekdotáznak, koccingatnak, kedvük a hetedik menyorszáig csavarodik – pedig siralomházban ülnek, a végzet szárnya suhog a fejük fölött. Az úri muri – mondja Móricz – halálmuri. Az alakok gyakran anekdotákban mutatják be magukat, s az anekdotákkal átszőtt történetekben mutatkozik meg a kor, az egész félf feudális válság. Az anekdotizmus Móricz Zsigmond kezén ezekben a regényekben teljes értékű jellemzéssé és az objektivitás, illetve az ironizálás eszközévé válik. Az élet színét és fonákját, a jelenséget és a lényegét, a valóságot és a lehetőséget egyszerre mutatja fel, különös színjátszásban. Sár cuppog az *Uri muri* földjén – ez a

magyar Ugar – de a mesebeli szőlő, csengő barack és mosolygó alma tündérkertje lehetne itten. Még a szűkre száradt koponyák is földerülnek a dalban. Az élősdí, pusztulásra érett urakban is vonzó színeket lát a fehér asztal mellett: a mulató, bortól, vidámságtól kipirult férfiarcokban a „perzselő nyarú s viharzó vad telű Alföldnek a bennszülött vadjait” is érzi.

Móricznál a „muri” szinte mindig több a dzsentryi pusztá mulatozásánál. Élménykeresés is, a szűkre szabott keretek tágitása. Úgy tudta, hogy a karakter a mámor tanyáján teljesedik ki tüzes szilajságában és megejtő szépségében, mikor a mámor megoldja a nyelvet és leolvasztja az egyéniségre rakódó kérget. Ezért mutatta be bor mellett nemcsak a dzsentryit, de az országló fejedelmeket és a futó betyárt is. Főként azokat, akik megrekedt álmaikat fojtották a bérelt jókedv borába, hogy legalább csóvás kurjongatásokban és dalokban lobogtassák fel lelkük szétmorzsolódásra ítélte kinccseit. Nála a muri egy kicsit a kipányvázott lelkek rúgkapálása is. Ezért nem tudja, s nem is akarja egyértelműen a dzsentryi dekadenciájához kötni. Dzsentrybírálatát olykor halványodik emiatt; a vergődésnek azonban ő adja a legszínesebb rajzát.

A jelen kérdéseit tárgyaló művek mellett művészetének másik vonulata a múltat ábrázolja (*Erdély*, 1922–35, *Betyár*, 1936, *Rózsa Sándor* 1941–42). A múltat is a jelen szemszögéből; a jelen másként elmondhatatlan kérdéseit is rávetíti a múltra. Leghatalmasabb történelmi regényében, az *Erdélyben*, a bukott forradalmak utáni magyarságnak próbál utat keresni. Majd 20 éven keresztül dolgozott ezen a művön: ezt szánta templomnak. Befejezni nem tudta, de az elkészült három kötet így is hatalmas alkotás. Ott lélegzik benne a 17. századi Erdély egész világa, a történelem beszél tényekkel és komor pátosszal. Halász Gábor találó képével; a történelem és a magánsors, a közélet és a magánélet úgy szakad egybe, különösen a trilógia első kötetében, a *Tündérkertben* (1922), mint a tűz és a puszkapor.

Az élet kérdései a Móricz-művekben igen sokszor a szerelmen, illetve a házasságon keresztül fogalmazódnak. A magyarság sorsa mellett Móricz a férfi és a nő házasságbeli kapcsolatával foglalkozott a legtöbbet; a házasság adta titkokon és gyötrelmeken keresztül szűrte át élményei jó részét. Szinte Ibsen módján hitte: a férfi sorsa a nő. Száz oldalakat írt, hogy a feleségének egy-egy sorban üzenhessen.

Férfias komolysággal, már-már áhitattal rajzolta a szerelmet minden változatában. Szerette látni a népdal módján, harmatosan, hajnalban, rekkenő sóhajban; megírta a rejtve, titkon, termékenyen virágzó szívek szerelmét és vörös-fekete lángjaiban az érzéki szerelmet is. Műveiben a szerelmen keresztül a legkülönbözőbb gondolatokat és tartalmakat közvetíti. Szerelmen keresztül jeleníti meg a korabeli magyar élet szűköségét, amelyben nincs más öröm, csak a boldog nász. A szerelem kiélési lehetőség; az erotika az egyetlen terület, ahol felparázslanak a vágyak, ahol a nők is kereshetik a feloldódó élményt.

Legtöbb írásában azonban a szerelem: mégis csak harc. Harc a férfi és a nő, a férj és a feleség között. A férfi és nő közötti súrlódás problémájának, érthető módon, sohasem tudott a végére járni; a házasságnak az irodalomban nincs végleges megoldása. A szerelem harca a szerelemért bizonyos értelemben örök; a szerelemben nincs győztes és legyőzött, a lélektől lélekig való utat a társadalmi fejlődés megrövidítheti, de egészen meg nem szüntetheti.

Móricz egyik legnagyobb átélője és ábrázolója a férfi-nő ellentétének és egyik legnagyobb megértője az asszonyi sorsnak. Az asszonysors boldogtalanságának alighanem ő az egyik legnagyobb írója. A szerelemért való véresen tragikus küzdelmeknek is.

Móricz a Nyugat polgári írójaként kezdte írói munkásságát, útja azonban túlvezetett a Nyugaton. A harmincas években a népi irodalom közelébe érkezik; az új írótipusnak ő lesz az egyik első, s máig legnagyobb megtestesítője. A körülmények diktálta feladatot vállalva ez az írótypus történész, statisztikus, publicista, a nemzeti, társadalmi kérdések felvetője, szinte apostola népének. Az öregedő Móricz Zsigmond saját folyóiratot szerkeszt és ad ki (Kelet Népe, 1939–42) járja az országot, keresi a nép boldogulásának az útját. Még az olcsóbb tégláégetés és a biztosabb zöldsgtermesztés módjait is ismerteti lapjában és előadásaiiban: hátha ezzel is segíthet a pa-

rasztságon. S írja sok vihart kavaró, a magyar, sőt európai sors mélyeire világító műveit. A jelent, a történelmet egyre inkább alulról nézi, a történelem viharaitól felkavart, de abban alig résztvevő kisember szemével.

A *Barbárokban* (1931) a „primitívség” emberi tragikumát ábrázolja. Azt a mély réteget, amely alig kapott valamit a történelemtől s a társadalomtól; amit kapott, az inkább animális ösztöneit izgatta. Ez is kelet-európai jellegű téma; ugyanebben az időben írja Sadoveanu a rokontörténetű *A baltát*. (1930) S még inkább a rokon kelet-európai sors kifejezőjévé válnak betyár-regényei (*A betyár*, 1937, *Rózsa Sándor*, 1940–1942).

A betyár a magyar népköltészetben is úgy él, mint valamennyi kelet-európai nép folklórában: szegény-pártoló testvérként, már-már a szabadság pogány isteneként; a magyar Rózsa Sándor a szerb Radojica, a bolgár Radul, a román Korbea és a szlovák Jánosik rokona. Móricz Zsigmondot nemzeti, népi célok vezették a betyárhoz – a jobbágyfelszabadítás történelmét akarta megírni, s olyan hőst keresni, aki forradalmi bátorsággal mer cselekedni –, a megalkotott hős azonban túlmutat a magyar sorson: Kelet-Európa hosszú századokra jobbagyságba rekedt népeinek sorsát példázza, s az emberség minden időben érvényes etoszát. Rózsa Sándor a szegényeknek oszt igazságot betyárként, s katonaként sem feledkezik meg a szegénység összetartozásáról. Mikor egy szerb faluban fosztogat az átvonuló sereg, Rózsa Sándor kenyeret ad egy öreg szerb asszonynak, s nem lő a szerb közkatonákra. Már Főja Géza megfigyelte: a mélység szolidaritásának a hőségé válik, aki népe minden rezdülésével elszántan együttremeg, de más népek ügyét is szívébe fogadja.

Móricz Zsigmondot sokáig megkésétt naturalistának tartották. Nem egészen ok nélkül; a szociális és tartalmi új jelentős részben naturalista tematikában és enyhén naturalisztikus színezésben jelentkezett művészetében. A naturalizmustól sok ösztönzést kapott, de csak azt fogadta véglegesen belőle, ami látásban, érzésben, és témában többletet jelentett a korábbi hagyományokhoz képest: a kemény látást, a szociális érzést, a szigorú társadalomkritikát és az ösztönök rajzát. Még a naturalista témát és érzéseket is inkább realista módon fejezte ki: ember-konceptiójában túllepott a naturalizmus természeti-determinista elképzelésén. A magyar kritikai realizmust ő teljesítette ki. Mikor Európa-szerte antirealista tendenciák mutatkoztak, a klasszikus novellatípust újfogalmazta, és a regényben is megmaradt a realizmus talaján. A stilromantika, a festés, a formák felbontása korában klasszikus elbeszélő modorban, népi izekkel telített nyelven írt, a valóságot, a magyar föld alakjait rajzolva. Olyanképpen hathatott, mint Maupassant egykor a francia irodalomban. S ugyanazt igazolta: a klasszikus formák újfogalmazhatók és új tartalommal megtölthetők. Az új a hagyományosba ágyazva a legéletképesebb, és a jól értelmezett egyszerűség igazi nagyvonalúságot adhat.

Móricz újfogalmazta a klasszikus novellaformát, s a modern problémák kifejezésére alkalmassá tette. Megtartotta a régi elbeszélő modort, a szükséztávútságot, a csattanót is a szükséges mértékben, a kompozíció tömörségét még fokozta is és cselekménybe ágyazta a pszichológiát. Nem boncol, nem fejteget, reflexióival legfeljebb tömörítve adja meg az alakok gondolatmenetét, amennyire az elkerülhetetlen. Legtöbbször azonban mindent a történésből, meg a szereplők dialógusaiból tudunk meg. Elkészttség lenne ez? Megkésétt naturalista? – ahogy a korban többen hitték? Inkább a régi erényeket is maradéktalanul őrző, modern író. A biztos vonalvezetés, a fordulópont, a tömörség a klasszikusok öröksége, a líraiság, vallomásszerűség, az ösztönök, a tudatosba belejátszó tudatalatti rajza és nyelvi bátorsága a korabeli modernséggel rokonítja. Innen nézve történésre épülő stílusa és drámaisága nem lemaradottság, hanem többlet, amellyel meghaladta az analitikus iskolát, a kor vizuális és piktorális hatásokat kereső irodalmát.

Persze ez a jellemzés csak a java Móricz írásokra érvényes. Sokszor nagyon is pongyola, a szerkesztés tudományát és a stílus eleganciáját nem nagyon becsülte. Fő gondja az volt, hogy az életet „lélegző elevenséggel” rögzítse a papíron, tapinthatóan érzékelhető képekben. Szintetikus egyéniség volt; az irodalmi irányok, mód-szerek csak egy-egy szempontot és eszközt jelentettek kifejező kedvének. Némely

írása regénnyé feszített ballada, első korszakának több regényében a naturalizmus és expresszionizmus eredményeit gyümölcsöztette (*Sárarany, Fáklya*). Teremtett pszichológiai remeket (*Légy jó mindhalálig*), s kísérletezett a történeti regény új megoldásával (*Tündérkert*). Próbálta megnevesíteni a detektívregény formáit (*Forró mezők*), s megoldani az időábrázolás problémáit (*Életem regénye*), s eredményesen tágitotta az epika határait a lírával s a folklór beépítésével (*Rózsa Sándor, Arvócska*).

Realista volt, költői látomásokkal. Mint a nagy realisták, az életnek nemcsak a fonákját, a színét is ábrázolta. A kevesek közül való volt – Thomas Mann utalt erre –, aki a huszadik században is megőrizte a poézist. Az egykori Magyarországot minden bizonnyal legteljesebben ábrázolta. Bálint György jól fogalmazta: egy Marslakó is megismerhetné írásaiból a magyar lényeket. Megismerné? „Testileg érzékelné, látná, a szagát érezné, fájna neki...”

KRÚDY GYULA

Későn jött romantikusnak csakúgy vélték, mint a szürrealisták korai, öntudatlan elődjének. Rokonították Dickenssel, Turgenyevvel, – Prousttal és Giraudoux-val is. A magyar irodalomban magányos volt. Témái érintkeztek ugyan a kortársakéval, de művészete más jellegű. Életmódja is. Még inkább „társadalmon kívüli” volt: szállodákban, olykor nyilvános házakban lakott; lóversenyzett, kártyázott, s huszártiszteket hajigált ki a kávéházakból. Már életében legendák születtek tetteiről, s maig hullámzó anekdoták.

Legkedvesebb alakja az álmok vizén hajózó Szindbád. (*Szindbád ifjúsága*, 1911, *Szindbád utazásai*, 1912). Ezt az alakot írta holtáig, regényben és novellában, sok-sok változatban, holdas, éji világításban.

Krúdy Szindbádja nem a viharos tengeren hanyódik, s nem a csodák borzalmás tartományai felé evez. Arra hajóztat, amerre ifjúsága énekelt, felkeresi a gimnáziumot, a tánciskolát, amelyben az ünnepélyes próbabálok folytak, asszonyokat, lányokat, akikbe szerelmes volt. Asszonyok és szüzek, grófnék és kereskedőnők hallgatják „hitetlen mosollyal és elámuló szívvel” Szindbád halkított hangú hazudozásait; akik szerették a jó bánásmódot, a szép szavakat, a hosszú leveleket és a szerelmi jelvényeket – hajszálát, vasúti jegyeket, törött kardot – egyszóval a szép, színes hazugságokat. Szindbád is sok mindent szeretett, főként a nők lábát, a hófúvásos időjárást, a kis vendégfogadót, az őszi ligetet, kezeket, hajakat, női neveket, asszonyokat, – s mindenért hiába rajongott, amit életében elérni óhajtott. Nem vigasztalta a százhet nő, aki viszont szerette, s a többi sem, akik ábrándvilágában piros karikákon hintáztak.

Ez a Szindbád él különböző történetekben, olykor egész romantikus históriákba rajzolva. Egyszer virágáruslányt kísér haza, s mikor elválík a lánytól, öngyilkos lesz. Nem hal meg, a tetszhalálból a hideg felébreszti. Egy másik novellájában azonban valósággal meghal, és egy idősebb apáca rózsafüzérére fagyönggyé változva ébred új életre. Elgurul, aranybányász feleségéhez kerül, s beszélgetni kezd az asszony fésűjével... Emlékek, álmok; az *Ezeregyéjszakára* is utaló új mesék.

Ki ez az emlékekbe költöző, sejtelmekkel találkozó, mindig utazó hős? Lírai alakmás? Magyar Casanova, az ifjúság és a szerelem szimbólumává emelve? Züllő. élveteg dzsentri? Az álom és a valóság közt lebegő írói magatartás kifejezője? Minden benne van ebben az alakban, mint Szauder József fejtegette, Krúdy világát és ironikus nosztalgikus magatartását ez fejezi ki legtisztábban. A novellák formai vívmánya is nagy volt. Krúdy a Szindbád novellákban egy új lírai novellatípust alkotott, amelyben a líraiság a legfontosabb; a hangulati elemek, az álomszerűség és az asszociáció szabad csapongása. Egybemossa a hangulatfestő tárgyi képeket és az időrétegeket, egy többszólamú, időrétegeken keresztül vibráló líraiságot teremt, a magyar novella történetében korábban ismeretlen stílus remeklésekben.

Regényeiben Krúdy többször a teljes valóság megírására is gondolt. A *Vörös postakocsiban* (1913) a „pesti vásárt” – a századforduló magyar fővárosának a regényét

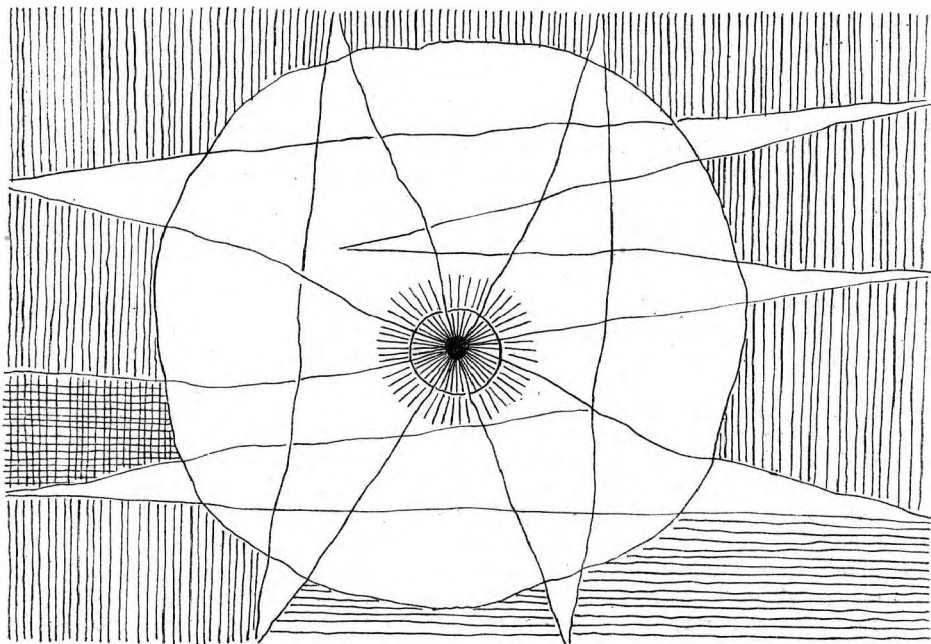
akarta megírni. Realista szándéka azonban különös formát öltött: a valóságból ismeretes alakokat a vörös postakocsi álombeli tájak felé vitte, ábrándokba. Később is postakocsiba ültette hőseit. Pesti regényeiben konvenciók és gátások nélkül, a lebecsült függönyök mögött akarta megfigyelni az embereket, színhelyül nem egyszer a bordélyházat választva. (*Bukfenc*, 1918; *Asszonyosságok dija*, 1920). Az eredmény azonban különös fényjátású regény lett mindig: csillogó novelladarabok, prózába fogott költemények sorozata; a fejezeteket regénnyé a főhős személye és hangulata kapcsolja. Álom és valóság egybemosódik a hősök tudatában csakúgy, mint az ábrázolásban. Két legértetesebb regényében, a *Hét bagoly*-ban (1922) és a *Boldogult úrti korom*-ban (1930) sem tár fel nagy összefüggéseket; a részleteket, az alakokat, az atmoszférát festi tökéletes művészettel, igaz költőiséggel, az életen végleg felül-emelkedett író csendes bölcsességével.

Késői novelláinak (*Az élet álom*, 1931) is a tökéletesség a legszembevetőbb jegye. Cselekményük olykor kimerül egy étkezés leírásában, a csonthús elkészítésének és tálalásának az ismertetésében. A hősök mind az élet periferiájáról valók, régi-módi férfiak, öreg pincérek, éjszakai emberek; halálraítéltek, akiknek már csak az asztal öröme maradt. A kiskocsmák, ahol ezek a novellák játszódnak, csakugyan a nihil partján fekszenek. (Komlós Aladár) A benne ülő emberek esznek, és esznek, és az evés után nincs már semmi. Már a szerelemre se vágnak, bármelyikük szíven löhetné magát. Tömören, telten zengenek ezek a néma szomorúságú történetek.

A realizmus felől nézve írói világa szűkösen tűnhet, a műfaj babonájától szabadulva azonban művészetét a modern próza egyfajta, az európai próza fejlődésével lépést tartó kísérleteként méltányolhatjuk. Mert Krúdy, mikor a magyar regény hagyományos világából kilépett, olyan tájakra indult, s olyan eredményeket ért el, amelyek a húszas évekbeli kísérleti regények felé mutattak. Az emlékezéssel, az idő „dallamosításával”, a belső monológgal, a lélek kísérteties tájainak a felidézésével némiképp Proustot is megelőzte. Rokon művészetükben a múlt nosztalgijája, a lírai telítettség és az eszmétársítások gazdagsága is. De a különbségek legalább ennyire szembevetődnek. Proustnak más az anyaga, polgári, sőt nagypolgári; a Krúdy ábrázolta világ erősen feudális jellegű; Proust tudatosan alkotott, az emlékezés mozaikjai nála beilleszkednek a mű „távlati” koncepciójába; művészete intellektuálisan is telített, Krúdy lírikusabb alkat, emlékezése spontánabb. Jellemzés helyett Krúdy egyre inkább bemutat. A jellemet atmoszférikusan fogja fel; hangulatokat, látomásokat, emlékeket közöl, nem időrendi sorrendben, hanem az emlékezésben megjelenő belső időszemlélet szerint. Legtermészetesebb formája az emlékezés, az adott jellem „emlékezésének dallamos hullámzása”. A deresedő Szindbád ifjúkori emlékeit indul megkeresni, a „múltból jövő” hangok után jár. A regényben így legfontosabb a személyes líra kifejezése lesz – a regényről regényre azonos hőst, az alteregót részint ez magyarázza. Az idő szubjektívvá válik – az objektív idő az emlékezésben nem fontos –, s a kifejezés zeneivé és asszociatívá.

Amire Szindbád vágyik: „zöld épületek, vadszőlős tornácok, nyújtózkodó ebek, messzire hangzó barátságos köszöntések... férfiak, pajtások, akik poharat emeltek a nőért és hazáért... karácsonyfák alatt fehérítő nők, húsos, puha, ölelésre termett lusta asszonyok... felejthetetlen ebek és nagy fák az udvar sarkában, furcsa öreg-emberek, piros ősz alkonyatok, kiáltó madarak, és mesemondó öregasszonyok” – a vidéki udvarházak patriarkális élete, emberek, akik otthon érzik magukat, áhítatosan tisztelik az életet és zokszó nélkül fogadják az el nem kerülhető halált – vágy-álom. Ezt az álmot keresi a félrehúzódo Krúdy, reménytelenül. A menekülő, fáradt Krúdy alakította ki magának véglegesen az emlékező stílust, az idő egybemosását, ez a fáradt, lemondó ember rajzolta meg számtalan alakban az elkésett lovagot. Nem nézett meg közéről semmit, inkább messzebb tartotta alakjait, tárgyait az időben, hogy a mesék lebegő kísérteteként lássa. A remény ritkán lobbant benne; az élet unalmát borral, nőkkel, kártyával és lóversennyel vélte enyhíthetőnek. Fontosnak csak az írást tartotta, a tücsök ciripelését. A sebesszívűek, a csillagvárók, az életuntak és – önmaga vigasztalására.

Álmodozott, – mondták róla a kortársak. A subáján alvó emléket ébresztette –, vélte magáról. Nem is igen akart többet csinálni; álmodozásaival és esőmosta jeleivel azonban modern törekvések öntudatlan elődje volt. A hagyományos formák feloldása, a szabad asszociációk érvényesítése, az időérzet lírai felbontása, az idő „dalamosítása”, a nagyítás, a képek egymásba oldása mind-mind az ő hozománya. Zenei-ritmikai fogantatású stílust teremtett, nosztalgikusan édes prózát. Ironikus stilizáltságú prózai lírizmusát korábban az impresszionizmushoz kötötték, az újabb tanulmányok már Krúdy szimbolista stílussteremtéséről és szürrealizmusáról is beszélnek.

LANTOS FERENC rajza

Levél senkinek

Nem akar megszületni, hiába mormolja ajkam,
 a bennem mocorgó magzatnyi dallam –
 míg négy fal közt döngve járkálok fel-alá,
 elgondolom: jobb anya kellene, aki kihordaná.
 Türelem! Türelem! Ezt már sok stratégia kimondta.
 Mégis dühösen (s kedvetlenül) kezdek más dologba:
 fát vágok, órát adok, kenyeret veszek,
 azaz: teszem, mit tenni kell – elérve a bölcsebbeket.
 Ám rögvest felejttem őket, ha fénykört vonva csipője köré
 feltűnik előttem egy magyar Vénusz, karcsú Danaé –
 Különben ráérő időmben motorommal turikázom
 szülőföldtől országhatárig, át a zötyögtető ifjúságon.
 Közben szinte hallom, amint apostolok megintenek:
 „Ejnye, ejnye, fiú! Jobban tennéd, ha becsülnéd életedet!”
 Úgy becsülöm, hogy nem védem. Ha a szerelem fűrészbakra rak,
 rajta! – csak fűrészelje csigolyáimat!
 Ha az idő lombjaim jégesőként szétveri,
 nem félek: a fák kopáran is tudnak tündöklelni!
 Itt élek lenn hazámnak déli csücskén,
 hol merenghetek – jól mondom? – „tűnt nyarak ó ezüstjén”
 az ország szívverésétől Fokföldnél távolabb
 – a túl azért hallja a dobbanásokat! –,
 ahol – ex katedra! – a mit-tudom-milyen természet
 diszletként követeli a gálicos venyigéket
 s körülfonhat bárkit tüskésdróttal a kín,
 nem lehet halálos, mert, ugyebár – latin!
 Node, sebj! Még megvan két lábam, karom, kezem,
 törzsem, nyakam és – hál’istennek! – megvan a fejem –
 mi kell több? A boldoguláshoz elég.
 ha jól működni érzi az ember szervezetét.

Ily egyszerű igazságok szerint dolgozom mostanában,
 hogy stilszerű legyek; a „felhőtlen Pannóniában.”
 X. Y. úgy hiszi: korán fekszem, korán kelek
 s mint izéit a birka, potyogtatom el verseimet;
 bólint ha cigarettám szívom ablakamban állva
 és tudja már: a Mozdonyról írok, mert – lenéztem az állomásra!

Holott tán épp szurkolva várom: hátha előtekereg
 mégis, biztatásképp, valami a tűnt szerelvény helyett
 a modern dűrennmatti Alagút
 sötétjéből, azt se bánom – ha lóvasút!...

Végre otthon

*Elmélázva mentem magamban,
a nyár átlőtt torkai madarát követve.
Platánok, fenyőták közt csapkodott,
koppanva hullott küszöbödre.*

*Becsöngettem hozzád. Te mit
se tudtál addig rólam,
ki vitorlát bontva vakmerőn
éjjelente felségvizeiden hajóztam.*

*Zörgettem ajtón, ablakon, kapun –
zárjukat megette a rozsda.
De homlokodon ketyegve nyílt egy ajtó
s kakukk szólt: „Isten hozta! Isten hozta!”*

*Azóta otthonos vagyok völgyeidben, lankáidon,
serpentinként kanyargó ereidben.
Mióta világodba léptem, nevem hallom egyre
visszhangzani barlangmélyü, homályos szerveidben.*

DARÁZS ENDRE

Mi, vagyis én

Én

*Bukdácsoltam a harckocsi mögött,
Kipuffogója gőzében fulladozva
És forró volt a sisak, szerettem volna
Fejemről letépni, aztán odavágni
És elvágódni a fűben, szétvetetett
Végtagokkal és aludni, aludni,
Alomtalanul,*

*míg a béke nem bocsájt
Ismét fecskéket a feltépett tájra,
Hogy ébresszen csicsergésük –*

De mi

*Ragadtuk meg a lankadó zubbonyát
A mellén és üvöltöttünk a fülébe,
Aztán sodortuk magunkkal, mint
Kalimpáló gallyat az ár és a mi
Vállunk dőlt a harckocsinak,
Hogy a mocsárból kitőlja és mi
Előztük meg a páncélosokat, mi
Keltünk át elsőnek minden tolyón,
Sisakunkat mélyen lehúзва szemünkbe,
Mi, vagyis én.*

DARVAS JÓZSEF MUNKÁSSÁGA 1945 UTÁN

Budapest felszabadulásakor éppen 33 éves volt, s életének alapműveit már mind elkészítette. 1931–34 után: önképzőköri kísérletek, anarchista szabadversek, majd a pályát meghatározó drámai választás: a falusi tanítóskodás reménytelensége és a szocialista író veszélyes hivatása közötti döntés, ezzel együtt: az Ady–Szabó Dezső–Móricz „szentháromság” igézetéből kiszakadva a marxista világnézet tudatos vállalása és kifejlesztése után – írói életműve szilárd, tömör alapjait építette meg egyetlen évtized alatt. Nyolc regény: *Fekete kenyér*, (1934), *Vizkeresztől Szilveszterig* (1934), *Allomás* (1935), *Falak mögött* (1937, csak a Népszavában jelent meg folytatásokban), *A törökverő* (1938), *Máról holnapra* (1939), *Elindult szeptemberben* (1940), *Harangos kút* (1942) – két híres, történelmi szociográfia: *A legnagyobb magyar falu* (1937), *Egy parasztszalád története* (1939) – s a kor „népi” jellegű irodalmának legradikálisabb drámája, az 1942-ben bemutatott *Szakadék* képezte az alapokat. Ezekhez járult – 1936 és 1944 között készült, kötetnyi publicisztikai állásfoglalás, kiforrott szocialista eszmeiséget tükröző irodalompolitikai és társadalmi tanulmány, (összegyűjtve: *Az író vizsgálja*, 1968. 5–272. p.), valamint két kötetnyi útijegyzet, riport, cikk, tollrajz (összegyűjtve: *Országúton, városon* – 1936–1940 –, 1960; *Végig a magyar Szaharán* – 1940–1944 –, 1961) folytatásaként a *Város az ingoványon* 1945 első heteiben.

Ezekben a művekben, ebben a hallatlanul tevékeny és termékeny évtizedben alakította meg Darvas József egész pályájának programját, ekkor fogalmazta meg írói alap-élményét, alakította ki ábrázolási módszerét, stílusát; ekkor határozta meg azt a helyet, amelyet a magyar irodalom és tágabb szellemi élet történetében elfoglalt, ekkor tette kétségtelenné tehetségét, ekkor szerzett elismerést és írói rangot az egész baloldali közvélemény előtt.

Az alapélmény – melyet a felsorolt alkotások változatos műfajaiban fogalmazott – nem más, mint a saját sorsa; családjá, szülőfaluja, osztálya élete, helyzete és története. Minden művének – legalábbis szemléleti – alanya az az új típusú értelmiségi, aki Orosháza szegénysorán, hadiözvegyen maradt béresasszony negyedik fiának született, a szegénységnek, küszködésnek ölelte az irodalomban fel sem igen tárt mélységeiben, gyötrelmeiben nőtt, különös kivételként a hat elemi után polgári iskolába, majd tanítóképzőbe, tehát a „középosztály” felé „tornáztatott” szegényparaszt volt, de osztályából úgy és azért szakadt ki, hogy hatékonyabban szolgálhassa, jobban hasznára lehessen. „Amikor . . . idáig vezető utamról is szólni akarok – jellemzi egyszerűen egész sor regényhőst az *Egy parasztszalád története* végén – nem a föltörekedettek göggyével teszem ezt, hanem vállalt alázattal s kötelességgel az osztály iránt, amelyből vétettem, hogy a tőlük elvezető út roppant akadályaiiban is megmutassam mai életünk tarthatatlanságát.” Saját alterego mellett béres és cseléd bátyjai, szegény és módosabb orosházi parasztok: rokonok, ismerősök a művek szereplői.

Alapélményéből – Darvas életéből – természetesen ered programja, melyet Móricz Zsigmond így szűrt le *A legnagyobb magyar faluról* írott cikkében: „A meglevő keretek semmiféle lehetőséget nem adnak az újjászületésre. Ezeknek a kereteknek bármilyen javítása, változtatása és kiépítése értéktelen az emberi fejlődés szempontjából.” (Pesti Napló, 1937. II. 12.).

A program tehát: nem „reformálni”, hanem: megszüntetve *megváltoztatni*. A megszüntetve megváltoztatás programjához viszont a helyzet pontos felmérése, tör-

ténelmi elemzése és kritikus bemutatása szükséges. Innen ered – nemcsak szociográfiáinak, de regényeinek is – oknyomozó, történelmi kutatásokra, tény-megállapításokra építő módszere. Programja érdekében tudatosan fejlesztette ki szenvtelennek tetsző, pontos, világos, tömören közlő stílusát. „Nem vagyok érzelgős. Paraszt vagyok s a megcsalt, ridegen tartott nemzedékek kikovácsolódott keménysége bennem is töretlenül él” – írta családtörténete utószavában. Valóban: az övéivel egyidős „falukutató” munkák jelentős részével ellentétben, s még a móríczy realizmustól is különbözően – műveiben sehol nincs emelkedettség vagy felfokozott „dramatizálás”, bármily megdöbbentő, torokszorító, felháborító állapotokról ad hírt, nem lesz sem érzelgős, sem lobogóan szenvedélyes. Tényeket közöl, s maguk a tények fejezik ki szenvedélyét: ezt az életet, ezt a társadalmat meg kell szüntetni. Tartózkodik attól is, hogy kuriózumot, borzalmas vagy színes, (Móríczy szavaival:) elsüllyedt mesevilágot ábrázoljon, mely az olvasótól annyira távoli, hogy avval szemben már szinte semmi kötelezettséget sem érezhet. Darvas a nyers és sötét valóságot mutatja, úgy, hogy mindig emlékeztet egyetlen faluból merített személyes tapasztalatainak országos általánosságára – így emelve provinciális élményeit közérdekűvé. Felrázó, mozgósító hatásukat pedig épp abból nyerik a művei, hogy folyvást hangsúlyozza: közönséges, megszokott képeit festi a falunak, – tehát nem a kirívó szélsőségek, hanem a minden-napi élet az, ami tarthatatlan.

A tárgyilagos, közlő mondatokban fogalmazó stílust az író kétoldalúan is kritikus szemlélete kívánta meg. Helyzet-elemzéseiben – történelmi tanulmányokra támaszkodva – biztosan mutat rá az időszerűtlen és antidemokratikus társadalmi berendezkedés, az uralkodó osztályok elsődleges felelősségére, ugyanakkor bírálóan tárgyalja az elnyomott osztályoknak azt a másodlagos felelősségét is, amely a helyzet konzerválásában, elfogadásában őket terheli. Ennek a kettős kritikának a jegyében utasít el, bélyegez meg mindenfajta proletár- és paraszt-mítoszt.

Darvas programja határozott és céltudatos volt. A társadalmi forma és életmód megváltoztatását reális, időszerű és megoldható feladatnak látta. Ezért nincs műveiben semmi elveszettség-érzés, fatalitás, reménytelenség. Tragikus tárgyú írásai – mind optimisták. Optimizmusát nyilván saját sorsa törvényszerűségének megértése és értelmezése is biztatta: önmagában – mindenféle ősz-szeni-kultusztól mentesen – egyik előhírnökét láthatta a szocialista gondolkodásig és céltudatos programvállalásig eljutó szegényparasztságnak.

Programja megvalósításához társakat keresve szükségszerűen találkozott az indulása évtizedében épp kibontakozó „népi-író” mozgalommal. Közelkerülése a mozgalomhoz, sőt egyes akciókban egyesülése a balszárnnyal, természetes volt. A fogalom közismert ideológiai értelme szerint mégsem számítható igazán „népi írónak”. Elsősorban azért nem, mert míg a „népiek” balszárnnyának is az volt a jellegzetes út-iránya, ha a mozgalom sodrában radikalizálódva közeledtek a marxista gondolkodás és szocialista elkötelezettség felé, – addig Darvas marxista világnézet és határozott elkötelezettség felől közeledett hozzájuk, s találkozott velük, elsősorban a Márciusi Front időszakában. Az utóbbi szervezésével – valamint a Gondolat szerkesztésében, a Történelmi Emlékbizottság létrehozásában végzett munkáival, a balatonszárszói vitán, a lillafüredi tanácskozáson és másutt, fontos társadalmi kérdésekben nyilvánított véleményeivel – az írói rangja mellé, baloldali körökben, már fiatal korára jelentős politikusi tekintélyt is szerzett. Természetesen mind a politikusi, mind az írói tekintély viszonylagosan értendő. Többnyire rendőri felügyelet alatt, félig-meddig illegálisan élt. Irodalmi műveire, a súlyos, puritán epikában mutatkozó eredeti tehetségre ugyan felfigyeltek a kortársak közül a legnagyobbak (Móríczy, Schöpflin, Bálint György, Németh László stb.) is, – de legtöbb könyve alkalmi kis baloldali kiadónál jelent meg, nélkülözve a kielégítő példányszámot és a megfelelő terjesztést. Szélesebbkörű társadalmi hatást majd csak az 1945 utáni sorozatos újrakiadások kelthettek.

Nagy energiával indított, jelentős pályaszakasszal maga mögött érte tehát Darvas Józsefet a felszabadulás: programja beváltásának történelmi lehetősége. Ez a lehetőség legelőször „egy szenvedélyes hangú felszólalást” szakított ki belőle „valami nagy történelmi perben”: a *Város az ingoványon* című könyvet. Az igazság az, hogy én ezzel a könyvvvel szabadultam fel. Azzal hogy megírtam, megírhattam” – emlékezik vissza a könyv születésére (Népszabadság, 1965. IV.).

A megírásnak itt felelevenített körülményei meghatározták a könyv jellegét is. Még véget sem ért a harc Budán, amikor a pincében, egy hokedlin, gyertyacsonk mellett írni kezdte, – s megírta szinte egy lendülettel – Budapestnek és pusztulásának oknyomozó történetét. Annyiban elüt előző munkáitól, hogy itt – az ostrom utáni városban „a pusztulásnak, a hullásnak valami olyan kegyetlen, infernói látványától” felizgatva – nem tudja és nem akarja szigorú, pontos ténymegállapítások alá szorítani szenvedélyét. 1867-től egész az ostromig pillantja végig a főváros sorsát; élve a szabad szólás lehetőségével, indulatosan vádolja, történelmi perre idézi az uralkodó osztályokat, melyek felelőtlenége lépésről lépésre vitte katasztrófába az országot. Minden részletében pontos, átfogó és dokumentált történelmi tanulmányt – a tudományos kutatómunka elemi feltételei híján – természetesen nem írhatott. Utólag számos adatát és értékelését lehetne korrigálni. Mégis igaza lehetett Darvas Józsefnek, hogy – kedve ellenére – nem írta át később sem, attól félve, hogy „elveszítené legfőbb értékét: az egyszerűség varázsát.” Valóban egyszerűsége, illetve egyidejűsége, dokumentum-értéke és a megjelenése heteiben betöltött fölszabadító szerepe teszi becsessé ezt az írásművet, melynek – egy korabeli kritikát idézve – csak formája napló, a tartalma: ítélet és felelősségrevonás. Frissességére, aktualitására nézve pedig: „a nagy tragédia filmhíradója”. Jelképes mű: benne valósult meg – az 1945-ös könyvnapon – a felszabadult magyar irodalom legelső mozdulata.

A *Város az ingoványon*-t joggal sorolhatjuk Darvas alapművei közé. Az első évtized munkáihoz tartozik részint azáltal, hogy egyenes folytatása *Az értelmiségi fiatalság szerepéről* (1938), *A középosztály válsága* (1940), *A népi írók új útja* (1941) és más, fontos, nemzet-kritikai szempontokat érvényesítő politikai vitairatainak. S oda-kapcsolja az is, hogy – bár stílusában és tárgyalás-módjában eltérő –, céljában, programjában azonos a két megelőző történelmi szociográfiával. Jelképes mű azért is, mert ebben fogalmazza meg először Darvas a „szülőföldem: Budapest” vállalását. Oroszába mellé a fővárost is „szülőföldi rangra emelte” – s ezzel az otthonról hozott küldetést és programot az országos, nemzeti célkitűzésekkel futtatta egybe. Tehát abban a pillanatban, mihelyt a „népi-író” mozgalom történelmi küldetése befejeződött – Darvas megszűnt „népi-író” lenni.

E váltás problémáját – a *Város az ingoványon* gesztusán túlmenően – alapos, az egész „népi” mozgalom történetével, tanulságaival, értékeivel kritikusan és önkritikusan szembenéző tanulmányban kísérelte meg tisztázni. Az igen fontos szerepre hivatott munkának azonban csak két fejezete jelent meg a Fórum című folyóirat (szerkesztő bizottságának Darvas mindvégig, 1946-tól 1950-ig tagja volt) legelső két számában, *Perújítás* címen (1946. szept. és okt.). Ezek széleskörű és a forrásokig visszanyúló, ugyanakkor polemikus, helyenként Révai József ismert értékelését is vitató – szinte a szociográfiák módszerét és eleveenségét idéző – tanulmányt ígértek. A második megjelent rész a mozgalom történelmi jelentőségének jelzéséig jutott. Annak, hogy félbemaradt, oka lehetett az is, hogy a széttartó volt „népiek” közül némelyek politikai magatartása – az adott helyzetben – megnehezítette a tárgyilagos írói értékelést. Fő oka mégis az lehetett a tanulmány abbahagyásának, hogy a társadalom megváltoztatásának napirendre került programja elsősorban a *politikus* Darvas József tapasztalatát, felkészültségét és teljesmértvű részvételét igényelte – az írói munka rovására.

Az író „hatáskörének” határai: hogy mit vállalhat még, s már mit nem – korábban is foglalkoztatták Darvas Józsefet. A *Város az ingoványon* 64. oldalán így beszél erről: „Sokan és sokat írtak, szoltak már az írástudók, a szellemi emberek felelősségéről. Mióta író lettem, nekem is egyre égő s nagy-nagy feszültségeket szülő problémám. A l’art pour l’art, az öncélú irodalom eszméi vállalása sose kísértett. Sokkal mélyebbről jöttem, sokkal több nyomorúságot, kint, szenvedést s jóra, szépre sóvárgó szegénységet láttam, és magam is sokkal több iskoláját jártam ki a földi rossznak, semhogy valaha is feledni tudnám az igazság keresését az önmagáért való szépségért. De sokszor küszködött bennem a kérdés: meddig terjed a szellem emberének a felelőssége? Hol az a mezsgye, amelyen megállhat s azt mondhatja: ez eddig az én portám, az én birodalmam; művelem, ahogy tudom, legjobb tehetségem és egész becsületem szerint, – ami pedig ezen kívül van, nem az én gondom, fájdalom és örömem...”

Ez a dilemma 1946-tól 1956-ig egész munkásságának a középpontjába került. „Eszembe se jutott, hogy az aktív politizálásért abbahagyjam az írást... Tele voltam írói tervekkel is. Nem sejtettem, hogy ezeket mind félretolják és elporlasztják a következő évek” – emlékezik vissza erre az időre (*Látogatóban...* 183. l.). „Minden vágyam, hogy újra »csak« író lehessen” – óhajtotta már 1946-ban, egy nyilatkozata címében is (Színház, 1946. 46. sz.). Ez a vágy azonban egyhamar nem teljesülhetett, az aktív politizálás egy hosszú évtizedre szinte teljesen „félretolta, elporlasztotta” írói terveit. A Nemzeti Parasztpárt alelnöke, 1945-től megszakítás nélkül országgyűlési képviselő, a Szabadság, majd a Szabad Szó főszerkesztője, 1947-től 1950-ig építésügyi, 1950-től 1953-ig közoktatásügyi, 1953-tól 1956-ig népművelési miniszter, 1951-től 1953-ig az Írószövetség elnöke s még számos társadalmi tisztség viselője volt. Elfoglaltságaihoz képest ebben az évtizedben is elég sokat írt, – de nem szépirodalmat, hanem elsősorban referátumokat, beszédeket, előadásokat.

Darvas József – írói munkája mellett – vállalt politikusi, szerkesztői, közéleti feladatokat a felszabadulás előtt is, (persze korántsem olyan nagyságrendben és felelősségben, mint azután). Korábbi politikai, publicisztikai szereplése, közéleti vagy elméleti kérdésekben nyilvánított állásfoglalása mindig egységben és egyensúlyban volt irodalmi munkásságával, ezáltal szoros kapcsolatban egyszersmind azzal a valószínű társadalmi gyakorlattal, melyből írói élményeit merítette, s amely társadalmi gyakorlat és tapasztalás az elméletnek így természetes kontrollja, próbája volt.

1945 és 1956 között ez az egység és egyensúly fokozatosan megbomlott. A valós társadalmi gyakorlat írói elemzése, átélése elmaradt, s az általános politikai dogmatizmus térhódításával párhuzamosan, mind gyakrabban kerültek Darvas előadásai, tanulmányai is (jelentősebb részüket l. az *Új népért, új kultúráért*, 1956 c. kötetben, 60–323. l.) az irodalommal, művészettel szemben pusztán elméleti konstrukciók alapján állított követelmények. Az egyensúlynak ezt a bomlását, azt, hogy a korábban témaiban rejlő – és az országos horizontot is reálisan mutató – „eo ipso alulnézet” (Diószegi András) elveszett, maga is érezhette, s meg-megújuló erőfeszítéseket tett írói élményeinek felszítására, működésben tartására. Közéleti feladatokkal túlterhelten azonban erre csak kevés alkalom adódott: régi könyveinek újrakiadásán kívül mindössze két jelentősebb próba.

Emlékezéseiben többször említ egy félig kész regényt, amelyről az elkészült fejezetek alapján barátai úgy szoltak, hogy legjobb művének ígérkezik, s amelynek kéziratát a német megszállás alatt – végighányódva az egész országon – cipelte magával, de továbbírni nem tudta sehol. Most *Októberi kód* címen kiadta a Csillag 1955/12. és 1956/1., 2., 3. számaiban a regény elkészült fejezeteit. A töredékből valóban jelentős mű alaprajza bontakozik ki: az *Elindult szeptemberben*-nek a kritikák által is igényelt folytatása. 1932 nyarán játszódik, s Vas Pista már diplomás tanítóként lép elénk a tanítóválasztás előtt, a „legnagyobb magyar faluban”. S a választási vetélkedés indította cselekmény során a 30-as évek összekuszált vidéki társadalmának teljes metszete tárul fel. A megjelent fejezetek előterében igazán nem is Vas Pista áll, hanem az ő megválasztása körül fölbolyduló falusi közösség sokfajta politikai rétege: a nyomor vaksötétjében vajákoskodó „próféták” meg a vitéz Kovácsok kezdődő fasiszta

randalírozása, a fiatal értelmiségi „reformerek” különböző típusai, anarchisták és szociáldemokraták, nagygazdák és Csizmadia-sori nincstelenek. A rendkívül széles társadalmi alapozás azt jelzi, hogy az *Elindult szeptemberben* főként lélektani értéke után, emez a politikai vitaregény és – a korábbi művekben már sikerrel létrehozott – nagy tömegeket mozgató „nép-regény” ötvözetéből készült társadalomrajz volna. Az *Októberi kód* azonban nem jut októberig, még az 1932-es nyár derekán, az izgalmas expozíció után abbamarad, nem érkezik el a tanítóválasztásig sem. Minthogy Vas Pista, minden motívumból kiviláglóan, szoros értelemben önéletrajzi hős, a regény eltervelt cselekményének vázát Darvas család-történetéből ismerhetjük. Kiterjedt gazdag-paraszt rokonságú vetélytársával (a regényben: Bedő Lacival) szemben kevésnek bizonyult a szegények és földmunkások kevés szavazata s nagy „erkölcsi támogatása”, így a választáson megbukott. „Ez volt az első és utolsó próbálkozásom, hogy belépjek a hivatalos középosztályba” – írta Darvas – és a regénynek azt kellett volna kibontakoznia, hogy – az *Elindult szeptemberben* hősenek még romantikus és talányos elvándorlása után – a mostani Vas Pistában miként, milyen társadalmi élmények hatására érlelődik meg a tudatos elhatározás: szocialista író lesz, tehát osztályából úgy emelkedik ki, hogy egyben a „hivatalos középosztállyal” is szakít. Az októbernek pedig már a fővárosban, a kommunista mozgalom kapcsolatait kereső hőst kellene találnia.

Sajnos, az *Októberi kód*-öt nem írta tovább Darvas, és a 40-es években készült kézirat kiadása kevésbé pótolhatta az 50-es években hiányzó eredeti alkotó munkát. E hiányt nem tolthette ki maradéktalanul a másik vállalkozás: a *Szakadék* filmre írása sem. A filmregény a Csillag 1955/9. és 10. számában jelent meg, a filmet 1956-ban mutatták be, megérdemelt, nagy sikerrel. Darvas jelentősen kibővítette a színpadi dráma anyagát, *Máról holnapra* című regénye alapján újabb motívumokat épített bele. A *Szakadék* – az *Elindult szeptemberben* és a régi dráma felismeréseit tovább mélyítve – Darvas jelenbeli dilemmájára vonatkozó tartalmat is közvetített. Azt, hogy a faluba visszatérő, a nép mellé álló értelmiségi nem lehet ugyanúgy hű, mint az, aki el sem szakadt, fel sem emelkedett onnan. A visszatérőt szinte éppolyan bizalmatlanság fogadja, mint az idegent, a bízalom *viSSZANYERÉSÉÉRT* pedig keserves küzdelmet, néha igen nagy áldozatokat kell hozni.

A *Szakadék* filmre írása jó irányba tett lépés volt, de kevés ahhoz, hogy alapélményének a jelenbe nyúló szálait összefogja. Azt a szakadékot áthidalni nem, legfeljebb érzékeltetni lehetett vele, amely – az eleven társadalmi anyagban végzett alkotó munka hiányában – művének alapjaitól egy évtized alatt az író eltávolította. Így – az *Új népért, új kultúráért* utószavából és a kötetről írott némelyik kritikából is érezhetően – bizonyos szorongással: az útrabocsátó osztályához feltétlen hűséggel ragaszkodó, de az avval való kapcsolat közvetlen útját valahol eltévesztett forradalmár szorongásával nézett 1956-ban a torlódo eseményekkel szembe.

*

Ortutay Gyula írta, hogy Orosháza Darvasnak nemcsak elindító, de meghatározó élménye is lett. „Mikor a kételyek, az önvizsgálat nehéz idején Darvas is nemegyszer mérlegre tette munkásságát, valójában a titkos, a legbensőbb itélete a maga művéről mindig is arról szólt: mennyire maradt hű Orosháza nehéz életű agrárproletárjaihoz.” (Kortárs, 1966/6. 992. 1.) A kételyek, az önvizsgálat nehéz idejét 1956 hozta meg. S Darvas valóban azzal kezdte a számadást, hogy Orosházához kereste meg a visszavezető utat. Első írása, a *Tiszántúli utazás 1957 tavaszán* az alföldi valósággal való szembenézéssel együtt fogalmazza meg személyes számvetését: „Talán a magam számadását is könnyebben, hamarabb, kevesebb szenvedéssel végezhettem volna el, ha van bátorságom már előbb szembenézni az itteni világgal, a roppant ellentmondások közt vajdúdó valósággal, a nehéz szenvedélyek közt viaskodó emberekkel s a tájjal, ahol most kormosan virrad a tavaszi ég . . . Ha merek kérdezni, újra, én magam s merem vállalni, hogy a miértekre, a hogyanokra legfeljebb dadogó válaszokat tudok adni; esetleg még azt se. Hogy elrontottak minket is a magunk csinálta hibák, az el-

múlt évek! (Vagy csak magamról beszéljek?) Régebben az volt a természetes, hogy kérdeztünk, vizsgálódtunk, kutattunk – vallattuk a földet, a tájat, a történelmet s az embereket, mielőtt felelni mertünk. A közeli időkben viszont már az volt a természetes, ha készen vittük a zsebünkben az elmondatlan kérdésekre a kész feleletet s a szívekben – a mi szívünkben is! – élő kétségekre, bizonytalanságokra az eleve-kinyilatkoztatást.” A *Tiszántúli utazás*nak ezek a vallomásos szavai a következő alkotói szakasz fő tartalmát foglalják össze. A számadás, az önvizsgálat, felelősség-kutatás korszaka ez. A gyötrő kérdések megválaszolásához pedig mind mélyebbre kell kérdezni a múltba, a történelembe, – már csak ezért is fontos feleleveníteni pályakezdő műveinek oknyomozó módszerét. Ilyen értelemben is külön jelentősége van annak, hogy az új szakaszt bevezető *Tiszántúli utazás* 1957-ben egybekötve jelent meg (*Tiszántúl* címen) *A legnagyobb magyar faluval* és az *Egy parasztcsalád történetével*. Az új írás módszerében, szókimondó őszinteségében, tárgyilagos realizmusában is helyreállítja a folytonosságot klasszikus elődeivel. Az új szakasz egyik műfaja: a kérdezés, tényfeltárás, „valóságban-maradás” műfaja megint a szociográfia. Legjellegzetesebb műfaja viszont, a vallomás és vita műfaja: a dráma lesz. Az újra felvett, sokoldalú írói munka pedig ismét létrehozta az egyensúlyt a közéleti, társadalmi tisztségek kitarató vállalásához is (1956-tól 1959-ig a Hunnia Filmgyár igazgatója, 1957-től 1959-ig – Tolnai Gáborral – a Kortárs szerkesztője, 1959-től az újjáalakult Írószövetség elnöke stb.).

*

A „régebben” említése: a pályakezdő évtizedre hátramutató viszonyítás indokolt és célravezető Darvas új alkotói időszakának kezdetén. Meglehetősen ritka, csakis a felszabadulás utáni irodalompolitikát szorosan követő művészi utaknál jellegzetes helyzet ez: egy évtized után nem a pályakezdet „meghaladása”, eszményeinek „megőrizve-megszüntetése”, hanem éppen reaktiválása biztosíthatja az előrejutást. Azzal a tehertétellel nehezítve, hogy az újra működésbe hozott indító energiákkal, a régebbihez visszatalált módszerrel és szemlélettel alkotott új művek, egyik nézetből, szinte kötelezően az azóta megtett út kritikus mérlegelését fejezik ki és valósítják meg. Darvas is, munkásságának valamennyi színterén szembesíti és egybeveti alapműveinek hőseit és élményeit az azóta felszívott társadalmi élményekkel.

Réginek és újnak ilyenfajta konfrontálása folytatódott azon az ágon is, amelyet a *Szakadék* filmre-írásával nyitott meg. A *Vizkeresztől Szilveszterig* élményeit, motívumait az 1959-ben bemutatott *Akiket a pacsirta elkísér* című filmjének forgatókönyvében fogalmazta újra. Itt sem érte be a regény epikus anyagának mechanikus képre-alkalmazásával. A béreslegény esztendei szolgálatának és szerelmének története körül felelevenített társadalomkép, valóságghű és megrendítő mivoltában, időszerű célokat szolgált. Azokat a valóságos alapokat tárta a jelen elé, amelyekkel az 1959 körül széleskörűen kibontakozó falu-szocializálásnak számolnia kellett. Egyszersmind önmagában hordta ez a forgatókönyv is a kritikus-önkritikus jelentést: a paraszti életforma s ezáltal alakított gondolkodásmód realitásával alig törődő, az „elméleti alapról” folytatott – megszenvedett – falu-szocializálásra utaló, figyelmeztető mentőt.

Az újraélesztett régi művek tehát előreutaló kapcsolatot teremtettek az alapélmények, az elmúlt évtized tapasztalatai és a jelen időszerűségei között. Mintegy fordított irányban, a visszautat új drámáiban járta meg Darvas József: ezek közvetlenül aktuális élmények, viták felől vizsgálják az elmúlt évtizedet és keresik a kapcsolatot a pályakezdet programjával. Első a *Kormos ég* (1959), melynek cím-motívuma már a *Tiszántúli utazásból* idézett vallomásban felbukkan, s ott is, mint a drámában, a nehéz virradat, a keserves tisztázás élményét fejezi ki. A *Kormos ég*ben izzó vita, éppúgy, mint a *Hajnali tűzben* (1961) parázsló – tárgya szerint közvetlenül aktuális. Az egyikben Jóó Sándornak, a parasztságból nőtt írónak kell 1956 viharos őszén a hűség próbáját kiállnia, – a másikban a testvérével szemben is termelőszövetkezetet szervező Bónis Józsefnek – a falu-szocializálás alig békésebb idején – ugyanezt. A két

drámának a pályameghatározó élményekre s azok későbbi alakulására tekintő, mérlegelő-önvizsgáló jelentése egyértelmű. Joó Sándorban is, Bónis Józsefben is ugyanaz a mélyről jött kommunista kerül a hűség és a helytállás próbája elé, aki a *Szakadék* tanítójaként, még inkább Vas Pistaként indult el negyedszázaddal előbb. Már az *Elindult szeptemberben* hirdeti, hogy *másképp* kell a néphez hűnek maradnia annak, aki tehetség, képesség és tanulás révén elszakadt a nép életformájától, tehát nemcsak részese, de tudatos megítélője is lehet történelmének. Darvas József ciklusba rendeződő drámái ennek a „másképp”-nek a módjait és nehézségeit vizsgálják különböző időkben; vagyis történelmi változatok egy nemzedék (nem is annyira életkor, mint inkább társadalmi út és politikai szerepvállalás szerint együvé tartozó nemzedék) helytállásának témájára. A hűség és helytállás példázatainak az érvényességi köre egyre táguló, párhuzamosan azzal, ahogy Darvas nemzedékének hatóköre és felelőssége, a *Szakadék* tanítójának magányos magatartásmintájától az országos, történelem-alakító jelentőségig növekedett.

A drámák hősei végül is megnyerik harcukat: igazolni tudják hűségüket a legnehezebb választásokban is. Győzelmüknek azonban magas ára van: személyes, családi boldogságukat kell feláldozniuk. A *Szakadék* tanítója egykor szerelméről kényszerült lemondani azért, hogy betölthesse küldetését, a legesetebbek felemelését. A *Kormos ég* íróját 1956 jellemet, emberséget próbáló vihara döbbsenti rá felesége méltatlan gyengeségére – így már vele szemben is ki kell harcolnia eszmei hűségét. A *Hajnali tűz* Bónis Józsefe pedig csak olyan iszonyú, testvér testvér elleni küzdelemben győzhet Tiszahalászon, melynek mélységeibe Marika –, aki boldoggá tehetné –, nem meri követni. Az új drámák írói célja az, hogy a győztes történelmi küldetés relációjában egy nemzedék emberi tragédiáit felmutassa. Izgalmas és a legfontosabb társadalmi kérdésekben szint valló darabok ezek, de a színpadi megvalósulásban mégsem teljesítik be maradéktalanul az írói igényeket, mert csak a hősök *vállalásának* tragédiája van bennük igazán kidolgozva, az *áldozathozatalé* következményeié nincsen. A konfliktus „közéleti” síkját – az eszmei helytállás és politikai harc végigküzdsét – feszült helyzetekben éli át a dráma hőseinek múltjában, jelenében osztozó közönség. Viszont a családi harmónia feláldozásának „magánéleti” konfliktusát – amely pedig az előbbinek ára, értékmérője, hitelesítője – nem szenved meg, hanem csak hírül veszi a néző. Ezen a síkon, az áldozatok igazolásában, Darvas túl sokat bízott a történelemre, az övével párhuzamos utakon járók történelmi ismereteire és tapasztalataira.

Pedig az igazi és legnehezebb írói feladatot épp a szóbanforgó történelmi ismeretek és tapasztalatok megváltása, a fekete-fehér ítéletekbe belekényelmesedett gondolkodás kizökkentése, az önelégedettséget fedező sztereotípiák feltörése rejtette. Azt a munkát, melyben a szocializmus megszilárdulása mentén elgyöngülő, alábukó szocialisták tragédiáját egyszerre bontja ki az egyéni sorsokat magyarázó, meghatározó történelem újra-végig-kérdezésével – Darvas József felszabadulás utáni pályája legjelentősebb művében, egyszersmind a hatvanas évek elején föllendülő magyar próza egyik csúcsteljesítményben, a *Részeg eső* (1963) című regényben valósította meg.

*

A *Részeg eső* minden kérdésre választ akar adni, amit csak Darvas eddigi munkáinak sorában felvetett. Művét az író – saját szavaival – „az *ismétlés dramaturgiája*” szerint építette fel. „A művészet lényege, hogy sose ismét. Vagy, ha ismét, ezzel is a *mást*, az *újat* akarja kifejezni. Érdemes lenne egyszer, egy filmben kikísérletezni az „ismétlés dramaturgiáját” – mondja Szóláth Béla filmrendező, a regény főszereplője. Az „ismétlés dramaturgiája” számos értelemben szerepel a műben. Külső, tematikai szinten úgy, hogy Szóláth Béla – legjobb barátja, Balla Géza festőművész öngyilkosságának tragédiájától felzaklatva – az emlékezet képeiben visszadézi, mintegy megismételi kettejük életének legfontosabb mozzanatait. Így a „jelenben” épp csak a temetést meg a rákövetkező napot ábrázoló regény – időben

történelmivé, érvényességi területben országos érdekűvé tágul; a legutóbbi negyedszázad nemzeti önvizsgálatává jelentősödik.

Az „ismétlés dramaturgiája” a regénynek Darvas életműben elfoglalt helyére is érvényes. A „mást”, az „újat” kifejezve megismétli Darvas alapműveinek, a szociográfiáknak, a *Város az ingoványon*-nak s a korai regényeknek egész sor motívumát, élethelyzetét, dialógusát. B. Nagy László mélyreható elemzése (*Darvas József írói útja* – Arcképek a magyar szocialista irodalomból, Bp., Kossuth 1967. 418–432.) pedig az *Elindult szeptemberben* és a *Részeg eső*, mint két pendant-regény, mint két összetartozó pillér között húzza ki az egész Darvas-pálya ívét. A *Részeg eső* technikájában is továbbfejlesztve „ismétli” az *Elindult szeptemberben* módszerét. A pályameghatározó döntés hasonlóképp érlelődik a tanítóképzős Vas Pistában, mint Szóláth Bélában a pálya-mérlegelő s a választott hivatást igazoló számvetés: föl-le, előre-hátra csapongva az emlékezet képeiben. Az *Elindult szeptemberben* módszere az új regényben igazodik a főhős filmrendezői „látásához” (kamatoztatja Darvas József filmforgatókönyveinek és filmgyári éveinek tapasztalatát) – s egészen filmszerű montázsok, áttűnések, előre- és visszavágások sorozatában rendezi új és új, egyre teljesebb összefüggérendszerbe az ismétlődő emlékképeket.

Barátja öngyilkosságának, a tragédia okainak kutatására legelőször az riasztja útnak Szóláth lelkiismeretét, hogy utolsó beszélgetésükön – gyáván, „sunyin” – válasz nélkül hagyta Balla Géza hitet, biztonságot kereső kérdését. – „ – Mondd, Béla! De most már nem úgy! . . . Te, ugye, hiszel még?! . . . S úgy hiszel még, mint fiatal korunkban?! Ugye, úgy?!” – kérdezi „szokatlan heveséggel”, talán tényleg utolsó kapaszkodót keresve az önpusztító keserűségbe és mindinkább az ivásba zuhanó festő. És Szóláth válasza: – „Persze . . . – mondtam meglepetten, minden meggyőzőerő nélkül, a felrohanó szavakra, amiknek a lényegét nem értettem. Akkor még nem értettem. A keze szorítása a kezemben egyszerre ellankadt, mint a hirtelen halotté.” – Innen indul a kegyetlen lelkiismeretvizsgálat, s mind szélesebb körökben gyűrűzik széjjel. Kiviláglik, hogy ez az erőtlén, gyáva „persze” nem előzmények nélküli. Előzménye az *Elindult szeptemberben* visszatérő, kínzó emléke: az a „paraszti sunyiság”, amely a százszor megalázott Vas Pistát égeti, amiért az egyetlen nála is elesettebb Kapa Zsigát nem fogadta el barátnak, harcostársnak, hanem keresztülnézett rajta – s majd csak a fiú öngyilkosságának hírül vétele után ébredt fel iránta a felelőssége s lelkiismerete. S előzménye Szóláth belső szégyenezete, hogy 1944-ben, a nyilas-uralom heteiben, kommunista forradalmár létére, nem fegyvert és rőplapot, hanem hat hizott kacsát csempészett Völgyesről a fővárosba. Tovább kutatva a gondolkodás és a magatartás el nem évülő hibáit a rokonok, barátok lassan társadalmi tablóvá teljesedő köreiben, az egyre kegyetlenebb kép azt mutatja, hogy szinte egy egész országot vert, tántorított meg – kit, mikor – a „részeg eső”. Balláék se mentesek a felelősségtől. Se Géza, aki paraszti, népi misztikába fordul a küzdelem elől, se parasztnak maradt testvére, Sándor, aki – bár bújtatott szökött katonát, sőt a fegyveres ellenállásig is eljutott – mégis elhajtotta a deportált Steiner zsidó girhes tehenét, s ha vissza is vitte később – „más az, visszavinni, mint el se hajtani”. S nem véten Csonotos Gyula, a Rákosi-időkben ártatlanul bebörtönzött intellektuel-kommunista sem, aki a gyakorlati cselekvés jelen idejében, semmire sem kötelező elméleti koncepciók, tervezetek konstruálása mögé dezertált . . . Így tovább, kinek, kinek a ráeső felelősség-részt könyörtelenül kiosztja a regény. Az „ismétlés dramaturgiája” pedig elsősorban úgy érvényesül, hogy a történelem sűrűn ismétlődő tragikus helyzeteiben a szereplőknek újra és újra próbát kell tenni, és már akkor is hibáznak, ha magatartásuk, lépésük a kísértően ismétlődő történelmi felállításban nem elégíti ki az „új”, a „más” követelményeit. Nemzedéke próbátévesének kritikus időit Darvas sorsdöntő *októberek* motívum-sorában fűzi egybe. 1932 októbere – Vas Pista helyzetének felismerése és a forradalmár hivatásának és programjának elvállalása – hozta az első fontos próbát (v. ö. *Októberi kód*). Azután 1944. október 15-e, s ennek Darvas művében indokolt következménye: 1956 október 23-a. S végül a számvetés, a múlttal és felelősséggel való szembenézés nehéz ideje – a *Részeg eső* „je-

lene" – is jelképesen egy október, 1962 októbere. A különböző októberek próbaidején így vagy úgy vizsgázó hősök példái érik, teljesedik a *Részeg eső* végső ítélete, – B. Nagy László fogalmazásában – az, hogy „a történelem neheztelő atmoszférájában a legkisebb gondolkozási hibának is jövátéhetetlen következménye van – a forradalom és a gondolatrestség nem lehetnek ikertestvérek.”

A hősök megmértetésének meghatározó jegye, vezető szempontja itt is ugyanaz a mérce, miszerint Darvas „titkos, legbensőbb ítélete... mindig is arról szólt: mennyire maradt hű Orosháza nehéz életű agrárproletárjaihoz”. A regényben minduntalan visszatérő Völgyes nem más, mint egy hegyek közé kicsinyített „legnagyobb magyar falu”. Nemcsak bújtató menedék, a további harchoz erőt adó forrás, hanem mérték is: az útrabocsátó osztályhoz és az eredeti programhoz kötődő hűség mértéke.

A *Részeg eső* minden megelőző regénynél mélyebben és őszintébben, az olvasót is felkavaró személyes átéléssel néz szembe a korral, melyet megítél: a kommunista mozgalom utóbbi negyedszázadával. A tanulságok levonását nem erkölcsi parabolák elvontságában, de nem is napi aktualitásokra tekintő publicisztikus közvetlenségben kísérli meg, – hanem a történelem valóságos fordulópontjainak művészi elemzését végzi. Az úgynevezett „derékhad” írói közül Darvas rendelkezik a legnagyobb politikai tapasztalattal; regényének világképébe a szocializmus fejlődésének elméleti, filozófiai kérdéseit is beleszötte (vö.: Diószegi András: *A mai regény világképe*, Kritika, 1963/1.), midőn egy kommunista nemzedék súlyos gondjaira kérdezett rá. Mennyi írható az elmúlt szakasz tévedéseiből, bűneiből a történelmi kényszernek vagy a jó szándék elvakulásának a rovására? Hogyan küzdheti ki a politikában „besároződott” kommunista értelmiség a maga becsületességének, hűségének a folytonosságát? Kinél hol van az a pont, amelynél a szocializmus eszméje és annak hivatalos képviselői iránti feltétlen hűség – tragikusan – az eszme, a nép és az igazság iránti hűtlenségbe fordult? Mi volt történelmileg szükségszerű? Mi lett volna elkerülhető? S főként: milyen emberi garanciákat tud biztosítani ez a nemzedék a következő generációkban, egyrészt ügyének, eszméjének hű folytatására, másrészt a hibák, a tragikus vétségek elkerülésére? – Ezeket a kérdéseket a *Részeg eső* felerősítette és továbbadta, s vizsgálatuk folytatódik a „derékhad” számos írójának, Mesterházi Lajosnak, Cseres Tibornak, Doboz Imrének stb. a történelmi és egyéni felelősséggel szembenező, mérlegelő szándékú műveiben.

A *Részeg esőt* író és kiadó egy regényfolyam első könyvének ígérte, már 1964-re jelezve a másodikat. Bár a megjelent kötet magában is önálló, teljes értékű alkotás, a regény irányvonalából láthatóan a folytatásnak talán még nehezebb írói feladatot kell teljesítenie. Abban, hogy Szóláth Béla megalkotja-e, s hogyan alkotja meg barátja életéről és haláláról a tervezett filmet – az első könyv kritikus, negatív ítéletei után a pozitív válasz fogalmazódhat meg. Tehát az, hogy a jelenre (Szóláth Béla életére) és a jövőre (a regényben feltűnő új nemzedékre) nézve milyen tanulságokat kínál Balla Géza sorsa. A megjelent könyv Szóláth Béla döntésével végződik: abbahagyja sikeresnek ígérkező, de mert nem a legfontosabb kérdésekről szóló, máris gyáván, „sunnyin” mellébeszélő filmjének forgatását. Az ő életében nyilván ez lesz az „utolsó október” meghatározó, áldozat-vállaló döntése, melyben megelégedhet sorsának igazolását.

Az első kötet megjelenését követő öt évben Darvas József több úton is kísérletet tett a *Részeg eső* folytatását gátoló, eddig megoldatlan művészi – és benső, erkölcsi, emberi – problémák megközelítésére. 1964-ben drámát írt a *Részeg eső* témájában, azzal a szándékkal, hogy a szűk színpadra és egy előadás rövid időtartamára sűrítve, világosabban rajzolja ki a hősök életének törvényszerűségeit, s ezáltal élesebben látszódnak jövőbeli útirányaik is. A téma logikus véggig gondolása azonban nem hozta meg a várt eredményt; a cselekmény széttöredezett, a hősök többsége rezonőr-figurává jelentéktelenedett. A darabnak értéke ugyan, hogy a hűség és helyt-

állás témájában épülő drámák ciklusát tovább teljesítette, és az is, hogy a könyv lelkiismeretzklató, nagy társadalmi kérdéseit előszóban, a színpad nyílt fórumán is feltette, – de műve folytatásához a drámából nem kaphatott segítséget.

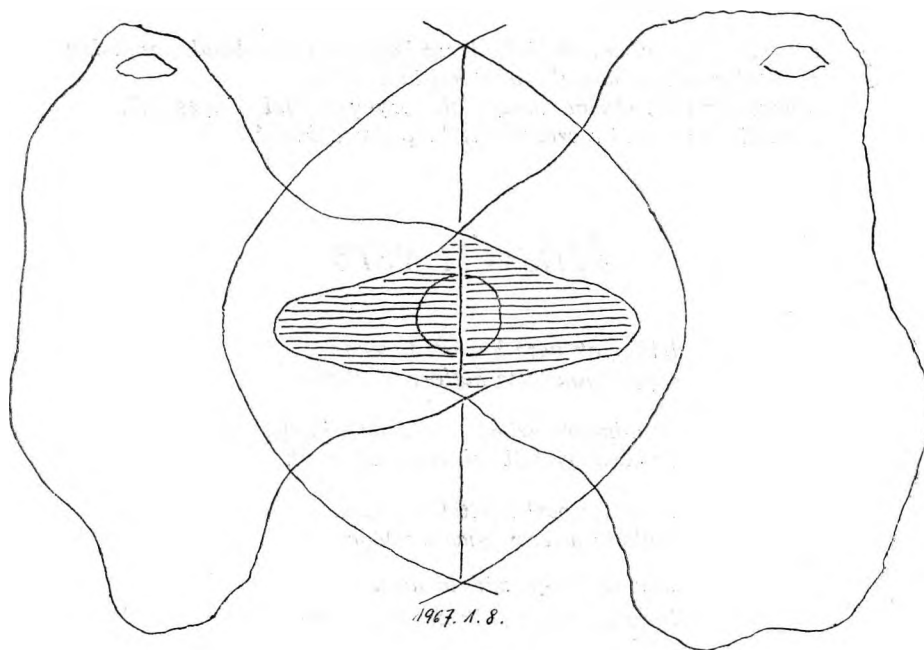
A sors-fordító döntést és következményeit, amit nemzedéke tagjainak a jelenben kell megélniük, (s amely Szóláth Béla regényvégi elhatározásából sejlik), közvetlen jelenidejű témában – a jövő távlatát is felvillantva – hitelesen, mélyen még nem ábrázolhatta, ezért – történelmi hasonlathoz fordulva segítségért – megírta *Zrínyi* c. drámáját. Az „ismétlés dramaturgiája” szerint épülő életműben van előzménye annak az írói mozdulatnak is, hogy a történelmi példa „függő beszédéhez” folyamodott olyan jelennek szóló mondanivaló kifejezhetőségéért, amelynek „egyes beszédben” valami okból nem volt lehetséges az előadása. Harminc évvel korábban így született – a német terjeszkedéssel szembeni mementóként – a Hunyady-regény, *A törökverő*. Akkor is, most a *Zrínyi* esetében is véletlen alkalom, felhívás, felkérés nyomán talált rá az aktualizálható történelmi analógiára. Persze az „ismétlés” mozzanata megint a „mást” fejezi ki, hisz igen nagy a különbség *A törökverő*, és a *Zrínyi* közvetett jelentésközlésének az okai között. 1938-ban külső, hatalmas akadályai voltak a világosan átlátott program egyenes megfogalmazásának. 1968-ban inkább a program világos átlátásának belső, művészi nehézségei késztették arra Darvast, hogy *Zrínyi* sorsából mutassa fel, amit élő anyagban még nem valósíthatott meg. Azt ugyanis, hogy vétségek, csalások és megcsalások után is igazolható, tisztázható egy „elpolitizált” élet értelme, ha a sorsdöntő, nagy választásban nem a kényelem, nem is a sértett félreállítás, hanem az életéhez és eszméjéhez kötődő – bármekkora áldozatot kívánó – hűség vezérli a próbatevőt. Ezzel az aktuális tartalommal egyszersmind Darvas kiteljesítette, egy történelemformáló, nagy személyiség életének példázatában általános érvényűvé bővítette a hűség és helytállás eszmekörében kimunkált drámaciklusát.

Zrínyinek amikor döntenie kell abban, hogy rászédetten, megalázva is helytálljon Szigetben, (vállalja addigi életét, a hűséget eszméjéhez, s ezzel a valószínű halált) – vagy pedig éljen a megfutamodás jogával, lehetőségével, (így elárulja, meg hazudtolja eszméjét és életét is) – egyszersmind abban is döntenie kell, hogy miként fog vélekedni felőle az utókor. Ez a kérdés és ez a szempont Szóláth Bélának (Darvas nemzedékének) jelenkori dilemmájában is benne foglaltatik. A további életüket és az utókor ítéletét meghatározó – a *Zrínyi*ével egyenértékű – döntéshez elengedhetetlen a jelen helyzetnek és a jövő lehetőségeinek pontos ismerete. Így nézve akár a *Részeg eső* továbbvitelének alapvetését is láthatjuk abban, hogy Darvas – a valóságban-maradás, helyzet-elemzés és erre építő program-alkotás rég bevált műfajában – a szociográfiában is folytatja a munkát. 1965-ben kiadta – *Orosházi változások* címen – „a legnagyobb magyar falu” főlsszabadulás utáni történetét, megkeresve és még a jelenben is megoldatlan gondokig vezetve a 30 évvel korábban kibogozott szálat. Az pedig „az ismétlés dramaturgiáján” nyugvó életmű jelképének is tekinthető, hogy az egykori „*Magyarország feltedezése*” mozgalom bátor, fiatal harcosa, 1968-ban az új „*Magyarország feltedezése*” sorozat szerkesztője és gazdája lett. Az „ismétlés” itt is az „újat”, a „mást” fejezi ki. A harmincas évek mozgalma – mint Darvas is megírta –, ha valóban a tényeket, az igazságot tárta fel, csakis ellenzéki lehetett. A hatvanas évek vállalkozása, mert szintén a tényeket, az igazságot tárja fel – nem lehet más, mint „kormánypárti”. Igaz, ha *A legnagyobb magyar falu* 1945 utáni kiadásainak előszavát összevetjük Darvas Józsefnek a Kortárs 1968. szeptemberi számában közölt tanulmányával, az látszik, hogy a helyi vezetőség és sajtója néhol szinte azonos szavakkal és érvekkel elutasítani „a falut megszóló”, „szégyenbe hozó”, „szennyeset teregető” – valójában az igazság mind teljesebb feltárására törekvő – írók munkáját ma is, mint régen. Az azonos ellenszegülésnek azonban ellentét az értelme: egykor azt akarták eltakarni a világ elől, hogy *már* olyan rossz a helyzet, most azt, hogy *még nem* elég jó.

*

„Az ismétlés dramaturgiája”, amit a *Részeg eső*n túl is, az egész életműre vonatkoztatva sokszor emlegettünk, biztosítja, hogy Darvas Józsefé – egyik nézetből – zárt, egységes, mindvégig alapélményeire támaszkodó, kezdettől egyazon programot teljesítő munka.

Másik nézetből – a befejezetlen tanulmány (*Perújítás*), a befejezetlen regény (*Októberi kód*), a befejezetlen drámaciklus (Bajcsy Zsilinszky Endréről tervezett dráma), a befejezetlen regényfolyam (*Részeg eső*) – félbehagyottságot mutat. E művek azonban nem azért maradtak abba, mintha eljárt volna fölöttük az idő. Művészileg mindegyiknek lehetséges a befejezése, társadalmi szempontból pedig aktuális. A folytatásnak, a befejezésnek ez a művészi és társadalmi lehetősége, sőt kívánalma is tanúsítja, hogy Darvas József saját útjában s ennek művészi áttételességű és hitelességű ábrázolásában a közelmúlt alapvetően fontos, időszzerű, jellegzetes és tanulságos társadalmi programját hozta be a magyar irodalomba.

LANTOS FERENC rajza

Ketten

*jönnek az éjszakából,
arcuk egymáson átvilágol,*

*kezüik madarak fészke, mert
otthonuk a bábész liget,*

*vállukon hamuszin falak,
nem szólnak, hogy szólhassanak,*

ők

*tudják a multat megnevezni,
a hol-nem-volt jövőt idézni,*

*csillagot nézni iker-arccal,
ágban feszülő mozdulattal,*

*gyökérben pattanó öleléssel,
kőlcson-ágyon a sose-reménnyel,*

ezért

*vigyázz rájuk világ, ölelésük forró legyen és ébredésük gondtalan,
főlöttük a fekete angyal kivont karddal suhan,
s hová lesznek, kiüzve álmaikból, ragyog-e rájuk fényes ég?,
s tudják-e zengeni a szeretők halálíg tiszta énekét?*

Húsvéti vers

*bárányok vére húsvéti legenda
a gyertyák teste hétfőre kisebzik*

*itt minden tűzben Dózsa csontja ég
és kardvassá állnak össze az ércek*

*kusvét a barka jeltelen virága
hajlong a lézersugaras világba*

*aranyeső sujt zúduló mezőt
kórókeresztben pléhkrisztus zörög*

*dobog dobog a vonatkerék-mámor
bárányok vére húsvéti legenda*

ŐSZ

Ökörnyál teszít fonalat
kutyaóltól csillagig
mártir napraforgók homlokán
sárgaréz Dózsa-korona vakít
pocakos varjaknak apostol
madárijesztő prédikál
hiába
zúgva lecsapnak a kertre
levelét elejti a szőlő
a hegy mint óriási sűn
felborzolódik
védekezésül
meresztgeti bökös karóit
az ember elássa a krumplit
szárkúpot rak
tűzelőt készít télire
s amikor már elrendezte a tájat
behúzódik lassan a házba
s maradék hitével erejével
tűti a sanyarú telet

Regölő

haj rege rajta
porka havak hullnak
igazítjuk lábunkat
csillagporos utnak

haj rege rajta
jég-szarvú szél támadt
e házba mi betérnénk
ha ki nem dobnának

haj rege rajta
kigyúlladt a pajta
sült kakas fut a tetőn
a tyúk is alatta

haj rege rajta
be fürge malacka
részeg böllér pocakját
döngöli dagasztja

haj rege rajta
szép eladó lányka
gömbölyödjön-domborodjon
két kerek dudája

haj rege rajta
van itt hagyma szalonna
ami éppen nincsen
jó lenne ha volna

haj rege rajta
arcunk sápadt alma
ha egy kis bort kaphatnánk
pirulna hajnalra

Delegáció érkezik

A szőlőhegy fölött feltűnt a különrepülőgép. Gyorsan közeledett, majd nyers zúgással elszállt a város képviselőinek népes csoportja felett, akik a francia filmküldöttség fogadására jelentek meg. A tekintetét mindenki a gépre szegezte, amely balszárnyát megdöntve landoláshoz készülődött. Néhányan a ruhájukat igazgatták, elfoglalva magukat a várakozás perceiben, mások pedig azon tűnődtek, hogy M. V. – a világhírű filmsztár vajon a valóságban is olyan lesz-e, mint az Özönvíz előttben, a Boszorkány-ban, vagy pláne, a Méhkirálynő-ben volt.

Frank a helyi rendezőbizottság titkára mellett ácsorgott, akinek előző este az ötödik konyaknál váratlanul – mintha épp abban a pillanatban jutott volna az eszébe – bejelentette:

– Meg akarom előzni a déli lap munkatársát! Akárkit küldenek is ki a repülő-
térre, én minden áron meg akarom előzni!

A rendezőtítkár – aki eltekintve ettől az ideiglenes megbízatástól, a város kultúr-
otthonában bábjátékok írásával és rendezésével foglalkozott – rövid töprengés után rábólintott, és Frank ennek a bólintásnak köszönhetette, hogy most itt ácsoroghatott az előkelő környezetben, míg a déli lap munkatársa, egy vékonyarcú, ideges fiatal-
ember, a nagyközönség számára fenntartott – de az érkezés idejére gondosan lezárt – üvegcsarnokból tekintgetett kifelé, hogy végre ő is megpillantsa a leszálláshoz ké-
szülő gépet. Frank egyre izgatottabban nézelődött a fogadóbizottság soraiban. Ide-oda
mászált, a kezét hol zsebredugta, hol kirángatta, idegességében végül a repülőteret
kezde szidni, amelyet kínosan kopottnak, szegényesnek talált. Olyan, mint egy kö-
zönséges legelő, gondolta dühösen, de a töprengésre nem sok ideje maradt, mert a
kétmotoros gép földet ért, és a keskeny betonszalagon ügyesen odaberregett a fő-
épülethez.

A gépből elsőként M. V. lépett ki. Megállt a lépcső legfelső fokán. Ezüst ruhája,
mint a vízből elővillanó fényes hal – pikkelyszerűen csillogott. Tartása a meglepett-
ség és az érkezés fölött érzett öröm keverékét igyekezett kifejezni, pillantása azon-
ban begyakoroltan sétált végig a hosszú, lapos épületen, ki a sporthangárig, majd
visszafelé fennakadt a hatszögletű irányítótorony fémes tetőzetén, végül pedig átlőtt
madár módjára lezuhan az üdvözlésre kivonult városi küldöttségre. S akkor – talán
a kisváros jutott eszébe, ahol született – keleties vágású szeme érzékenyülten homá-
lyosodni kezdett, mindez azonban csak néhány pillanat műve volt. Lentről egy sárga
transzparens lendült a magasba. Fellelkesült egyetemisták nagy ovációval mozgatták
fel és le a hatalmas üdvözlő feliratot, amelynek közepén a művész nő óriási, kidekorált
portréja helyezkedett el.

Az épület másik oldalán várakozott az autóoszlop. A rendezőségnek sikerült a
filmsztárt áttuszkolni az autogramkérők sűrű, lármás tömegén. A rendezőtítkár,
akit egy-egy pillanatban csaknem elsodortak M. V. közeléből, kipréselődve a főépület
szűk ajtaján, hirtelen magához tért, és Frankot gyors elhatározással a filmsztár ren-
delkezésére bocsájtott Mercedeszbe tuszkolta.

– A többi a te dolgod! – mondta fellelegezve a nehéz percek nyomása alól. Be-
csapta a kocsiját, majd intett a bejáratú út végén posztoló motoros rendőrnek,
hogy indulhat.

Frank sápadtan, szinte bénító zavarral küzdve ült M. V. mellett a Mercedeszben.
Ostobán makogott egyet-kettőt, de maga sem tudta, hogy mit akart mondani. Nem
mert a művész nőre pillantani, mert amire oly nagy gonddal készült – és szinte isko-
lás módon igyekezett magát bebiztosítani a meglepetések ellen – azt most, ezekre a

percekre teljesen elfelejtette. Míg élek, le nem mosom magamról ezt a szégyent, gondolta kétségbeesetten, és érezte, hogy a testét forróság lepi el. Még az hiányzik, hogy izzadni kezdjek, riadozott magában. Csak még most az egyszer sikerüljön, csak most az egyszer! Soha többé nem csinállok ekkora marhaságot, fohászkodott, és e percben boldogan helyet cserélt volna a déli lap munkatársával, aki szitkozódva mászkált hátul a lelkesült tömeg soraiban, és megpróbált az egyik filmrendező kocsiában helyet szerezni.

M. V. egy kis gyanakvással nézegetett Frankra, mert amióta Magyarországon tartózkodott, a Mercedesben mindig a minisztérium egyik vezető tisztviselője ült mellette: egy üdítőszerektől illatozó, kifogástalan modorú úriember – most pedig egy szemmel láthatóan sápadó, sovány alak ült a helyén. M. V. a nehéz pillanatok megkísérelte egy bátorító mosollyal áthidalni.

Amíg Frank végre az első értelmes mondaton kezdte törni a fejét, a minisztériumi ember nagy léptekkel közeledett a Mercedeshez. Frank hallotta, hogy közben hátrakiált valakinek:

– A rendezőt a tanácselnök mellé ültessék! Siessünk, mert a programban megszabott időt tíz perccel túlléptük!

Frank lehunyta a szemét. Minden idegvégződésében érezte a veszélyt. Most vége, most ki fog törni a botrány, sóhajtott, és várta a megsemmisülést. Akkor elől a rendőr végre túráztatni kezdte a motort, nagy zaj közepette sejtelmesen kék gázfelhőbe burkolózott, majd a lábával egyensúlyozva, mintha egy keskeny pallóhídon kelt volna át, elindult. Frank kinyitotta a szemét. Túlélte a végső pillanatot, és egyszerre végtelen nyugalom fogta el. Előreszólt a gépkocsivezetőnek, aki egy reggeli újság lapjaiba mélyedve várta az utasítást.

– Jobb, ha megyünk – mondta Frank. – Úgyis kevés az időnk.

A városig tizenkét kilométer volt az út. Frank a visszapillantó tükörben látta, hogy a minisztériumi ember előbb értetlenül bámul utánuk, aztán megmozdul, de mozdulata abban a pillanatban szétomlik, a keze is nyitvamarad, mintha valamit kiejtett volna belőle, majd bosszúsan elindul hátra a kocsikhoz. A motoros rendőrben dolgozni kezdett a kötelességteljesítés. Kikanyarodott az országútra, bőrzubbonya aláhasalt a szembevágtató szélnek. Az autókaráván egyelőre még szétszakadozva, de elindult utánuk.

Frank fellélegzett, s ha kissé körülményesen is, de egyensúlyát visszanyerve, franciául bemutatkozott.

– Ó, tehát újságíró – mondta M. V.

Frank bólintott.

– A helyi laptól.

M. V. krémszínű kesztyűjével arra a helyre mutatott, ahol Frank ült.

– És Vilmos úr? Aki mellettem ült? Ő hova lett?

Frank a kezével csinált egy bizonytalan mozdulatot, ami egyszerre volt maga a komisz káröröm, és a bűnbánó bocsánatkérés. M. V. megértette a mozdulatot, és halálra elnevette magát. Megszokta az újságírókat, a hóbortjaikkal együtt, a következő perctől mégis udvariaskodó hűvösség járta át, mintha M. V. mosolya az utolsó pillanatban – vagyis mire kiért az arcára – megüvegesedett volna. Talán, mert a lelke mélyén sajnálta Vilmos úr kifogástalan modorát, talán őt magát is.

Frank a térdén szétnyitotta a jegyzetfüzetét, mintegy jelezve, hogy küldetésben van.

– Hát, akkor tessék! Kérdezzen! – biztatta M. V.

A motoros rendőr veszedelmesen közeledett a város felé.

– Milyen érzés egy magyar vidéki városban? – kérdezte Frank. Ezt még tegnap kigondolta, de most, hogy kimondta, azonnal érezte, hogy elsőként ennél okosabbat is kérdezhetett volna.

M. V. rövid ideig eltűnődött.

– Ugyanazt válaszolhatom, mint amikor elfogadtam a meghívást, hogy ellátogatok a maguk városába – mondta komolyan, külön gondolkozva minden szó értelmén. – Lehet, hogy Budapest jól tükrözi az ország arculatát, de az emberek életét

sokszor mélyebben meg lehet figyelni egy vidéki városban. Szeretem a vidéket. A fővárosokban statisztikákat nyomnak a kezembe, új épületeket és múzeumokat mutatgatnak, de az igazít csak vidéken láthatom meg. Talán azért, mert magam is vidéki születésű vagyok.

Frank tolla sebesen száguldozott a papíron, s közben azt gondolta: Ahhoz képest, hogy ekkora világsztár, ez elég szépen hangzott.

M. V. a következő kérdést várta. Az ölében mezei virágok hervadoztak, valamelyik diáklány ajándékozta meg az autogramkérők közül. Franknak – amikor odapillantott – úgy tűnt, mintha a gyűrt kis csokrot gazdátlanul egy márványterem rideg kövezetére vetették volna le. Szinte fáztak a tavaszi kankalinok, a héricssek, a gólyahírek, s köztük a néhány szál lila harangvirág.

– Milyenek találja a magyarokat? – kérdezte Frank.

– Érdekes ország – mondta M. V. A mezei virágokat babrálta. – Születésemnél fogva érzékenyebb vagyok mindenre, ami az egyszerűsége emlékeztet. Ezért érzem jól magam itt. Szeretem a természetes embereket.

– Úgy gondolja, hogy természetesek vagyunk?

M. V. egy pillanatig a megfelelő kifejezést kereste. Halványan mosolygott hozzá.

– Azt hiszem, ez inkább a gondolkodásmódjukra vonatkozik.

– Amit most mondott, az már több, mint egyszerű udvariasság – ráncolta Frank óvatosan a homlokát.

A katolikus temető magas téglakerítése mellett suhant velük a kocsí. M. V. elgondolkozva nézegette a kerítésbe épített oszlopok tetején a vékony, fekete vaskezeszteket.

– Ne higgye – mondta érzelmesen. – A látszattal ellentétben, szeretem megfigyelni az embereket.

– Egy világsztárnak erre nincs sok lehetősége.

– A környezet bármilyen külsőséges, mindig az emberek műve. Ez a kiindulópontom.

Frank leírta a mondatot, és azt gondolta: Ebből egyelőre elég volt, mert a végén az olvasók egy szót se fognak elhinni belőle.

A temető végénél rátértek a makadámútra. A kerekek valósággal ropogtak, mint ha a gumiabroncsok szeletenként akartak volna szétpattogni alattuk. Frank felpillantott, és meghökkenve látta, hogy a bőrgyár rövid kéménye veszedelmes gyorsasággal közeledik feléjük, ami azt jelentette, hogy legfeljebb négy-öt perce van még. Hirtelen megzavarodott. A semmiből egyszer csak előbukkant az éjszakai álma: a felesége be akart menni a temetőbe, ahol Frank apja feküdt, de a sír helyén, a kerekeskút táján a legnagyobb megdöbbenésükre egy heverésző cigányzenekart találtak. A bokrok mögül lacikonyha fűszeres füstje szállt elő... Frank megtörölte a homlokát. Megpróbálta elhessegetni az álom emlékét, mintha egy támadó, kellemetlen darazsat zavart volna el a tányérja közeléből, a darázs azonban nem tágitott. A fenébe is, mérgeződött Frank, hogy jut most eszembe ez az átkozott álom, majd hirtelen kirajzolódott a nyitott ablakú szoba képe a második emeleten, a falon lógó kis tárgyakkal és rajzokkal, ahol ezt a badarságot összeálmodta. Közben gondolatainak háttérében lázasan kereste az előbbi beszélgetés fonalát, de izgalmában végleg elveszítette.

Csaknem kínosan hosszú szünet után, végre megszólalt.

– Mikor filmezik legközelebb?

Hangja rezgett az izgalomtól.

– Legközelebb? Még a nyár folyamán Afrikába megyek forgatni – mondta M. V. – A film egy fiatal néger ügyvédéről szól, aki miután Párizsban megszerezte a diplomáját, hazamegy a szülőföldre, és ott belebotlik egy fiatal fehér nőbe. Ezt a nőt én játszom. Nem szokványos szerelmi történet. Sőt, szót emel majd a faji megkülönböztetés ellen. Különben ebben a produkcióban anyagilag is érdekelt vagyok.

– Szívesen politizál? – kérdezte közbe Frank.

– Nem nagyon. De talán az mond valamit önnek, hogy bizonyos kérdésekben az anarchistákkal szimpatizálok.

Frankot érthetetlenül ismét elöntötte a forróság.

Fejmagasságban a kocsi szélvédőjére szerelt zöld védőüveg megszűrte a kintről sugárzó kemény fényeket. M. V. arca ebben a laza, kissé ernyedt homályban, a fényvonal felett, szinte külön életet élt. Frank M. V.-re nézett. Szép nő, borzasztóan szép nő, állapította meg magában, és a tudat – hogy egy vidéki újságíró életében csak egyetlen egyszer szokott ekkora szerencse előfordulni – ismét mély zavarba hozta. Mindent elfelejtett, és az egészséget előlről kellett kezdenie. Az sem segített, hogy homályosan megpróbálta elképzelni: vajon egy Sulzberger, vagy egy Oriana Fallaci hogyan viselkedne most az ő helyében, de azzal tisztában volt, hogy rövid időn belül ki kell vágnia magát e nyilvánvalóan ostoba perc szorításából.

A Mercedesz könyörtelen biztonsággal suhant a város közepe felé. Az országút felett a gőz-távvezeték vastag, fényes fémcsövei íveltek át, és az üzemek között elkígyóztak az új városrész felé. A napfény rávágott a vezetékre, s egy pillanatra elvakította őket a kocsiiban.

Frank lehunyta a szemét, és azt gondolta: A sorompó még segíthet rajtam.

A sorompó, amely a nap huszonnégy órájában körülbelül tíz órán át zárva szokott lenni, és a járművek karavánjai negyedórát veszteleztek a külvárosban – új reménnyel töltötte el Frankot. A gondolatra is fellelegzett, rövid időre eltűnt közeléből a sürgető idő. Kinézett az alacsony, gondozatlan külvárosi házakra. Az utca, amelynek az egyik oldalán a raktárak sora húzódott, a másik oldalon tele volt integető karokkal és zsebkendőkkal. Frank azt gondolta vidáman: Rámnéznek, és azt hiszik, hogy a szerencse fia vagyok, amikor azonban az autó kiért a vágóhíd mögötti kanyarból, s előtárult az út további része, Frank már tudta, hogy vesztett. Pontosan nem tudta, hogy mit vesztett el, de világosan, éles fájdalommal érezte a veszteség okozta csalódást.

A sorompó piros-fehér szára a védőrácscsal – amely rozsdás szakál módjára lógott le – magasan és vidáman meredt valahová a kék messzeségbe. A bakter vigyázatban állt a bódéja előtt. Látszott rajta, hogy e pillanatban a város egy darabjának érzi magát. Amikor a Mercedesz kényelmes rúgózással átbillegett előtte a síneken, piros zászlaját üdvözlésre lebbentette.

Frank a szájában kesernyés ízt érzett, mintha mandulát ropogtatott volna. Innen már belátott a város főterére. A távolság legvégső pontján a város büszkesége, a kerek templom állt, valósággal feltartóztatva a nyílegyenes utat, amely egyre magasodott, mint egy falusi kálvária, Frank, ami éppen eszébe jutott, azt megkérdezte, de a válaszokat már nem jegyezte fel.

– A kedvenc ételeiről mondana valamit?

M. V. az orrával egy kedveskedő, de valójában komoly fintort csinált.

– Nem szeretem a kedvenc ételeket.

– A lányaimból is színésznő lesz?

M. V. mintha az öltözőtüköriből pillantott volna Frankra.

– Ahhoz még túl kicsinyek, hogy ez eldőlhetett volna – mondta. – Ne felejtse el, hogy magam is még csak huszonhat éves vagyok.

Frank érezte, hogy udvariasabbat is kérdezhetett volna, de M. V. kétségkívül nagy szépsége és helyzeti előnye mellett önmagát duzzadtnak és aránytalannak érezte.

M. V. ekkor váratlanul odafordult hozzá.

– Kérdezhetek valamit?

– Hogyne, tessék!

– Van maguknál a szállodában fürdőszoba? – kérdezte M. V. zavartan, sőt kissé elpirulva, mintha egy illetlen hely holléte után érdeklődött volna.

Frank előredőlt, mintha a kocsi hirtelen fékezni kezdett volna.

– Természetesen, természetesen – nyögte kétszer is körülményesen, rossz francia kiejtéssel.

Ekkor végképp elfogyott az idő.

A Mercedesz a motoros rendőrt követve, megkerülte az ódon hangulatú teret, és a szálloda elé kanyarodott. A vendégeket óriási tömeg várta. Többen felmásztak a tér közepét elfoglaló törökkori templom lépcsőjére és korlátjára, hogy zavartalan szemtanúi lehessenek annak a pillanatnak, amikor M. V. kiszáll az autóból, és a

ritka eseményről pompás fényképeket készítsenek a család számára. A tömeg túlnyomó része a szálloda körül tolongott. Mindenki igyekezett a kétszárnyú szállodaajtó közelébe férkőzni, ami ingerült, sőt durva lökdöséshez vezetett. Egyesek dühösen kiáltoztak. A tér mozgásba lendült, és úgy látszott: nincs többé, aki megállítsa.

M. V. megpillantotta a tömeget, és eddigi keskeny, fáradt mosolya egyszerre ismét megüvegesedett, mintha komolyan aggódni kezdett volna a sorsáért.

A szálloda mély, kúriaszerű boltozata alól fehérkarszalagos férfi lépett elő. Hatalmas, bernáthegyi kutyára emlékeztető lompos, erős alakja, lobogó fehér haja azonnal feltűnést keltett, és a tömeg lármája, tülekedése egy kis időre kíváncsian alábbhagyott. A karszalagos férfi kíségette M. V.-t a kocsiból. Gyöngéden átfogta a vállát, rá is terített valamit. Minden rendelkezésre álló eszközzel óvni akarta a tisztátlan külvilágtól, s a karja alatt, mint egy erős fa árnyékában – M. V. egészen eltűnni látszott. A karszalagos, miközben a művésznőt bekísérte a szállodába, dühösen ordított a kíváncsian bámészkodó tömegre.

– Viselkedjenek kultúrmódra! Táguljanak innen a noteszokkal! A művésznő most nem ér rá. Majd vacsora után osztogat maguknak autogramot! Addig aludni fog, és ne zajongjanak az ablaka alatt! Ezt kéri maguktól!

Frank bepillantott a jegyzetfüzetébe, amely üresen ásitott rá, mintha egész idő alatt egy sort sem írt volna bele. Hirtelen úgy érezte: ahhoz sincs ereje, hogy kimásson a kocsiból, de végül is összeszedte magát. A feje zúgott a lármától. Nehéz kenyér ez, nyögte elszomorodva, és míg a karszalagos férfi után pillantott, úgy tűnt, ismeri valahonnan, de sehogysem tudott rájönni, hogy hol találkoztak. Frank intett M. V.-nek, mintha egy régi barátság megszűntével búcsúzkodtak volna. Úgy érezte: elszakították tőle. M. V. a szálloda ajtóban visszafordult. Ő is intett. Keskeny, hosszú ujjai bizonytalanul álltak a levegőben. A mögötte szorosan összecuszkodó tömegben már nem tudta felfedezni Frank arcát. Frank érezte, hogy egy napig – de néhány óráig biztosan – szerelmes lesz M. V.-be, ez mindig így szokott lenni. Nem baj, majd este a fogadáson megpróbálom a közelébe kerülni, gondolta bizakodva, és míg elindult ő is befelé a szállodába, hogy megkeresse a francia delegáció másik tagját, a filmrendezőt, tovább szövögette a gondolatait. Végül azt mondta magában: Nem szólhatnak semmit, egész rendes volt hozzám. Meg sem kérdezte, hogy hol tanultam meg ilyen rettenetes kiejtéssel franciául?

A rendező a szálloda félemeleti halljában üldögélt, a nagy szobapálmák alá húzódva. A helyi porcelángyár diszvitrinjeit nézegette, egyik-másik tárgy láthatóan tetszett neki. Miután M. V. megérkezett, minden figyelem a filmsztár felé irányult. A rendezővel nem nagyon törődtek, pedig jó filmeket csinált, és alaposan felkészült erre az utazásra. Hivatalos minisztériumi tolmácsa a közelben mélázott a széles, nyitott ujjú pálmalevelek alatt, mint egy urát legyezgető bennszülött, aki felhasználva az alkalmat, egy kis diszkrét szünetbe kezdett. Jobb szeretett volna M. V. mellett dolgozni. Nyitva volt a kávéházi rész ajtaja, és kilátszott onnan a szünni nem akaró tumultus.

Frank nem valami nagy lelkesedéssel közeledett a rendezőhöz. Tudta, hogy mindenként az M. V. körüli dolgok érdekelnek, de végül is nem hagyhatta ki a delegáció másik tagját. Nem sok időt töltött vele. A tolmácsot is kiiktatta, nem törődve azzal, hogy mit gondolnak a francia kiejtéséről. Reggel egy szaklapban olvasott egy-két dolgot a rendező új filmjéről – egy emlékezetét elveszített férfi egy nőben felismerni véli a feleségét – s Frank egy ideig ezt a témát kerülgette, mintha jólértésült lett volna, majd amikor lejárt az udvariassági tíz perc, föltette a szokásos zárókérdést.

– Ha volna még valami, amiről eddig nem beszéltünk, és nem szeretné, ha kimarad...

A rendező derűsen töltögette a pipáját. Átpillantott a kávéházi részbe, de egy csöppet sem zavarta a népszerűségi egyensúlynak ez a durva felbillenése.

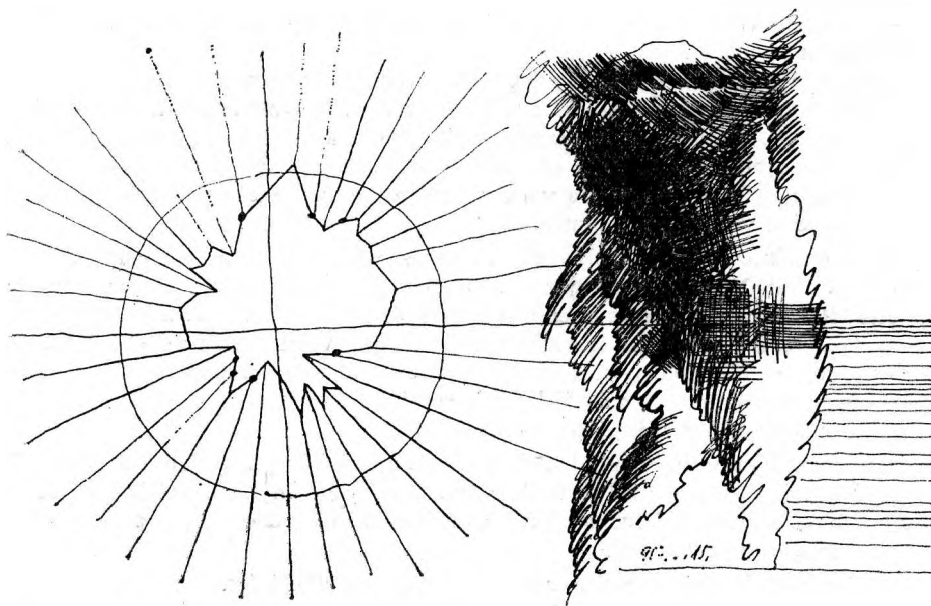
– Megkérem, hogy az előbbiekhöz írja még oda pótlólag a következő gondolatot – mondta befejezésül. – Ahhoz, hogy egy művész önmagát adhassa, függetlenségre van szüksége. Kell a társadalomban egy állapot, egy helyzet, amely szabadságot, lehetőséget nyújt a művész számára. És akkor ezen a helyzeten belül a művész-

nek kell rátalálnia a saját lehetőségére. Feltéve, ha boldog nem is, de elégedett szeretne lenni.

Frank azt mondta magában: Ez nagyon szép gondolat volt, akár az én életem is belefér. Szóról szóra leírta. Örült a rendező mondatának.

Nézelődött még egy darabig. Megpróbált feljutni az első emeletre, de a mozi-vállalat testőrsége M. V.-t egyelőre elzárta a nyilvánosság elől. Az is lehet, hogy épp én járok az eszében, gondolta Frank, és megpróbálta maga elé képzelni M. V.-t, ahogy tanácstalanul ácsorog a szállodai szoba közepén, nem érti, hogy mi hiányzik, csak a hiányt érzi, azután egy gyors elhatározással kulcsra zárja az ajtót. Mi volna, ha felhívnam telefonon? – töprengett Frank a szálloda előtt, de tudta, hogy a porta telefonközpontja úgysem kapcsolná. Ez az én életem, épp most kell dolgozni, amikor történne velem valami, sóhajtott magában.

A szerkesztőség vibráló piros neonbetűi kivilágítottak a közeli meredek utcából. Ötven lépés volt, vagy hatvan. Frank elindult. Abban a biztos tudatban, hogy bármi történt is vele ezen a délutánon, ha vannak is elragadtatott percei, és ezek furcsa érzésekkel töltik el, mire felbaktat a szerkesztőségi szobájába, és leül az írógép elé – majd szépen rendbejönnek a dolgok. Majd szépen.

LANTOS FERENC rajza

Zajlásban

A nyurga fiú vízhozta tuskót döngetett a Dunára nyújtózó keskeny udvar mélyén. Ékkel, fejszével, sulyokkal feszegette. Lógott rajta a gombolatlan kék révész-egyenruha, kerek sapkáját fejebúbja tartotta. Már nem pelyhesállú, még nem borostás, húsz éves lehet. A vasék beszorult egy repedésbe. Indulattal nem bírhat a tuskóval – nem fiatalnak való munka: – hozzáértés és kitartás kéne.

Besétál az udvarra s nézi őt a főnöke, a cserzettarcú, kuszált bajuszú öreg. Himbálva jár, mint az igazi tengerészek; dunai vontatón eljutott ifjúkorában némely tengeri kikötőbe, ha beiszik, sohasemvált viharokra, nőkre, kalandokra emlékszik. Régen megrekedt a szigeten a révészházban. Soronkívüli kompátkelésnél pálinkát kap a fuvarosoktól.

Megállt, hümmögve nézte a fiú igyekezetét. Markába sercintett, nyúlt a fejszéért, egy részbe illesztette és tartotta; intett, most aztán zuhó! A fiú nagy lendülettel oda-vert néhányszor a nyeles sulyokkal. Rezgett a fejszenyel – az öreg szájában a pipa –, a tuskó engedelmesen kettőbe fordult.

– Bálba akarnak menni, édes gyerekek... Vidd át őket, Ferikém!

– Tilos az átkelés zajlásban – mondta a fiú, s félig elfordult. Nyújtott, szövégeket elharapó hangsúlyozással beszélt, mint az öreg.

Az megroppantotta a pipacsutorát maradék fogával.

– Csak veled engedhetem a lányt.

– Bálba nem megyek.

– Átevezel velük... éppen megrikkult. Igyekezz gyerekek, mert sötétedik. – Sarkonfordult és ment is az öreg.

A fiú kifújta magát, s átlépte a foghíjas sövényt, a töltésen ácsorgott.

A homokdombon kapaszkodó falu hátat fordít a folyamnak. Ólomszínű télvégi homály lappang. Csapzottan szállongó varjak figyelik a zajlást. A kanyarban jég-turzás, újabb táblák csúsznak a vén fűzek rokkant derekának. Az egyik hamarosan megadja magát, hanyattdőlve várja a tavaszt. A limányokon – szabad vízfolyaton – egykedvű vadkacsák ringatóznak.

Ha fizetnék az átkelést, nekivágna maga az öreg; de lányát és annak udvarlóját a fiúval küldi át. Nemrégén vizsgázott a gyerek, képesített révész; átviszi már régen a megterhelt kompot, ha nincs ellenőr a közelben, az öreg heverhet a vaságyon. Nem nagy rang révésznek lenni. A szigeten faluk vannak. A két parton meg üdülőtelepek. Az asszonyok kofálkodnak – s legtöbb férfi csak alkalmi munkát talál, napszámot vállal; eper- és málnaszedésnél jól lehet keresni.

A fiú meglátta őket, jöttek a révészház felől.

A vízmart lejárón hólé zúdul. A karcsú, magas Julika gumicsizmában lábol, kék kabátja kigombolva, fehér sálja úszik, szederjes arcán fénylik a nyirkos pára. Mögötte az udvarló lépdel a kövekre, bőrkabátos szőke fickó, azért olyan peckes tartású, mert nem magasabb a lánynál.

– Jó napot, kapitány. Hol a csónak? Fizetek az átkelésért.

A fiú nézte az udvarlót. Huszonnyolc éves létére csoportvezető a posztógyárban, ahol Julika dolgozik.

Közben odalépett a lány.

– Átviszel, Ferikém?

A fiú bólintott, hátrált egy kicsit, a partra csusszant a meredeken, ott a vén la-dik szárazon, igazgatta az evezők csuklóit. S a lányra gondolt, s hogy milyen sokszor vitte ezen a csónakon, ellobbant nyarakon át evezett; valamelyik névtelen szigeten, zátonyon kitette a lányt, s Julika ott napozott magában, ő meg horgászott a közelben. Aztán a posztógyárba ment dolgozni.

A fiú köbuckának feszíti a lábát, taszítja a csónakot. A lány segít neki. Az udvarló bámulja őket.

– Tudod mit, öregem? Kölcsön adod a ládát. Még húsz percünk van a buszig. Átcsusszanok Julikával.

– Ti ketten nem érnétek át.

– Ugyan! Nem ismersz te engem, szép öcsém! Egy barátommal felesben kajakom volt a Romain.

– A Dunát egy kicsit ismerem. Az átkelés úgyis tilos. Megyünk?

A túlpartot nem látni már. A fiú úgy találja, a jég sokkal sűrűbb, mint az imént volt, szinte összeérnek a táblák. Talán mégis várni kéne! Az udvarló közben gáláns mozdulattal a csónakba segítette a lányt s türelmetlenül int, hogy gyerünk már! Julika azt mondja halkan:

– Feri megbízható csónakos... gyerekkori barátom.

A fiú körülményesen igazgatta a vízmerő bögrét – nem szakad-e el a lánc? – aztán a pad alá szorította a sportszatyrot. S ők ketten egymáshoz szorulva, szemben ültek vele. Mormolt egy babonás fohászt és megmarkolta az evezőket.

Amint elszakadtak a parttól, még sűrűbb lett a sötétség. Az öreg kiáltott utánuk és kitette a töltésen könyöklő révészház ablakába a lámpát.

A jégtáblák hamarosan körülfogták a csónakot. A sodrásban mindkét part elveszett. A kékes sötétségben úgy tűnt, mintha hajótörötként, tengeren hanykódnának. Az udvarló egyre világító számlapos órájára tekingetett és türelmetlenül szitkozódott, hogy a nyitó táncot elkésték már.

Manőverezett a fiú, éppen visszafelé húzódott, a sziget partja irányába, mert középen összefüggő jég úszott.

S az udvarló ingerülten figyelmeztette a lányt, hogy elment a túlparton a busz, amelyre igyekeztek. Sárgás fény kúszott egy ideig a partközeli országúton. Aztán magukra maradtak.

Az átkelés ilyenkor türelemjáték is. Julika tudta ezt; csitította az udvarlót. A fiú megfontoltan dolgozott az evezőkkel. Néha megbillent a csónak. Sokáig csorogtak lefelé egy szabad limányon, aztán a fiú félig keresztben, ár ellen evezett.

Az udvarló dühösen cigarettázott és ölelte a lányt. Julika azt mondta:

– Ilyenkor nehéz... Jön a Vág és Garam jege... Feri érti a dolgát.

Sűrűbben billent és roppant az öreg csónak. Beszorultak egy keskeny homoksziget mellé. A fiú mozdulatlanul tűnt. Mereven nézte a lányt a sötétben, s az megborzongott a másik karjában, mert itt, az elmúlt nyáron, mikor értejt, meglátta meztelen. S az emlék azt jelentette neki is, hogy kibontakozott az ölelésből.

– Ugye átérünk, Ferikém?

– Nem tudom.

– Inkább evez vissza a szigetre.

A fiú biccentve mutatott mögéjük. Most ott is összefüggő jég takarta a sötét folyamat. Az udvarló öngyújtót lobbantott, úgy bámult rájuk.

– Hová hoztál, öcsikém?! Köss ki azonnal, hallod?!

A fiú azt mondta neki:

– Ne ugrálj! Te akartál bálba menni! Most bejeddél? Még táncolhatsz . . . hamarosan járod!

– Kaphatsz ám egyet, öcsikém! Ilyen helyzetben, Julikával . . .

– Féltsd csak a magad tyúkszaros életét, hagyd Julikát. Ő nem fél.

A lány görnyedten félrehúzódott. Értette a veszélyt.

– Köss ki azonnal, öcsikém! – S mintha abba kapaszkodna, markolta a kezében műanyaghozatú gitárját.

A lány érdes hangon rászólt:

– Miki, maradjon békében.

– Nem látja, Julika? Ez a suttyó, féltékenységeben el akar pusztítani bennünket! A szeme se jól áll! Mondtam az öregnek is. Tessék!

Közbeszólt a csónakos:

– Majd a parton legénykedj . . . ne siránkozz, átérünk. Várj. Addig lapíts, mert tényleg befordítlak a jég alá. – A hangja nem volt tréfálkozó.

Az udvarló szétrántotta a nyakkendőjét, mintha fulladozna, s furcsa görnyedt tartással kapaszkodott, a padot markolászta. A fiú azt mondta:

– Mögöttünk is összezárult. Julika, igazítsd meg a sportszatyrot. Odavész a báli ruhád, cipőd.

A lány leguggolt a csónakban, aztán felegyenesedett. Fogta a fiú karját. Az kémlelte a Dunát. S csak a lánynak suttogott:

– Elszállnak a vadkacsák, látod? Amott is összezárul.

Az udvarló gyűlölködött:

– Julika, az én szándékom komoly . . . de ez a fickó el akar pusztítani! Úgyis feljelentelek, szép öcsém!

– Hallgasson! – Csak ennyit kiáltott a lány.

A partról valahonnan emberi kiáltás szállt, aztán elveszett a zajlásban. Az udvarló azonnal ordítani kezdett:

– Se-gítség! Se-gít-ség!

A fiú azt mondta neki:

– Kiabálj csak, ahogyan a torkodon kifér. Az segíthet valamit. – Aztán a lányhoz fordult. – Legalább elfoglalja magát. – S nézte közelről a lány arcát. – Lehet, hogy itt pusztulunk, Julika . . . Látod, ennek a szeretője lettél.

Az udvarló közben rikoltozva kiabált. Mintha válaszolnának neki, de a kiáltás nem onnan jött, ahol a közelebbi partot sejtették.

A fiú kivette egyik evezőt a csuklóból és állva manőverezett. A zajlásban, a Duna felett tavaszias illatok lebegtek.

– Átjutunk, Ferikém?

– Át. Még élünk.

– Mit beszéltek ti ott?!

A fiú a szűkülő udvarlóhoz fordult:

– Idefigyelj, öreg! Jól úszol?

– Nem . . . nem valami jól.

– Ha befordulunk, majdnem mindegy, meg sem találunk bennünket. Ha élni akarsz, lapíts . . . Vesd le a bőrkabátot, mert az lehúz. S kapaszkodj a csónakba, ameddig csak bírsz, el ne ereszd! Én a jég között is kiúszom Julikával. Aztán jövök érted.

Az udvarló csak egyik kézzel engedte el a padot, úgy vetette, rángatta magáról az öves bőrkabátot.

– Kösd a padhoz, hallod? – S a fiú segített a lánynak, levették a felső kabátot.

Ő már régebben a padhoz kötötte a révész köpenyt. – Julika . . . Az ordítást meghallották. Majd jeleznek a parton.

A fiú most a túlsó felé törekedett, azzal sem törődött, hogy beszorulnak, a jégtáblák perditik, lökdösik a csónakot. Az udvarló kitartóan kiabált.

Ők ketten álltak. A másik evező Julika kezében. Néha összeért egy pillanatra vizes arcuk s összefonódott ziháló lélegzetük.

– Ha kijutunk, számolok veled, szép öcsém!

Már ügyet sem vetettek rá.

Julika didergett. S egyszer felkiáltott:

– Nézd Feri, ott jeleznek!

Már a fiú is látta a sárga pislogást. Tüzet raktak a parton.

– Akkor itt neki kell mennünk, mert a kanyarban összetörne a jég. Öreg ez a csónak.

Letették az evezőket. Az udvarló meredten figyelt.

– Hallod-e, öreg! Most aztán fogózz! Megkezdődik a tánc. Áttörünk, mint a háborúban. Nézd . . . közel a part.

S szembefordultak, terpeszállásban, lábukat jól megtámasztották a csónak bordáin. Ölelkeztek, összefeszült a homlokuk. S ütemesen ingtak a fiú vezényszavára. Az öreg csónak törte a jeget, haladt a part felé.

Az udvarló rémülten orditozott. Mert azok ketten olyanok voltak, mintha szerelmi egyesülésben ölelnék egymást.

Még a lélegzetük is összefonódott.

Hódara, jégcsilánk és víz fröccsent körülöttük.

A gitár kibillent a csónakból és elmerült.

Lassan haladtak. S a víz majdnem térdig ért a csónakban.

– Merd a vizet, te!

– Miki!

De az moccanni sem tudott. A lány furcsa testtartással lehajolt, törzse előredőlt, a fiúhoz tapadt – ingatni is segített s közben félkézzel sebesen merte a vizet, hogy el se süllyedjenek.

– Hé, öngyilkosok! – Rekedt kiáltás lebbent hozzájuk a partról. Ismerős volt a hang.

A csónak kisiklott egy keskeny limányra. Julika az udvarlót nézte. Az lehajtott fejjel, reszketve kapaszkodott. A fiú éppen akkor kapta el a feléjük repülő koloncot, megakasztotta a rokkant csónak orrában.

Két öreg hajós vontatta ki őket; ezen a parton nyüstölik a telet az itteni hajóállomáson, családalanul. A tűz most lobogott igazán. Árvíz elleni venyigekévéket gyújtottak meg.

Egészen alacsonyan húztak el a vadludak, szárnysuhogásuk összeolvadt a zajlás hangjaival.

A görbelábú öreg állomásvezető a fiút ölelgette:

– Tudtam, ha te ott vagy, nem lehet hiba. Gyerünk be a melegbe.

Az udvarló magára vette bőrkabátját. S kerülte a csapzott lány tekintetét. Felfelé ballagtak a hajóállomásra. Jól lehozta a csónakot a zajlás. Lelakatolt villák maradtak el a töltés túlsó oldalán. A partról még félelmesebbnek tűnt a zajló jég surlódó neszezése.

A konyhában pokolmeleg volt. Bunogva égett a tűz, forralt bor fahéjillata szállongott. Az asztalon lecsapott kártya. A rezesarcú öreg azt mondta:

– Istenkísértés ilyenkor csónakba ülni, no, csak hogy nincs semmi baj. Reggelre

elmegy a jég. Majd átszólók az öreg komámnak telefonon, hogy minden rendben van.

A fiú azt mondta:

– Reggelig még eleget táncolhattok, Julika.

A másik hajós – egy kukaforma öreglegény – töltögette hasas virágos bögrébbe a habos italt. Az öreg azt mondta:

– A szobában aztán meleg van. Mars befelé! Mi feljebb húzzuk a csónakot, és eltapossuk a tüzet. – S mentek.

Az udvarló utánuk lépett, egy ötven forintost tartott a kezében. Az öreg leintette:

– Mi egymással számolunk, uram. Nekünk maga nem tartozik semmivel.

A szobában kis dobkályha piroslik. Két vaságy hosszában a fal mellett. Hosszú asztal, irodai székekkel. S a falon dunai hajók képe – s aztán képeslapból kivágott bikinis nők villantják merev mosolyukat.

Julika a sarokba bújtt, kilépett a gumicsizmából, hántotta le a vizes harisnyát. Az udvarló – kezében a gőzölgő bögrével – meredten bámulta. A fiú szürcsölte a forró italt, támaszkodott a kályha másik oldalán.

– A hajósok babonásak, nem kell nekik a pénzed. Nem volt ám igazi veszély, öreg, csak ijesztettelek, hogy csendben légy, miattam akár mehetek is. Jó mulatást. – S a lányhoz fordult. – Neked köszönhetjük, hogy átértünk, Julika.

– Veled még elszámolok, szép öcsém!

– Most is lehet – mondta halkán a fiú. – Nem félek tőled.

– Gyere ki!

A fiú nyúlt a zubbonyáért; vizes inge sovány mellére tapadt, tétován megsimította magát.

A lány kaszáva lépett ki a kályhasarokból, a leffedt szárú gumicsizmában, és azt mondta menet közben:

– Számolnivalóm csak nekem lehet! – S kétszer pofonteremtette a bőrkabátost, de közben elsírta magát. – Mikor kiszabadult a gitár, majd a sportszatyor, láttam jól, és maga is figyelte... Ha érte nyúl, mindent megbocsájtok... Aki a zajlásban fél, a parton rendes ember lehet... s féltem én is! De nem nyúlt érte, nézte, hogyan merül el. Mi Ferivel a csónakot ingattuk. Menjen innen, hallja?!

A bőrkabátos hamuszínű arcán verejték gyöngyözött.

– Gyere csak ki, szép öcsém!

A fiú tétován mozdult. Éppen visszajött a két hajós. Az öreg benyúlt a szobába, gyökér-ujjaival vállonmarkolta az udvarlót. S aztán ők ketten kipenderítették az állomásról.

A fiú döbbenten nézte Julikát. A közelebbi ágyhoz támoalgott, és zokogva rádőlt, elnyúlt.

Az öreg beszólt:

– Gyere ki, gyerek, a lány hadd szedjen le magáról minden ruhát. Takarózz be Julika, és izzadj... kapsz még bort. – S aztán tekerte a falon a régimódi telefont.

A fiú magára terítette zubbonyát, és kinézett. A bőrkabátos eltűnt. Kint az úton éppen megállt az utolsó busz. Több felszálló lehetett, jó egy perc múlva indult, s amint fordult, a hajóállomás felé lendült a kettős fénykéve, megvilágította a zajlást.

– Gyere be, fiam – szólt ki az öreg –, ha visszajön, megverjük, hogy az anyja kinjárt emlegeti.

A szobában Julika székre dobált ruhadarabjaiból megértette, hogy a lány mezte-len a pokrócok alatt.

Szürcsölte a második bögrével és alig mert odatekinteni. S nem ő szólalt meg, hanem a lány:

– Nem kellett volna pofonvernem . . . Ő nem tehet semmiről. Azért küldött bennünket az apám, tudta, hogy így lesz . . . téged pártolnának! Hogy maradjak a szigeten. Ne járjak gyárba, segítsek anyámnak a kofázkodásban . . . s hogy te légy a férjem.

– Szeretlek, Julika.

– De a Dunát még jobban szereted. Megbolondított az apám. De én nem leszek szigeti kofa, aki hajón gyűhőzik egész életében, hogy eltarthassa a részeges urát, aki a maga keresetét mind elissza. Így van nálunk otthon . . . s más hasonló családoknál is.

– Mi élhetnénk másképpen. Hidd el, nem leszek részeges.

– Majd az lesz! S a kofaéletben én sem lennék más, mint az anyám. Mikivel sajnos végeztem . . . Ennek is te vagy az oka! Eredj innen! Nem kellesz!

A fiú nem mozdult, de már nem szólt.

S később, mikor a lány egyenletes lélegzését hallotta, azt hitte, elaludt a szörnyű szakasztó fáradtság után. Odasettenkedett.

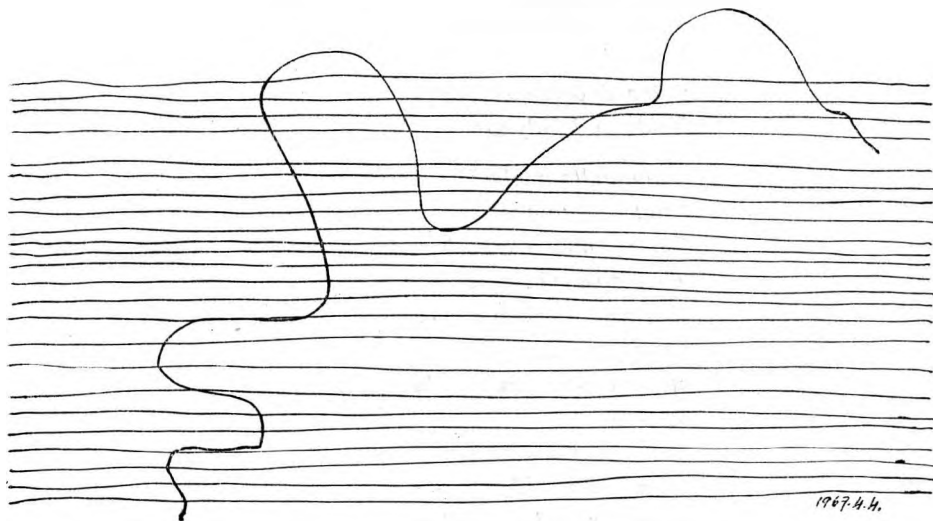
A lányról egyik oldalon lecsúszott a takaró, látszott a melle. Már majdnem rábukott a fiú, de meglátta a lány szemének rését s hogy még mindig sír.

– Elmegyek a szigetről, Ferikém. Neked is jobb lesz.

A fiú inge megszáradt már. Felvette a zubbonyát és kiment.

Megnézte a vaskerítéshez kirántott sérült csónakot.

Aztán álldogált a hajóállomásnál a parton. A hajósok kiabálva kártyáztak a konyhában. A zajlás ritkult. Lassan felszállt a köd. Már látszott odafent néhány fázós tél végi csillag.

LANTOS FERENC rajza

Henry Moore

*húr-ember deszka-ember zsák-ember rém-ember
rémember
kréta kráter aranyiv
lukluklukluklukluklukl
meghasított ember*

*Kréta kráter aranyél
pengén penge penge bronz
penge szilánk ősidom
áttörtlen áttörése
csontthártyákon anyagon
óriási aranyábra
kiluggatva megcibálva
szél jár át a formán
arányosok óriása
fej-luk szem-luk agy-luka
alleluja szem-fenek
tag-hegy fej-kő kar-vidék
kibélülre átlalazva
taltalanba ütköző
lemagasló föl hanyatló
járva ülő
zúzva álló csontszéken
király és királynő*

*Emlő melle mellerője
tagolatlan tompora
ős-segg áll a majom-iv
lebegetlen kő maga
elszakadt a fekvő ember
közte tér a levegő
ott az ember közte-ember
ott is ő
ahol nincs is folytatás
ott az ember fő-fekvő
fekszik mindkét oldalára
tagolatlan csecsemő*

óriások kifordítva
kesztyű-állat kém-hüvely
töltve ember-önmagával
a mindenségben a hely
nem erő nem tömb nem elem –
nyughatatlan nyugovás

*

irodai golgothára fölfeszített oszlopok
győtrelem-kör tér-király
valamisített lég-hely
távolságok semmiye

Kész az ég Mexikói fájdalmak
hevernek a fűvön elhanyagolva maguk
alul az óvóhelyek boltozata családprés
fölhanyagló ember-kárpitok
anyamell csőr-gyerek réz-agy
kiifényesítve
hogy isten lássa messziről

Klee: Piros ballon

Ó, lufballon, a lufballon
csak szálljon az utcák fölött,
ahol mértani alapon
a város lakossága nyög.

Olyan akár a nap, a szép
utcák fölött a fénybe száll,
ahol üres egekben ül
a ténylő, meztelen király.

Ez a város már csupa tér
és együttal a tér hiánya,
a házsor a végére ér,
ahogy gyerek száján a skála.

Ez a város már csupa rend
s a kristály összeviassasága,
melyben a karcsú végtelent,
mint egy hajtút, mindenki látja.

Ó, ez a város nincs sehol,
nincs tere, nincsen lakossága,
de sorsáról gondoskodik
az egek légüres királya.

NÉMETH JÁNOS

Hófehér biedermeier kályhát bontott a múzeum Zalaegerszegen, s találtak ott egy régi figurát: ágaskodó lovat ábrázolt. Vajon ki csinálhatta, tűnődtek. Aztán kiderült: Németh János – kilenc éves korában.

Ez még a nagypapa életében történt. A nagypapa Németh Gábor volt, zalaegerszegi kályhászmester. Céhbeli mester! Szép testtartású, bajszos férfi, a fején kalap, előtte bokáig érő munkakötény. Malonyai vaskos könyvéből ismerjük, A magyar nép művészetéből, amelyben három képen is ott áll a pápai születésű, Ausztriát megjárt s végül Egerszegen megtelepedett hetyke kályhásiparos. Szabadkézi mester volt, aki leginkább a mintázott csempékben, azaz kályhaszemekben jeleskedett. A maga alapította műhely előtt három agyaggödör terpeszkedett 1912-ben a leírás szerint: egyikben a bedegovcsinai agyag, másikkban a göcseji sár, harmadikkban a csonkahegyháti föld. Háromféle magyar kályha készült a háromféle alapanyagból. Hajdani Németh Gábor céhbeli mester nyilatkozott is, s kerek 56 esztendeje ezeket mondta: „Rövidesen mondva – így szól – ez a három magyar kályha a szemesen kívül. Mert az a magyar kályha, amelyiknek egyenes sima felületje van, egyszerű kevés dísszel, egy-egy magyar virággal és zárlevéllel. Csinálja az ember, ahogy tudja, a maga gusztusára. Még az is magyar a kályhán, hogy terjedelmes széles vállla legyen, felső része kupolával, toronyalakkkal; az erősen kiálló párkányzat azért kell, hogy dísz tárgyakat vagy egyebet lehessen odarakni. Ez teszi meg, hogy magyaros.” S a műhelyben 1912-ben így történt az agyag kályhává varázslása: „A legények táncolnak rajta három-négy óra hosszat s meggyúrák lábukkal, mint a tészta; aztán következik a sarlózás. A görbe éles késsel nyesegetik a halmazt, papírvékonyaságú lemezeket szeldelnek le róla, s így rátálnak, ha valahol kövecs vagy egyéb szemét van benne s azt kidobják. A nyesevéből sárpogácsák lesznek, 50–100 kilogrammosok. Ezeket még irtalmatlanul megsúlykolják a súlyokbotokkal. A kisebb pogácsát egy súlykolja, majd összetesznek két-három ilyen sárpogácsát és súlykolják ketten-hárman, majd odavetik a deszkaasztalra s ezekből a sárpogácsákból lesz meg a kályha.”

Németh Gábor kályhászmester két fia szintén kályhás, a harmadik fazekas lett. Fazekasfiának két fia szintén fazekas. Jánosnak, az öreg egyik kályhászmester-fiának 1934-ben született János nevű fia azonban művésznek tanult.

Németh Gábor fiai és még néhány helybeli fazekas összeálltak, megalapítottak egy kis gyárat. Ennek a gyárnak a neve ma Zalaegerszegi Cserépkályahagyártó Vállalat, s kb. 400 munkással dolgozik.

S ebben a gyárban tervező ma Németh János kerámikus.

Zalaegerszeg városának egyik szélén kétszintes művészház emelkedik a gazokkal telinőtt telkek között. A város építtette művészeinek ezt a két családra méretezett, műtermekkel ellátott lakóházat. Németh János kapta az egyiket, hetek, sőt, hónapok múlva is alig-alig hiszi, boldog benne, mint gyerek a mesevárban. A szobák fent, a műterem – elektromos égetőkemencével, munkaasztallal és fazekaskoronggal – a földszinten. A műteremben a hófehér falak mentén, mint megtépázott hadirend, állnak sorban a juhászok, kakasok, malacok, pödrött bajszú Hány Jánosok, piruló menyecskék szép, békés szomszédságban, sőt, rokonságban a fazekakkal, bödönökkel, korsókkal, bokályokkal és kannákkal. Százéves népi cserépedények és Németh János munkái.

Az őszi nap besüt a hatalmas üvegtáblákon, szelidbarnán, kéken, hamvasfehéren csillognak a mázak az agyagon. A korong megpihen. Kevés szebb dolog van an-

nál, mint mikor a pörgő korongon formálódni kezd az odacsapott agyagcsomó. Az alakuló forma szépsége mellett a mesterség ősiségének ereje nyugózi le az embert. Hatezer évvel ezelőtt valahol Mezopotámiában már gyúrták így az agyagot rég elporladt kezek.

Néhány lépcső, s máris egy barátságos otthonban ülünk, ahol a házigazda tarka ingben csokoládélikőrt szopogat és – szenved. Keskeny, piros arca, világos haja és jellegzetes beszéde van a házigazdának; mintha kinlódna a beszédől, úgy préseli ki száján a szavakat. A szenvedése ebből adódik. A megszült szavakon aztán már nem érződik a születés kinja. Tömör célzatosságuk, iróniájuk és valóságérzékük olykor elbűvöli az embert.

Németh János tehát harmincnégy éves, Borsos Miklós és Gádor István tanítványaként végezte az Iparművészeti Főiskolát, 1958–59-ben állami ösztöndíjat kapott, nyolc éve telepedett le Zalaegerszegen. A következő kiállításai voltak eddig: 1961-ben szülővárosában az első, egy évvel később Nagykanizsán és Veszprémben, 1966-ban az Ernst Múzeumban szerepelt mesterével, Gádor Istvánnal és Faenzában, a IV. nemzetközi tárlaton, 1967-ben a Savaria Múzeum és egy jugoszláviai kiállítás mutatta be munkáit, ugyanabban az évben volt gyűjteményes kiállítása Zalaegerszegen; szerepel a siklósi Mai magyar kerámia anyagában és ott volt a déldunántúli képzőművészek valamennyi tárlatán. Az idei pécsi I. Országos Kerámia Biennálén díjat nyert. Balatonföldváron, Szombathelyen, a budapesti Magyar Sajtó Házában vannak faliképei. Vörös kakas-a az Iparművészeti Múzeum tulajdona.

Nagy vonalakban tehát ez a története. Azt teszi ehhez hozzá, a maga jellegzetes módján, az öngúnynak és a nyugodt derűnek azzal a furcsa vegyülékével:

– *Ilyen földhözragadt ember kevés van, mint én. Itt születtem. Jóformán ott nőttem fel az agyagban, a gyárban. Csak akkor még az utcára néztek az ablakok, és nagyapám néha megrakott bennünket léccel, ha szétrontottuk a dolgait.*

Valóban: tehetséges, sokrahivatott növendéknek tartották a főiskolán. Talán a gyors siker lehetőségei várták. Nem volt ez eltemetkezés? Miért jött vissza Zalaegerszegre?

– *Tudja az ördög... Egyrészt nyomoroghattam volna Pesten az egyik albérletből a másikba. Ide meg hazajöttem. Állást adtak, most meg ezt a gyönyörű műtermet. Ha hazajöttem, hát mindenképpen jól tettem. Itthon vagyok én itt. Lehet dolgozni.*

Bár valóban „beleszületett” a mesterségbe, mégiscsak művésznek tanult. Természetes volt ez?

– *Igen. Rég eldöntött dolog volt a családban, hogy tanuljak. Mikor beiratkoztam, már ismertem az agyagot, tudtam bánni a mázakkal, félig-meddig korongozni is tudtam. Persze, ez a minimum. Ha nem ismeri valaki a mesterség alapjait, például a mázak készítésének technológiáját, legalább úgy, mint egy iparosember, ha nem is úgy, mint egy vegyész, hát akkor szerintem... Egyszóval nekem előnyöm volt, amikor kezdtem. Igaz, mégis szobrásznak készültem. Agyagból először mindenki szobrot akar csinálni.*

A hangján úgy hallom, ellenérzései vannak azokkal szemben, akik nem az anyag, a kétkezi mesterség oldaláról indulnak ki.

– *Már hogyan lennének! Nézzen meg egy népi fazekat, olyan szépek, hogy nem igaz! Miért van a népművészetnek az az isteni zamata? Mert a gölőncsereknek az ujjukban van az anyag természete, eleve anyagszerűt csinálnak. Tehát szépet. Más az, ha valaki kiskekulál valamit és ki akarja hozni agyagból. Más a szobrászat, azt hagyjuk is. Ott az agyag csak segédeszköz. A kerámikusnál viszont a munka alapanyaga és törvényszerűségeivel meg kell hogy határozza a formát...*

Ha már itt tartunk, hadd kérdezzem meg: nem érzi-e szűknek a magaválasztotta művészeti ág kereteit?

– *Nem bizony. Evvel a formanyelvvel mindent meg lehet csinálni, reliefet és térplasztikát egyformán. Persze, csak abban a hangnemben, amitől kerámia a kerámia... Azért szeretem én annyira a mesteremet, Gádor Istvánt! Nemcsak, mert pezsgést vitt az egész művészeti ágba, mert kinevelt egy generációt, amely érti a mester-*

séget és érzi az anyagot, hanem mert felfedezte a kerámia lehetőségeit az építészetben is. Szobrokkal egyenértékű alkotásokat lehet csinálni ebből az ősi anyagból. Ő mondta azt is, hogy a kerámia dekoratív művészeti ág, és erről sose szabad megfeledkezni. S ez az, amiért én a románt és a gótikát annyira szeretem. A jáki templom kapuhomlokzata nemcsak szobrászat, bár minden szent más, hanem ornamentális elem. Ha felteszek egy vázára egy frizt, annak ornamentálisan kell hatnia, s az egésznek együtt, akár egy szobornak...

A kritikák egyértelműen utalnak Németh János cserépfiguráinak a román oszlopfejek és vízköpőkkel rokon vaskos humorára, de a népművészethez, a népi gölön-csérkedéshez való kötődésére is.

– A népi edények, mondom, anyagszerűségükkel és formai szépségükkel hatnak rám. Ha tehetem, felhasználom őket, úgy is mondhatnám: „megihletnek”. Egyik unokaöcsém például öblöshasú permetes edényeket készít. Látom őket, ingerelnek, hogy változtassak valamit rajtuk, kihozzak belőlük valami mást. Mindez persze csak alapot jelent... Semmit nem utálok annyira, mint az álmagyaros népieskedést, a másoló hejretyutyutyut. Azt az egyszerűséget szeretném megragadni, ami a magyar népművészet lényege, a szellemét megfogni, mint Medgyessy tette vagy Kodályék. Sajnálom persze, ha ez szerénytelenségnek hatna. De hát ez az, amire vágyom. Minél kevesebb lényegtelen formai elemmel dolgozni, minél egyszerűbb eszközökkel. Egyszerűt és mégis egyenit – ez nagyon nehéz dolog. Voltam egyszer Prágában, ott láttam a különböző nemzetek dolgait egy kiállításon – egyformák voltak...

Vajon miben rejtőzhet az egyszerűség titka? A jó mai kerámia lényege?

– Talán a mázak használatában... Ha a tasiszta kép értelmetlen, azért az, mert papíron van és semmi sem indokolja. Az agyagon a tolyatott máznak is különleges faktúrája van. A mázat mindig meg kell találni! Vagy máris elrontotta az ember az egészséget. A máztól a lényegtelen formák is, hogy úgy mondjam, blikfangosak lesznek. Ezt nem bírom. Modern és korszerű, az két dolog. Máztrükkökkel és mázviccekkel van tele a világ. Az igazi kerámia az agyag és a máz együttes hatásaiból jön ki. Más máz való a samotthoz, más a cseréphez.

Íme, itt egy figurája: kövérkés menyecske, ruháját szívek díszítik, orcáin két piros folt. Ez, gondolom, régebbi.

– Az. Ma már egyre kevesebb mázat használok. Kevés színt; fejezzék ki a plasztikai formák a lényegét, a máz ezt csak éppen húzza alá.

Ha jól értettem az előbb, irtózik a modenkedő művektől.

– Hát igen... És ez bonyolult dolog ám. Az ember könnyen félrecsúszhat. Én a főiskolán „olyan tag” voltam, tudja, akire úgy bólogatni szoktak. Igaz, bennem lehetett már a Kakas szelleme. Elsők közt éreztem az anyagot. De piros diploma, mi-egymás. Jöttek az építészek, mutatták, mi kéne, csudajó, mutatós dolgok, másvalaki könnyűszerrel neki fogott volna. Én képtelen voltam rá. A Kakas szelleme már bennem volt... Borsos egyszer hosszasan nézte egy munkámat, tudtam, hogy jó... A Képcsarnok kizsúrizte. S elémtett a kereskedő pár száználmas, trükkös dolgot: na ilyet csináljon. ha tud. Én nem tudtam. Nem tudok másképp menni, mint a magam feje után.

Hatezer éve készít az ember agyagból edényt a forgó korongon. Jó játék is, a „csinálás öröme” tartogatja. De művészet is, ha korszerű. Mármint mi az, hogy korszerű? Ebben a bonyolult fogalomban nyilván benne van az alkotó világszemlélete, magatartása az anyaggal, az öröklöttel és a körülötte zajló világgal szemben. Benne van esztétikai érzéke, ízlése és erkölcsi alapállása is. Benne van az, hogy mennyire igyekszik lényegüknél megragadni a jelenségeket, mennyire törekszik a tartalom legőszintébb kifejezésére, s általában az őszinteségre, mindennemű spekulációval vagy könnyebb sikerrel szemben. Benne van szeretete például a román vagy a gótika gazdag művészete iránt és eltéphetetlen kötődése a maga népi gyökereihez.

Csöde, Szentgyörgyvölgy, Kerkafalva, Márokföld összegyűjtött cserépedényei töltik meg a teret Németh János körül. Egy göcseji lakodalmas fazék áll a főhelyen,

Németh János kerámiája

Németh János kerámiája

finom sárgás csíkok erezik, füstös kétfülű edény, a maga funkcionális egyszerűségében örökéletű darab. „Ennél szebbet úgyse lehet csinálni” – mondja a fiatal művész, ahogy kézbeveszi, mint egy drágakövet. De itt vannak az ő méltóságteljes juhászai, hetyke katonái, csúfondáros szerzetesei, „akik” bográcsalakú fedeles edények ihletéséből születtek. Vagy ott a halász, akinek teste korongon formálódott forgástestekből alakult ki, de körszakállas arca normandiai halászok napszitta ábrázatát idézi, vaskos csizmái, szigonya a mindenkori halászok erejét és küzdelmét az elemekkel, felül keskenyedő alakjában pedig Santiago drámáját érzi megfogalmazódni az ember. Igen, ez az egyszerű kis cserépfigura az Öreg halász is, aki az Ember elpusztíthatatlansága jegyében birkózott a Nagy Hallal. Korongolt alapformákból van a különös, huszadik századi Trójai Faló is, amelynek egykedvű gyomrából szakállas arcok bámulnak ki – a görög szellem tisztelete és a mai ember elnéző mosolya a régi legendákon, derű és a felhőtlen derű kritikája, vaskos gunyorosság és szeretet vannak ebben a műben. S a görög vázarajzokban gyökerező Filozófusok: két okos, nagyfejű, bozontos ember magyaráz egymásnak egy görög oszlop mellett, köztük egy óriási kéz, mint valami áthághatatlan válaszfal, ami a vitában mégis összeköt – és megint csak derű, szeretet, fölény, humor, figyelmeztetés. Értelem és melegszívűség ötvöződik az állatfigurákban is. Értelem: mert, mint Németh János maga mondja, ha kugligolyókból állítunk is össze egy állatfigurát, mutassa az meg annak karakterét. Melegszívűség és humánus: mert ezek az állatok élnek, emberi vonásaik, emberi gyengeségeik és vágyaik vannak, miként La Fontaine beszélő állatainak.

Lehet korszerű az az alkotás, amely kifejezi a kétkezi munka örömét, megmutatja az egyszerű lét vaskos derűjét és igaz humorát, a falvak népének egyszerűségére törekszik és a mindennapok emberéhez akar szólni, tiszta, világos, őszinte hangon. S ha emellett még századunk gyötrő harcai és drámái is megférnek a tiszta hangok között, hát igaz, jó úton járó művészet születik a szemünk előtt.

A kályhasok és fazekasok ivadékanak, a „földhözragadt” zalai Németh Jánosnak művészete pedig, úgy hiszem, ilyen.

BODRI FERENC

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

FEHÉRVÁRI MÉRLEG

Ha felállítanánk a székesfehérvári István Király Múzeum és Csók István Galéria utóbb eltelt öt esztendejének mérlegét, akkor a hozzávetőlegesen 75 tárlat alapján megállapítható, hogy ez az együttes nyilván a legjelentékenyebb és leghatásosabb munkát végzi a Dunántúl múzeumai között, regionális és országos feladataiban, a modern képzőművészetek publikációjában és „múzeumi”, retrospektív igényeiben egyaránt.

Szép és nemes feladat egy múzeum számára a helyismereti és helytörténeti anyag gyűjtése és állandó kiállítása, de mégis csüggesztő, ha néhány év után visszaérkezve ugyanazt találjuk, és csak ugyanazt az időközben kissé megkopott tárlókkal és feliratokkal. Az amúgyis túlzottan historizáló és retrospektív vidéki múzeumaink néhány – nem kis örömeinkre – termeinek egy részét (ahol nincs más lehetőség) változatos témájú és mindig változó kiállítások rendelkezésére bocsátja, nem egy éppen a jelenkori képzőművészetek rangos kiállításaira. Köztük is elsősor-

ban és példamutatóan a székesfehérvári múzeum, nem egy tárlatával országos hírt és érdeklődést is keltve. Elég talán, ha ebben a vonatkozásban a Csontváry-, a Bokros-Birman-, a Gulácsy-, a két Ferenczy Béni- vagy a Kassák-kiállításra utalunk, – hogy csak már nem élő művészek neveit említsük a felsorolásban. Természetesen nemcsak a fehérvári múzeum tesz egyedül így, de kiállításai és lehetőségei jobbak, sorozatának egésze érdekesebb, híre nagyobb más hasonló törekvéseknél. A múzeum ilyen szerepe eleve közismertebb is, és Budapesthez való közelsége folytán közép-pontibb helyet foglal el más városok között és mellett, itt elsősorban Szentendrére, Tihanyra, Esztergomra és Pécsre gondolunk a Dunántúlon.

Már eleve nagy előny az is, hogy két nagyszerű lehetőség áll rendelkezésre: a hatalmas és igen modern felépítésű terem a múzeum emeletén, ugyanakkor a Csók István Képtár termei és folyosója – rangos és véleményünk szerint jól kihasznált adottság mindkettő. Ismét gondoljunk Csontváry képeire: csak a fehérvári képtár (utóbb a Szépművészeti Múzeum) volt alkalmas a nagyméretű művek együttes bemutatására. És gondoljunk a múzeum kiállítási termének remek megvilágítási viszonyaira!

A táci Venusz, a romkert, a templomok, Pátzay lovasa, a patika és más kincsek többszöri megtekintésének lehetősége mindig nagy gyönyörűség – ezek egy fehérvári látogatás közismert sztárjai –, de önmagukban aligha kényszerítenének többször megismételt zarándoklatra. A 20. századi kiállítás-sorozat vagy Nemes Lampérth, Kondor Béla, a szentendreiek kollektívje, Toulouse-Lautrec, Duray Tibor, Frank Frigyes, Ferenczy Noémi, Vilt Tibor, a napjainkban 60 esztendő Korniss Dezső, Schaár Erzsébet, Nagy István, Ország Lili bemutatói viszent (folytathatnánk a sort, a már említett és még említendő neveket is ideértve) újra és újra utazó kedvünkbe kényszerítik Fehérvárt. És akkor örömmel látjuk viszont ismét a várost, a sztárokat, a múzeumi állandó kiállítások sok szép darabját és remek együttesét.

A Fejér megyei Múzeumok Igazgatósága (élén dr. Fritz Jenő megyei múzeumigazgatóval) pár év előtt nemes feladatokat tűzött maga elé és egy igen fiatal és lelkes múzeológus kollektíva (bekapcsolva más intézmények, elsősorban a Nemzeti Galéria anyagi, tárgyi és személyi segítségét, a kiállító művészek szolgálatkészségét is) lendületes közreműködésével eleget is tesz ennek a tervnek, maradéktalanul és emlékezetesen.

A valóban muzeális jellegű sorozatok mellett („Közép-Dunántúl anyagi műveltsége”, egy-egy mesterség néprajzi jellegű összefoglaló bemutatói stb.) több élő képzőművészeti kiállítás-folyamat is indítottak, elsősorban a 20. század magyar művészete c. sorozatot, amely két részből áll és érdeklődésünkhöz a legközelebb: egyrészt összefoglaló gyűjteményes tárlatokból, másrészt az ezeket kiegészítő emlékkiállításokból és egyéni gyűjteményesekből.

A századunkat elemző tematikus sorozatból eddig hat kiállítás volt: A századforduló művészete (1965), a Nyolcak és aktivisták köre, a Magyar szobrászat 1920–1945, az Alföldi festészet (1966), A Gresham és köre (1967), a Derkovits és a szocialista művészet (1968). A kiállításokon helyet kapott a felszabadulásig eltelt mintegy 50 esztendő majd minden jelentősebb művésze (bár említhetnénk hiányzó neveket), a remek és gondosan válogatott anyag jól reprezentálta a címekben jelölt témákat és korszakokat. A katalógusok magvas bevezetőkkal, tárgyjegyzékükkel és bibliográfiával, egyre felismerhetőbben reprodukált képeikkel szinte művészettörténeti forrásértékűek, összefoglaló kis kézikönyvek.

Természetesen ezek a kiállítások nem ölelhetik fel a tárgyalt korszakok művészetének egészét, egy-egy mester minden jelentős alkotását (olykor szinte erőszakoltnak látszó besorolásokat is eredményeznek a címek és címszavak), és így remek kiegészítések a korszak anyagából válogatott és bővített egyéni emlékkiállítások, az utóbbi öt esztendőben Erdey Dezső, Nemes Lampérth, Csontváry, Ferenczy Béni és Noémi, Aba-Novák, Gulácsy Lajos, Nagy István, Kassák Lajos, Bokros-Birman gyűjteményes bemutatása.

A sorozat mindkét ága példás és példaadó, érdemes lenne a gondosan válogatott anyag és katalógusok alapján nagyméretű budapesti és kisebb vidéki vándorkiállítások szervezésén gondolkodni, művészettörténeti és jelenkori kultúránk ápolása, ismereteink bővítése érdekében. A főművek mellett ritkán látható, a Galéria állandó kiállításán nem szereplő képek és szobrok is nyilvánosságot kaptak itt – kiegészítve eddigi ismereteinket, gyarapítva a művészetbarátok igényeit és táborát. Gondoljunk a téma iránt most ébredő érdeklődésű felnőttekre és talán elsősorban az ifjúságra. Mindkét helyzetben örvendetesen népes a csoport, melyet kiszolgálni nem kicsi és egyúttal nagyszerű, mindig újrakezeshető feladat is. A magunk örömet, önös vágyainkat a teljesített feladat nagyszerűsége növeli, a múzeum példamutatása ebben a vonatkozásaiban is jelentős.

Ugyanebből a törzsből ágazó nemes munka további sorozatai egyrészt az élő képzőművészetek csoportos és egyéni bemutatása, ide az észak-dunántúli művészek ismétlődő kollektív tárlatai, a dél-dunántúliaké, a magyar naiv festők bemutatása, a szentendrei kollektívje tartozik, az egyéni bemutatók között Kondor Béla, Duray Tibor, Frank Frigyes, Vilt Tibor, Korniss Dezső, Schaár Erzsébet, Ország Lili, Bencke László, Horváth Ferenc, Orosz János és mások kiállításai. Így a megyében élő művészek: Monos József, Áron Nagy Lajos, Laborcz Ferenc, Ballagó Imre, Taufner Vidor, Franciscs József stb. szép egyéni kiállításai vagy pályakezdő művészek önálló bemutatói.

Emlékeztetéseket és példaadók voltak a múzeum más jellegű tárlatai is, így a politikai (A magyar munkásmozgalom története, Felszabadulási emlékkiállítás, A nők élete a felszabadulás után, Lenin és a forradalom, Lenin a magyar képzőművészetben stb.), a néprajzi (Maszkok és álarcok, Észak-amerikai indiánok, néprajzi új szerzemények, Késes mesterség, a dunántúli pásztorművészet), a régészeti (Alba Regia, Mátyás király kincsei, Gorsium leletei) és egyéb, sorozatokhoz nem kapcsolódó tematikájúak is (magyar középülettervezés 1945–1968, orvosegészségügyi fotók, üveg, kerámia, kispasztika, könyv stb.) az új szerzemények ismétlődő bemutatói mellett. A fehérvári galériák kiállításai között élénk és gyümölcsöző kapcsolatot tartanak külföldi élő mesterekkel és történelmi anyagokkal is, ebben a vonatkozásban a Bourgoigne-i képzőművészek, a németalföldi grafika, az NDK akvarell, Pantoja bolíviai festőművész, Toulouse-Lautrec, csehszlovák képzőművészek és mások bemutatkozását említhetjük.

Az elmondottakkal jegyzékünk és tapasztalataink nem merültek ki, hasonlóképpen a fehérváriak tervei és igényei sem. Hiánylistánk is lenne vágyainkról (Ámos Imrén, Anna Margiton kezdve, Barcsay Jenőn, Bálint Endrén át egészen Vaszary Jánosig vagy Vértess Marcellig, ideértve a külföldön élt vagy élő magyar képzőművészeket is), de a fehérváriaknak is van – nyilván sokszor azonos nevekkel –, az elmúlt öt esztendő 75 kiállítása csak része a folyamatnak, vállalt feladatainknak, egy sorozatuk sem befejezett.

Szólnunk kell még a katalógusokról: az összefoglaló jellegűek forrásértékét említettük már. De ugyanezt mondhatjuk egyéb kollektív tárlatok katalógusairól is. Birálattal csak a korábbiak nyomdai kivitelezését (reprodukciók!) illethetnénk. Az egyéni bemutatkozások katalógusai olykor kedves meglepetéseket is tartalmaznak: a szokásos fotóanyag helyett értékes sokszorosított grafikákat, a gyűjtők nem kis örömeire és táboruk szaporítására. Bárcsak folytatódnék ez a hagyomány!

A kiállításokat jórészt előadások, a korszakkal és a témával összefüggő irodalmi és zenei műsorok kísérik – példát adva a színvonalas és „kollektív” ismeretterjesztésre, a nemes szórakoztatásra – evvel a szerteágazó múzeumi feladatokra is –, és itt példaként ismét csak az ifjúság igényeinek korszerű kielégítését említhetnénk.

Tihany, Pécs, Esztergom, Győr, Szentendre (hogy csak a Dunántúlon maradjunk) egy-egy jelentősebb kiállítása mellett a fehérváriaknál az öt esztendő egésze és sorozataik változatossága érdemel figyelmet, szót és elismerést. Merésznek tűnő, pedig csak természetes és eleven kapcsolataik a modern és élő művészetekkel (gondoljunk a Csontváry-sztorira!) és művészekkel. Valóban eleven művészeti élet van

születőben itt (vagy már túl az iskolaköteles koron is?), országos híre és közönsége van, a kiállítók vágyaiban és a látogatók igényeiben egyaránt. A kettő között a múzeum nemes szolgálatkészsége.

Az eltelt öt esztendő nemcsak örömről és elismerésünkről, de várakozásainkat is gyarapítja. Az eddigiek alapján remélhetjük: nem is hiába.

KÖNYV ÉS KIÁLLÍTÁS MEDGYESSY ÉLETMŰVÉRŐL

László Gyula ismét remek könyvvel, a Magyar Nemzeti Galéria szép kiállítás-sal emlékezik a tíz éve elhunyt nagyszerű magyar szobrászra: Medgyessy Ferenc-re. A könyv már a harmadik nagyobb méretű monográfia a mesterről (Farkas Zoltán – 1934; László Gyula – 1956) – terjedelmében, adat- és képanyagában a legteljesebb. Bár a szerző a kötetben – mint írja – adatanyagának mintegy harmadát használta csak fel, a gyűjtést még így sem tekinti lezártnak és teljesnek. László Gyula művének nemcsak a monografikus hűség az egyetlen igénye, hanem a kortárs és a jóbarát szeretettel és igen közelről rajzolt, szinte lírai portréja is. Harmadjára pedig egy újféle elemző kísérlet: a látszólagosan apró, olykor eléggé perifériusnak tűnő tények, apróságok központosítása, új megközelítési utak keresése műhöz és művész-hez, a „belülről ábrázolás” műtörténeti igénye. Ez a hármas feladat az eddigi irodalomban ismeretlen fejezetekkel gazdagítja az elemzést (itt pl. Medgyessy életmódja, műveltsége, a zenéről, a nőkről, a modellekről szóló fejezetek), melyeknek újszerűsége és emberközelsége mindenképpen figyelemre méltó. Még akkor is, ha az író egy-egy aprósággal a bemutatott művész eddig ismeretlen tájaira visz, és ezek a tájak nem mindenkor rokonszenvesek (pl. Medgyessy csirkevagási módszerei stb.).

Az egész művön végigvonul egyféle pályatársi hűség, amely László Gyula professzornak nem egy kortársával szemben a sajátja – gondoljunk Barcsayról, Borsos Miklósról, Vaszary Jánosról írt könyvecskéire. A feljegyzések többsége korántsem forrásmunkákból, de még nem is csak emlékezetből, hanem (elképzelésünk szerint) közvetlenül a művésszel való találkozás vagy beszélgetés melegében született. Ez a közelség és fellebbezhetetlen alaposág ad különös erőt a könyvnek, ugyanakkor azoknak az új elemző igényeknek a próbája is, melynek első kísérlete a Vaszary János emlékezete c. kaposvári kiadvány volt. Ez utóbbit folyóiratunkban Tüskés Tibor mutatta be nemrég.

A Medgyessy-könyv így tehát nem a megszokott monografikus sablont nyújtja, nem is egy „fényesen ívelő pálya” utólag összeállított menetrendjét, hanem a művész-mesterember munkásságának kemény hétköznapijait, az elkészült művek ünnepeit, Medgyessy emberi arcélét, mint a címoldallal szemben lévő pillanatfotó. És a László Gyula által nyújtott portré – néhány idegenítő momentumától eltekintve – izgalmas, érdekes és újszerű, még a sokszor publikált Medgyessy esetében is. Összefoglaló kitekintésében pedig az európai szobrászatba helyezi barátja életművét, a Rodin utáni szakaszba új vonulatot állítva a Maillol–Despiau–Medgyessy háromszöggel. Vajha ez európai méretekben is köztudott lenne, bár véleményét alátámasztani látszik az 1937-es párizsi világkiállítás nagydíja is. A könyv második felét a szobrász műveiről készült fotók töltik, sokszor nem a legkifogástalanabb nyomdai minőségben. Így a borítón is.

A Galéria földszinti tíz termét bocsátotta az évforduló alkalmából Medgyessy alkotásainak rendelkezésére. A mester nagy gyűjteményes kiállítása 1956-ban volt a Műcsarnokban; még életében, bár ő már nem láthatta. A mostani kiállítók nem ezt az emlékezetes és hatalmas sikerű tárlatot ismétlik, mélyrehatóbbat és mást kívánnak nyújtani annál, de nem is „emlékkiállítást”. A rendezők László Gyula professzor emberközeli monográfiájának mását és mintegy kiegészítőjét teremtették meg ezekben a termekben. „Tanulmányi kiállítást” hívtak életre. „Ez a kiállítás nem a „nagy művek” parádés bemutatója, hanem a művészet mindennapjába vezet el minket. A nagyközönség felé talán akként fogalmazhatnók meg célját, hogy ez a

kiállítás olyan, mintha műteremlátogatást tennénk a Mesternél, s ő egy-egy szobrával kapcsolatban elmondaná nekünk, hogy miként alakult az első ötlettől a kész műig" – foglalja össze szándékait és módszerét László Gyula – a kiállítás egyik rendezője – a katalógus bevezetőjében. Elsősorban műhelytanulmányokból, a művész hagyatékából válogattak tehát; rajzokat, vázlatokat, gipszeket az alkotó munka különböző fázisaiból, ugyanakkor a mester kedves tárgyait és emlékeit is. Az első terem Medgyessy műhelyének hangulatait idézi, az ott látható használati és dísz tárgyak (pl. csillagászati távcsöve, népi eszközei és kerámiái), a társaitól kapott festmények-rajzok (Egry, Rippli, Holló, Derkovits, Barcsay stb.), másoktól való plasztikák és kedves helyeiről való fényképek, reprodukciók kaptak itt helyet. A további termek tematikus csoportosításában (mely néha időrendi is) az alkotó művészetét idézik. Így az ülő szobrok, a groteszkek, az arcképek, a domborművek, a „táncolók”, az állatok, a síremlékek és pályázatok, a debreceni Vénusz és a Nagy napozó, végül a művészársokról (Rippli, Móricz, Hermann Ottó) készített portrék alkotásai, vázlatai és így feltérképezhető munkamenete kap külön bemutatást. Egy-egy teremben a közös hangvételi művek, a hozzájuk készült gipszek és rajzvázlatok, az „ötlettől a műig” folyamata látható. Így valóban magába a műhelybe, az alkotó folyamatba hatolhat szinte a látogató, eleven kiállítást járva végig, amely híven idézi a tíz éve halott művész mindig nyugtalan és mindig dolgozó kezeit, másra, mint alkotásra képtelen szellemét, végezetül oeuvrejét is.

Remek és újszerű élmény mind László Gyula könyve, mind pedig ez a változatos és a merev emlékkiállítások ünnepi sablonját messze elkerülő műhely-tárlat. A könyv és kiállítás novuma feloldoz a Medgyessy életút és életmű akár pármondatos bemutatásától is, hiszen méltón hozzájár a Mesterhez, akit idéz és akit ismerünk és szeretünk. A mű helyett ezúttal ezért beszéltünk az interpretátorról és interpretátorokról, akik méltó megszólaltatói Medgyessy szimfóniájának és kamaramuzsikáinak.

SZÖNYI ISTVÁN JUBILEUMÁRA

„... mindenféle előzetes rajzok és vázlatok készítése után, állvánnyal, kazettával és vászonnal felszerelve kimentem a Via Aureliánára, hogy elkezdjek egy kiszemelt, előre kiválasztott témát festeni. Kinlódtam, szenvedtem, vesződtem, de nem sikerült semmit sem összehoznom, reménytelenül és kétségbeesve hagytam abba. Ott és akkor jöttem rá ... csak a hazai táj, az itthoni miliő, a magyar emberek érdekelnek, csak ezek keltenek bennem visszhangot ... , mert ezekkel eszmélésem első pillanatától fogva összeforrtam, eggyé válva velük önmagamon keresztül megtanultam megismerni legbensőbb lényegüket ... Otthagytam Itália kék egét ...”

Ha a fentiek mellé képzeljük Szőnyi István mindannyiunk előtt élő zebegényi és más képeit, akkor válnak az elmondottak gesztusból súlyos és tömör igazsággá. A vallomást 1954-ben tette (60 éves volt), az említett itáliai „kudarc” 1929-ben esett. Akkor már hat esztendeje ismerte Zebegényt, ezt a hegyek lábához simult és lombjaiba bújt dunai falut, amelyet éppen az ő feszítészete (és példáján másoké) emelt ki a Börzsöny hajlataiból – nemes képeinek igéző felületein mutatva fel immáron az egész világnak.

Szőnyi csendes lírája fűtötte nemzeti élménnyé a folyam, a hegyek és emberek időtlen szintézisét, délebbre Egry teremtett hasonló tűnő harmóniákat. Ihlető közkinccsé tették környezetüket, képzeletünk a János vitézt látja a fák közt vándorolva, túlhan Pázmán lovag poroszkal búsan és szinte várjuk, hogy a szőlőhegy mögül előtűnjön az ötven huszár, mint akkor és ott az ozorai szőlőhegyen, fordulónként változó öltözeteiben. De mások bukkannak fel: egyszerű mezei és vízi emberek, munkában, pihenve vagy hazafelé tartva, kapáló asszonyok, párnás gyermekek, a festő családja az emlékmúzeumként őrzött tornácos-verandás ház árnyas környezetében, olykor szipákoló nénikék és fagyosorrú ministránsok, bukdácsoló koporsóvivők a temetődomb havas tetején, máskor esernyők alá bújt városi hölgyek a csillogó kövezeten.

A festő – egy napfényre lépő csodálatos lányalakkal üdvözölte az örömeire változó világot (Kútnál – 1945), sok más remekművel annak hétköznapijait – a festő január 17-én lenne 75 esztendő. De másfél év híján egy évtizede már nem él közöttünk.

Művei – elevenből vagy reprodukciókról: a naponként változó Duna, kis pirosuló házak a dombhajlatokban – ott lebegnek minden iskolás gyermek szemei előtt, hiszen az ő művészete az (Derkovitsé mellett), amely századunkból a leginkább beivódott nemzetének tudatába.

A benne kelt visszhang bennünk is maradandó – és évfordulóján erre is emlékezünk.

„AZ ÉN MŰZEUMOM”-SOROZAT JUBILEUMA

Huszonötödik füzetéhez érkezett a Kolozsvári Tamást, MS-mestert és Lőcsei Pált bemutató számmal (Végh János munkája), az említett sorozat, mely nem kis és nem lekicsinyelhető feladatot tűzött maga elé; mint az európai festőművészet színvonalas megismertetését és propagandáját az ifjúság számára: olvasmányos szövegekkel és színes reprodukciókban, ugyanakkor a zsebéhez mért árban is. Egy eleven érdeklődés és gyűjtőszennvedély szolgálatát tehát (másutt felkeltését) a füzeteként hat-hat színes képpel bemutatott három alkotó munkásságának és műveinek ismertetésével. Olyan igényt, amelyet a más tárgyakban is zsúfolt mai középiskola már nem tudhat kielégíteni.

25 füzet tehát jeles és jórészt fiatal művészettörténészek kezétől, 75 festőművész, 450 színes reprodukció – ez nem kis eredmény és teljesítmény – elismerésünkre és köszönetünkre méltó. Gondoljunk az így létrejött házimúzeumokra!

Szükségtelennek tűnik itt a megjelentek névsorát elemezni, esetleges vágyainkat felsorolni, hiszen ebben az ütemben (az első szám 1963-ban jelent meg) előbb-utóbb nyilván mindenki sor kerül. A magyar művészeket 10 füzet képviselte, az olaszokról 5 jelent meg, a franciákról 3, az orosz mesterekről 2, egy-egy füzet a spanyol, a német, a holland, a flamand, az angol művészet 3–3 nagyságáról jól eltalált arányt bizonyít. Hiányérzetünket csak a külföldiek modern korának mellőzése, az erős „reneszánsz-központúság” ébresztgeti, még a franciák bemutatása is megakad a századelőn. Igaz, hogy Cézanne, Van Gogh és Gauguin a legfiatalabbak, nyilván meg kell alapozni a továbbiakat.

Egy-két művészportré a 75 között túl szárazra és igénytelenre sikerült, kevésbé felelhet meg a sorozat szórakoztatva-tanító igényeinek. A példa Vaszari lehetne: kedves, a művészt emberi mivoltában is bemutató, apró és feloldó, kerekded történeteivel. Azt sem hisszük, hogy a kialakult és eltervezett kötet szerkezethez való szigorú alkalmazkodás ne lenne olykor szem- és szemlélettrontó: Reynoldsról is ugyanannyit kellene írni (mondjuk), mint Michelangelóról, Grecoról vagy Derkovitsról. Az azonos sorszám az egyikről sok, a másiktól kevés; a kialakult formák, kép- és lapszámok bővölete csak félrevezető lehet: elmossa a valóságos arányokat.

Egy másik szigorúan alkalmazott koncepció pedig felszínességhez vezethet: a képeket az elemzések alapján magának az olvasónak kell (szükségből – erény) a megfelelő helyre ragasztania. Ez pedig a szerzőket eléggé köti és zavarja: arra ügyelve, hogy a kép helyét az olvasó megtalálja, jórészt csak annak témáját, a rajta láthatókat írja le, így szaporítva a szót, sokszor mellőzve stílári, történeti és esztétikai lehetőségeket.

De mindezek menetközben elkerülhető és felszámolható hiányosságok, melyek korántsem rontják a jól teljesített feladat, a 25. kötet megjelenése feletti örömünket, hasonlóképpen nem a néha igen gyenge, „szellemképes” reprodukcióminőség sem, az eredetitől olykor jócskán eltérő színek, sőt színesség. Mindezt egyrészt a televízióban, másrészt képeslapjainkon eléggé megszoktuk már.

A kisbibliográfiákkal is kiegészített füzeteket s a később képeslapként kiadott reprodukciós lapokat a Képzőművészeti Alap Kiadványllalata gondozza.

HÁROM SZÉKESFEHÉRVÁRI KIÁLLÍTÁS

PÁSZTOROK MŰVÉSZE*

Minden idők legfőbb próbája, hogy a múltat összekapcsolja önmagával, hogy hiánytalanul adja tovább a teljes örökséget.

Ennek a feladatnak nem könnyű megfelelni. Gyakran azt vetjük fel, amit az utánunk jövők szívesen öríznének, s amit éppen mulasztásunk miatt darabjaiból kell később összerakni.

Az elhanyagoltság a pásztorművészetet is sújtotta. A nemzet önismeretében sokáig nem volt helye ennek a művészetnek. A reformkor nemzetébresztő ifjúsága sem vette észre, hogy ilyen művészet van, pedig a legszebb darabok a népi hangot kereső Petőfi-versekkel egyidősek.

Valószínű, hogy petőfiék úgy vették természetesnek a remekbe készült tükröst és mángorlófát – már ha láttak ilyet –, mint ahogy természetesnek a karikást és annak remek használatát, vagy ahogy a csinos cifraszűrt és annak csinos viseletét.

Akkor ez a művészet az élet része volt még, ahogy a népi szöttek, a népi építőművészet és a népdal. Nem kellett gondolni sem arra, hogy mentsük meg, hiszen nem veszélyeztette új életforma, s nem kellett a fölfedezésre sem gondolni, mert ott volt, jelen volt – és nem sülyedőben.

A sülyedés, mint a mentési munka is, a magyarországi kapitalizmus kialakulásával kezdődött el. Malonyay Dezső adta ki elsőnek *A magyar nép művészete* című nagy összefoglalóját. Ezt hívják a Nagy Malonyaynak azóta. A Nagy Malonyay a mai tudományos igényekhez és lehetőségekhez mérve korszerűtlen, de a közben elpusztult értékek rögzítése révén elévülhetetlen kincse a magyar kultúrának. Malonyay segítőtársa volt – többek közt – Juhász Árpád is, aki az akkori fényképezési lehetőségeket rajzaival és szép akvarelleivel egészítette ki.

A most megnyitásra kerülő kiállítás a dunántúli pásztorművészetből mutat be teljes keresztmetszetű válogatást. Az István Király Múzeumban őrzött darabok mellett itt láthatók a szombathelyi, a pécsi, a veszprémi és a Néprajzi Múzeumban őrzött darabok is.

Láthatunk itt tükröst, borotva tokot, juházkampót, kanászbaltát, karikást, bárányjegyet, kolompot, furulyát, ostorfurulyát, botfurulyát, kobakot, sőtartót, botot és számár-nyerget, s láthatunk a paraszti élethez kapcsolódó, de a pásztorok ékítményeivel díszített használati eszközöket is, mint mángorlófát, guzsajfát, vetelőfát és képeretet.

A pásztorművészet ugyanis mindig alkalmazott. Merő műalkotás ezen a kiállításon is csak egy látható, a szombathelyi múzeumból kölcsönzött állat-szobor. Több az ország összes múzeumaiban is aligha van. Szobrászati munkát a Nagy Malonyayban is egy csonka kos-szobor képvisel csak, de sok a járulékos plasztika tükrőtartón, sőtartó-fedőn, sétabot- vagy juházkampó-fejen, faragószéken és viráglétrán.

Az, hogy a pásztorművészet alkalmazott, nem kisebbíti ezt a művészetet. Nem kisebbrendű kompozíciókat alkottak pásztoraink a zsebben hordható eszközök tenyérnyi felületén, mint amilyeneket a kortárs magas művészet a középületek és templomok nagy falain.

* Elhangzott a *Dunántúli Pásztorművészet* című kiállítás megnyitóján az István Király Múzeum Csók Képtárában.

Még ennél is tovább mehetünk, anélkül, hogy elfogultságot árulnánk el! A múlt század képzőművészeti remekeit Magyarországon a pásztoremberek hozták létre. S nekünk, az örökösöknek kéne láthatóvá, a mai ember számára is szembeötlővé tennünk őket!

Ezekben így igazán gyönyörködni csak kézből lehet, hiszen a hordozó tárgy mindig kézbe való. Ahhoz, hogy a kutatókon túl a sokaságot avassuk örökössé, középületeink belső tereiben kellene viszontlátnunk a legszebb, freskóértékű darabokat.

Gondolhatnánk a pásztorművészettel kapcsolatban a bartóki csodára is! Vajúdó képzőművészetünk a szükség idején kapna friss vért a névtelen elődöktől, mint ahogy a nyugateurópai művészet is a szükség idején kapott friss vért a törzsi művészettől. Az átlényegítéshez nagy tehetségekre lenne szükség, hiszen a népzene sem a talált formájában jutott a koncert-dobogókra.

Közelebről nézve az anyagot! – a legrégibb darabok a múlt század elejéről, a tizennyolcadik század utolsó éveiből, a legszebbek pedig a múlt század negyvenes éveiből maradtak ránk. Bizonyára folytatásai ezek egy korábban is meglévő művészi gyakorlatnak. A vésett ivópoharak, guzsajfák és a hasonlóképpen díszített mángorlófák a bizonyítékai a folyamatosságnak. Ezeken a tárgyakon – a szökrönyökhöz vagy szuszékokhoz és a lőportartó szarukhoz hasonlóan – a kőkorszakig visszavezethető díszítő elemek élnek tovább.

Később a mángorlófák nagyobb felületén a mértanias díszítmény kivirágzik, a mértanias elemek a keretre szorulnak ki, még később pedig ugyanez játszódik le a virág-díszítéssel, mikoris a díszítmény fő témájává az ember válik.

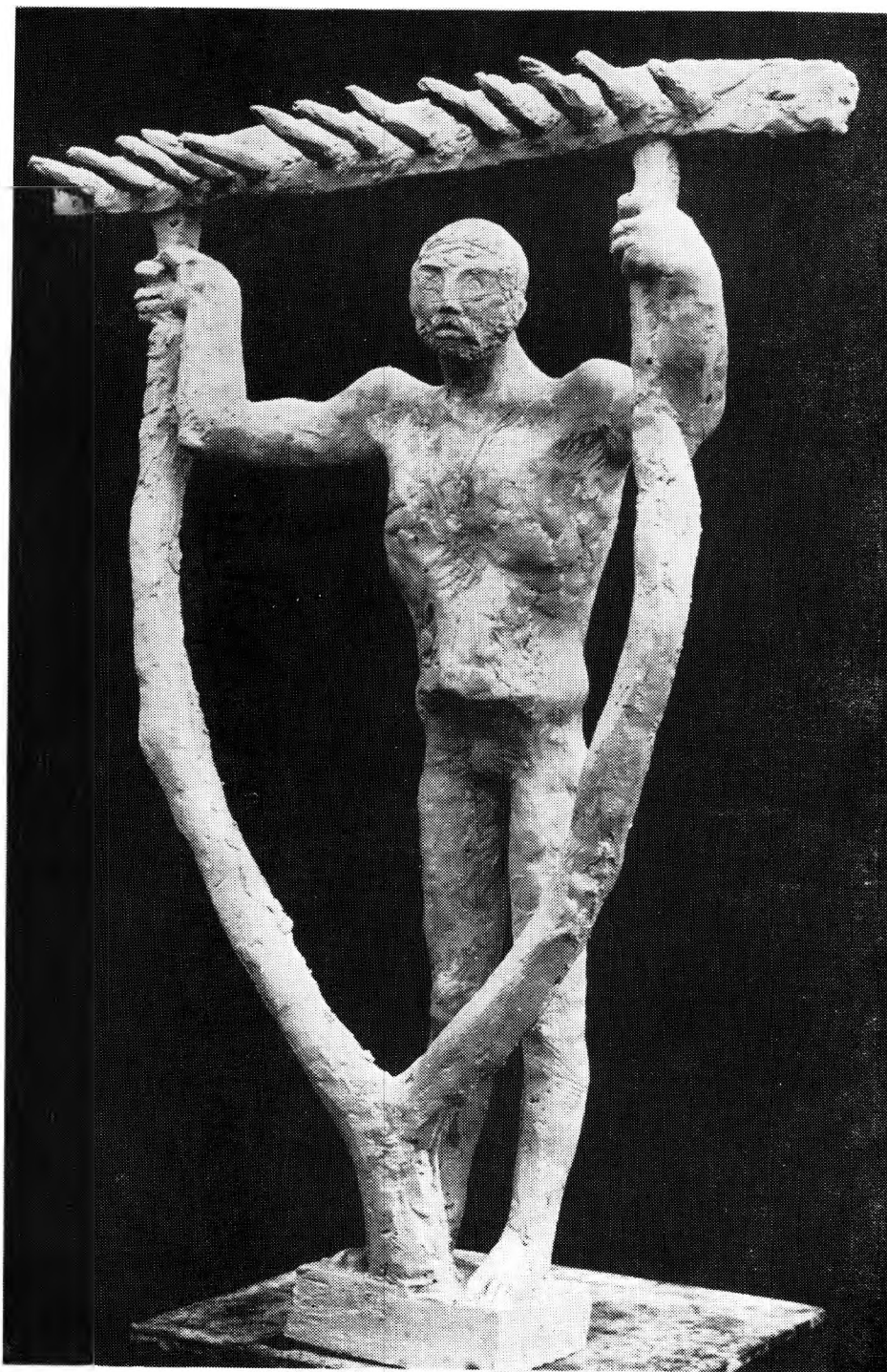
Az emberalakos díszítmény a közösségi stíluson való túllépést jelenti már, alkotó egyéniséget tétel fel, bár bizonyos közösségi vonások az alakok ábrázolásában is megrögződnek. Ezt a folyamatot a tükrösökön figyelhetjük meg leginkább. A virágos ékítményeket az asszonyok hímzéseiről vették át bizonyára, de a galamb vagy páva, aki csőrében tartja a virágot, már több mint díszítés, már ábrázolás. A madár a fába karcolva alak lett, szinte egyéniség, előkép az emberábrázoló művekhez.

Az emberábrázolás kialakulását nem tudjuk a maga lépcsőzetességében követni. Az esetlen ábrázolások rontott változatoknak is fölfoghatók. Annyit állapíthatunk meg csupán, hogy a mértanias és virágos ékítmény tapasztalatai egyaránt érvényesültek az emberábrázolásnál. Az alak ruházatának mértanias fölépítésére a kés is kényszerítette a pásztorművészt. A késheggyel egyenes vonalat húzni a legegyszerűbb. Így alakult négyzetekből a szoknya, háromszögekből a szoknya díszítése, legyező módján szétnyíló egyenes vonalakból a bőgatya, s ferdén húzott, vékony és néha keresztetző vonalkázással a sötétebb folt.

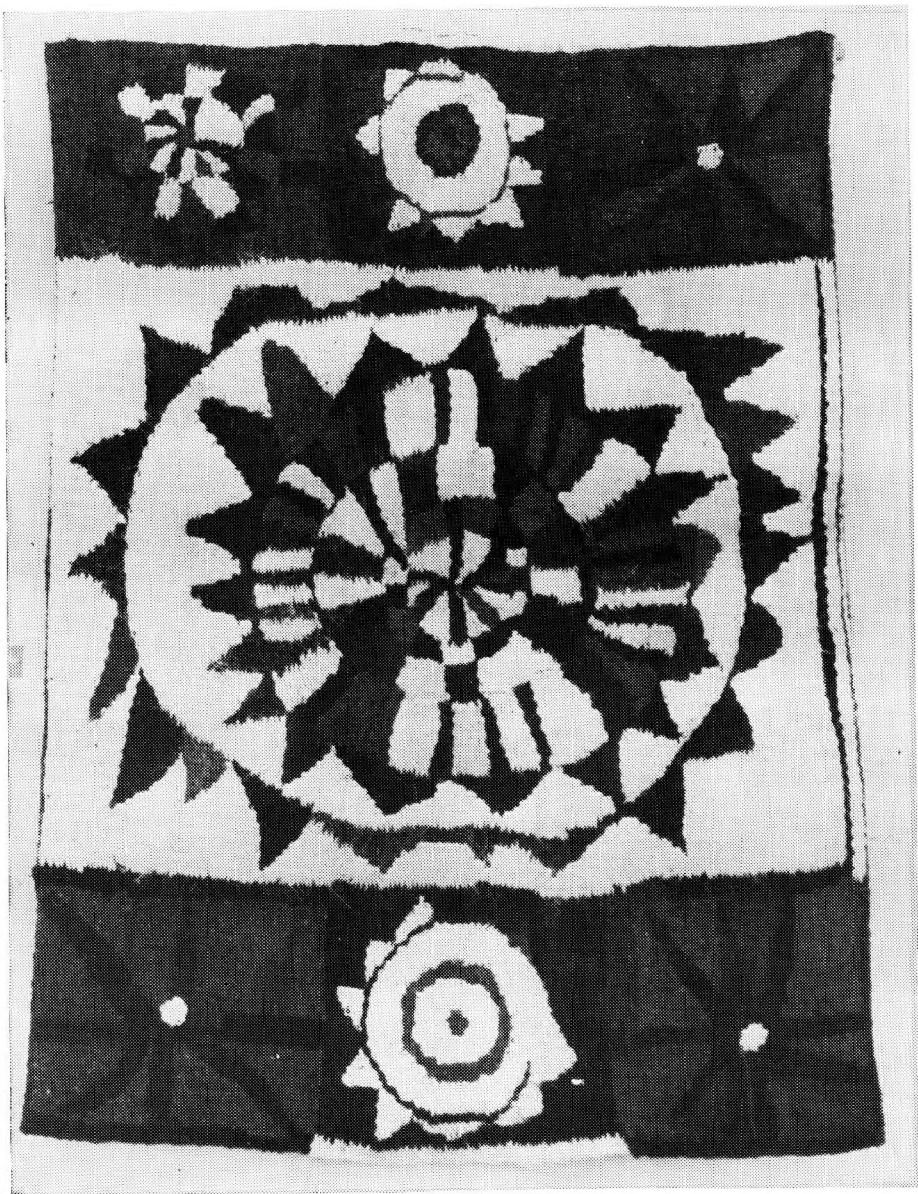
De a kés az ívelt vonalakkal is remekelt. Az arc körvonala, a szemöldök és az orr-vonal a magas művészet egyből odavetett, úgynevezett prima rajzaival vetekszik sok esetben.

A világos fán ejtett karcba eleinte kalapzsírt dörzsöltek be, és az utána – csiszolással a rajz éles lett, akár egy rézkarc-levonaton. A karcolásos eljárás legszebb példáját a jelen lévő anyagban egy baranyai vetélő képviseli. A fa ezüst-szürke oxidációja sokat rontott ugyan a rajz élességén, de ezt a képzeletünkkel visszaállíthatjuk.

A karcolások között a fa kitörhetett, vonal helyett folt keletkezett, s valószínűleg így kezdődött – hibából erényt váltva – a spanyolozás. A spanyolviaszt hivatalos iratokról kaparthatta le a pásztorművész, később pedig árusították is a színes spanyolviaszt. Ez az anyag forró késsel meglágyítható, a vésett formába préselhető, s keményedése után nem zsugorodik, egy szintben marad a többi felülettel. Tükröseink legszebb darabjai születtek ezzel az eljárással. Kiemelkedik közülük Király Zsiga néhány fennmaradt remekműve. Egyet eredetiben látunk itt a Néprajzi Múzeumból, s hármát fotón. Nem hiszem, hogy bizonyítanom kell: Michelangeló-rangú alkotó volt a drága Király Zsiga. Kár, hogy csak császára volt, aki katonának vitte, s nem volt papája is, aki templomot rakatott volna vele.

RÉTFALVI SÁNDOR: *Gereblyés paraszt*

FÜRTÖS ILONA: Nagy azték naptár

A másik gyönyörű darab a Bakonybélről való borotvatok. Ezen a juhász alakjában, mint Király Zsiga juhászaiban is, méltóság van. És a többi emberábrázolásban is nemzeti jellemvonás! Ennyire magyar művészetet képzőművészetünk nem alkotott, ennyire nemzeti sajátosságú csak a költészet tudott lenni nálunk.

Emlékezünk itt emberekre, akik nem élnek már. Életformára, ami nincs már. De ezek a kiváló emberek, akik életformájukat teljes mértékben kitöltötték, akik az életük-adta szerepnek teljes emberségükkel megfeleltek, példaadók ebben a másféle világban is. Példaadók maradnak mindig. Készítményeik kincset érnek, alkotásaik igazi alkotások. Mind, aki a munkájával itt szerepel, ízléssel bírt, sokan pedig művészek voltak köztük a szó legrangosabb értelmében. Lelkük mélyén betyárjai voltak koruknak, vésett virágaikkal pedig jámborai az élő kultúrának.

GEREBLYÉS PARASZT ÉS AZTÉK NAPTÁR

– Mintha a Kari bátyámat látnám!

Tavaly halt meg, hetvenkilenc éves korában.

Dolgozott, amíg az ágyba nem dőlt.

A tavalyi könyvhéten a szülőföldemen jártam, akkor már kórházban volt. Egyik sárvári vezetőtől, aki sógor-öccse, tudtam ezt meg.

Még egy évvel korábban, hónapok szerint csak fél évvel, anyám ravatalánál mellettem állt. Nem szóltunk egymáshoz semmit, csak köszöntünk. Nem volt mit mondanunk. Fennhangon az imádságot sem mondtuk együtt az asszonyokkal, de valami különös elektromosság – legalábbis én úgy éreztem – összeforrasztott minket akkor. Nem mint két vasdarabot, de mintha két kohót kapcsoltunk volna egybe. Ami eképpen játszódik le az emberek közt, arról nem szabad szót ejteni.

Ő – a másik nagybátyáimhoz hasonlóan, akik szintén ott álltak a szögezésre váró koporsónál – a szenteltvízes tollal keresztet hintett a szemfedővel letakart, hideg asszony-arcra. Ezt tettem a példájuk nyomán én is, aztán ők kimentek onnan csendes csoszogással.

A Gereblyés a tarlógereblye göcsörtös száraiba kapaszkodva hátrál a halál felé. Magára maradva már, ahogy mindenki ebben a végső hátrálásban.

Kerek feje,

borostás arca,

riadt szeme,

göcsösen álló válla,

meghomposodott mellkasa, kiöregedett erőmű, miután egy emberöltő energiáit adta ki magából, és immár roskadozik, akár a beszakadt falú kéreg méhkaptárak, aztán a rettenetes aratásokban kidolgozott, szinte szerszámnylé-forma karok, a bütykös ujjak,

a mezőket, tarlókat sokezer kilométeres gyaloglásokkal összefércelő inas lábak –

mindezek a beszédessé formált testrészek egy kisalföldi megöregedett Krisztus jegyei is.

Az öregember roggyant keresztje gyanánt a tarlógereblye is személyiséggé válva áll az alaplapon.

A szobor kétalakos.

A Gereblyés Rétfalvi Sándor műve.

Laborcz Ferenc Fazolája és Somogyi József Szántó Kovács emlékműve mellett az évtized legjobb karakterisztikus szobra a Gereblyés. Vélekedjenek mások másként a példának említett két szoborról, én azt tudom állítani mind a kettőről, hogy annyira idevalósiak, mint akikre emlékeztetnek bennünket. A Somogyi-szobrot inkább kubi-kus-emlékműnek keresztelném, és tudom, hogy a Dunántúlra sem hozhatnám át.

A Gereblyést ugyan átvihetném a Tiszántúlra, de már aligha vihetném ki az országból is. És ezt a legyökerezést tartom a Gereblyés legfőbb értékének. Tarthatom,

mert plasztikailag is értékes mű. Nem tájművészeti rekvizitum, de úgy szobor, hogy ugyanakkor egy nép arca is.

Henry Moore mellől elfogyhatott az Angol Birodalom, Henry Moorenak mégis joga volt – és kötelessége is –, hogy emberiségben gondolkodjon. Király és Királynőjével kapcsolatban senkinek sem kell gondolnia az angol királyra vagy királynőre. A Henry Moore utáni angol szobrászatban pedig az ember is majdnem eltűnik már, s a ritkán fölbukkanó emberalakok mellett a civilizáció fogalmazódik meg szobrokban.

Rétfalvi helyesen cselekedett, hogy pályája elején a földből fölvasarodó embert mintázta meg, hogy a lelkipurdalás sárkányát a gereblyés paraszttal engesztelte – így merülhet el nyugodtabban a tágasabb értelmű alkotásban.

A fehérvári kiállításon is láthattunk már Rétfalvi Sándor szobrai között európai érvényű alkotást is. A *Hetedik kereszt* a fasizmus áldozatainak állít döbbenetes hatású emlékművet. Anna Seghers hasonló című regénye adhatta a Hetedik keresztéhez az első gondolatot. Ezután az első gondolat után Rétfalvi Sándor csak a plasztikára támaszkodik. Semmi keresgélés a „korhűséghez”, a figurák karakteréhez – csak a megszégyenítő halál maga. A fölfüggesztett emberek mintha bomlanának a gipszben is, mint ahogy bomlanak majd ólomban is, ha valaki megrendeli egyszer ezt a szobrot.

Nagyon tanulságos a Hetedik kereszt fölfüggesztett alakjai alatt járni. Nagyon tanulságos messziről is látni a sziluettet, amit a csüngő figurák az ég világosságára fölrajzolnak.

A huszadik század művészete fölfalta a vadember-gyűlöletet a törzsi művészet bekebelezésével, s ugyanezt a művészetet majdnem fölfalta itt az európai vadember-ség. Rétfalvi Hetedik keresztje ennek a küzdelemnek a kimeneteléhez határátkö. Az oszlásnak induló kivégzettek a levegőben összeszáradva is fölkiáltójelek a második világháború jajkiáltásai után.

Szólni kellene Rétfalvi Sándor több szobráról is. A játékos Mozdonyos fiúról, a Bébikről, a „nonfiguratív” bálványokról, a mesterek követése jegyében mintázott emlékmű-tervekről, a remek Pietárról, amely a Gereblyés és a Hetedik kereszt mellett a harmadik érett és jelentős alkotás volt a Székesfehérváron bemutatott munkák között.

*

Bemutatkozott Fehérváron a szobrász művész-felesége, Fürtös Ilona is. Közös munkáik közül, amelyeken a rézdomborítást a fiatal férj, a gobelint pedig a feleség készítette, a kicsi *Kálvária* tetszett a legjobban. A *Tánc* kissé túlméretezett a nagy fakerettel. A *Tánc* rézdomborításai külön jobbak.

Fürtös Ilona gobelinjei a csendes próbálkozásokat idézik még. Munkái ízlésesek, színben is megoldottak. Amit mondani akar, kevés szóval mondja. Egyik-másik munkája, például a *Körök feketében és fehérben*, egyéni formakultúrát idéz már. Leginkább a *Nagy azték naptár* tetszett nekem. Ez anyagával is bátor vállalkozás. Spárgaszerű fonalakkal old meg érzékeny színezést is. Az biztos, hogy Fürtös Ilona sosem téved a gyengébb ellenállás irányába. Tanácsolni azt lehetne neki legfőljebb, hogy fogódzkodjon ő is az első korszakában a hazai etnikumba. Egy ilyen kísérlettel összeforraszthatná a geometriát az emberábrázolással, hogy nagyobb vállalkozásokba foghasson majd, hogy megnevezhetőbb legyen, amit csinál.

Szabályos kritika helyett ennyit akartam elmondani a fiatal művészpár fehérvári bemutatkozásáról. Azt hiszem, hogy többet ígérő volt a kiállítás, mint amennyit érzékeltetni tudtam itt. Az István Király múzeum emeleti kisterme a legszebb falusi templomokra emlékeztetett néhány hétig. Ennél valamivel nyersebb, maibb, keményebb fogalmazású művészetet szeretnénk látni legközelebb. A kiemelkedő művek ilyenek voltak már ezúttal is.

Lehet, hogy előzőleg is tudtam róla, de igazán egy szanatóriumban találkoztunk. Csoóri Sándort látogattuk meg együtt. Csoóri akkor élte válságait, a fizikai létezés vagy bukás kérdéseire bontva vissza egy nemzet kalandjait, már ahogy egy halálriadt fiatalemberben is lejátszódhatnak – mint laboratóriumban a gyémánt születése vagy elpörkölődése – egy nemzet kalandjai.

Megettük a szanatórium összes szombat esti tejberizs-maradékát, amit vastagon szórtak meg kakaóval a költő-tisztelő ápolónők, aztán beszélgettünk. Valójában hallgattuk Orosz Jánost, akiben egy elbeszélő, egy bokszo és egy színész bújkál a festő mögött.

Hálás hallgató vagyok, s a szanatóriumi kertben, majd étteremben az odafigyelés jó csere volt. Árultak egy fiút a háború utáni melaszos inség jogán, és amikor sokat kértek már érte, amikor az apa büszkesége földagadt az alkudozó kisfondás-vevők facsariságától, a fiú akkor kelt el. Így kapta örök élmény erejével – az angyalföldi élmények gazdagításaként – a falut Orosz János. Így lehet József Attila kettős alapozásával Európa-érvényű festő, ha jól igyekszik.

1963-as első kiállításával az Ernst múzeum összes termeit megtöltötte. Az úpesti szülők, az idő égi korlátján ülő sovány költők, a civilizáció kristályosodó szerkezetébe szorult festők, üveghegyen legelő pegazusok, falusias arcú és döbbent pillantású ruhatergető asszonyok, a kései középkor erotikáját idéző leány-aktok, egy aranyhatterű terhes nő, aztán csemperakók és építők, kopaszra nyirbált fák és magot váró tavaszi dombok sorakoztak a múzeum termeiben.

A derűt a kora-renaisszánsz emlékének szerelmes földézésé lebegtette a különben szorongásokkal teli képek között. Ahogy a kor legkiválóbb költője idézte és szerette Balassit, Csokonait, úgy a nemzedék festőjének Itáliában kellett őseket keresnie.

Az 1963-as kiállításon – ez a kiállítás képzőművészeti megfelelője volt a kor lírájának – senki sem gondolhatta, hogy Orosz János maga mögött hagyja a lírát, éppen mivel ez a kitűnő líra valahol beleszorult a térkép törvényébe, a kis hazába.

Orosz János Olaszországban töltött két esztendőt, s ott – részben a nyugati világ mindent nyersebben föltárá légkörének a hatására – átlépte itthonmaradó költő kortársait, s az ember veszélyeztetettségét az elszenesedés fokáig fejezte ki; humánus szembehelyezkedését teljes terjedelmében fogalmazta az atomháború és az embergyalázások bárgyú vitézkedői ellenében. Az *Égett emberek* sorozata Camus *Pestis*-ével párhuzamos.

Éppen ez az elszenesedésig hatoló bátorság tette lehetővé, hogy 1968-ban, itt, ezen a fehérvári kiállításon, a derűvel opponálhasson Orosz János. Gyönyörű, tiszta derűvel. Nem a naiv optimizmussal, de a szerelemnek, a barátságnak, a belső szervek energiáinak, másfelől a növények, a tenger, a nap, a homok és a Földet pályázó mágneses tér egyszerű derűjével.

Ha a ciklus képeit számozhatnám, akkor az ötödik képhez Pilinszky János versét idézhetném: Fésülködől a mágneses viharban.

A kép tartalmisága ennél is több. A képen a fésülködésen túl a szerelem és az együttlét is védelmébe veszi az értő nézőt. Nincs ennek a képnek igazi tere, a képen a világűrbe törekvő ember tudatának is megfelelő tér képződik. A tér igazsága ezen a képen mélyebb értelmű is. Több az elképzelhető valódinál, a józsefattilai igaz tér ez.

Orosz János nem a levegőbe szagolók szorgalmával kínoztta létre, de szívós munkával teremtette meg sorozatát. Az István Király Múzeumnak ennél szerencsésebb megállapodása és biztatása még sohasem volt. Ez a vállalkozása a múzeumnak egy művész titkolt elképzeléseihez adott erőt és szorongatást. Így jött létre magánérőből – hogy pontosan fejezzük ki magunkat – méretei szerint is olyan beruházási munka, amilyenek elől igen gyakran a szorgalommal kézímunkázott semmitmondások foglalják el a helyet. Orosz János egy jelentős építészeti földatának a visszautasítása után, a maga vállalkozása gyanánt hozott létre olyan méretű műalkotást, amely nem egyvalakinek a lakásába, de mindnyájunk környezetébe akar illeszkedni.

* Elhangzott a kiállítás alkalmával rendezett vitaesten.

Mégsem csak törekvéseiben közösségi és szocialista művészet ez, de a ciklus tíz darabja közül legalább hat festményen jelenvalóvá válik maga a közösség is. Az első képen a magány vörös izzásában fekszik egy figura. Tele szenvedéllyel és vággyal. Mintha paraszakon. Fölötte – az emlékezet vagy a reménység tojásdad burkjában – a társak élnek. Halvány révedezésben, áttetsző kielégítettségben, nyugalomban. A harmadik kép torlódó kaktuszai a leggyönyörűbb barátság torlódásait élik át előttünk. A negyedik kép kaktuszai pedig – szintén emberalakoknak is értelmezve – a párás hajnalok derengésében idéznek föl egy békés társaságot. Mintha az utolsó vacsora U alakú asztalát vágtuk volna L alakúvá, de nem egy kettészelt utolsó vacsorához, de mintha egy árulásoktól mentes, tiszta együttléthez.

Az ötödik képről szoltunk már, a hatodikhoz pedig, mint a másodikhoz is, egy mediterrán természetfestő verset kellene idéznünk, a hetediknél József Attila *Odájának* a női test bensőségét idéző soraira és képeire, a gyomor érzékeny talajára, a lombos tüdő szép cserjéire, a buzgó vesék forró kútjaira kell – de legalábbis lehet – emlékeznünk.

A kilencedik és a tizedik kép újra embereket mutat nekem.

És külön kellene beszélni itt a színekről is. Az ötödik kép szakrális értelmű zöld félköréről a felső bal sarokban, a kilencedik kép vöröseiről és kékjeiről, a negyedik kép párás kékjéről, a harmadik kép narancsba ágyazott lilájáról, a második kép szinte monokrón fehérségéről, halvány zöldjeiről.

Láttam, amikor Orosz János – ugyanebben a teremben – megtapintgatta és meg-szagolgatta Csontváry monumentális festményeit. Viselkedésén nemcsak mosolyogtam, viselkedését csodáltam is. Csodáltam csodálatát.

Most pedig a nem-skizofrén mai Csontváryt hadd üdvözljem ezek között a föl-fedező szerepet kapott falak között! Orosz János – közbeeső váltások mellett, a *Nap*, *Hold és állatok*, a *Cimbalmos* és a *Királyfej* képek mellett – három alkotó-korszakot mutathat föl. A másodikkal és harmadikkal, az elszenesedéssel és a derével irodalmunknak is példát mutat, és talán éppen azért, mivel az első korszakához, a nemzeti-humánus-népi törekvéshez az elmúlt évtizedek legkiválóbb irodalmi alkotásaiban jó példát látott.

M E N D Ö L Z S U Z S A

HORVÁTH OLIVÉR PÉCSI KIÁLLÍTÁSA

Festményei, rajzai többször szerepeltek már Pécsen kollektív kiállításokon. 1959 óta él városunkban, a Tanárképző Főiskola Rajztanszékének munkatársa. Azok közé a festőművész-rajztanárok közé tartozik, akik rendszeresen részt vesznek a különböző tárlatokon, de műveik alapján nem rajzolódhatott ki előttünk határozottan egyéniségük. Az önálló bemutatkozások hivatottak e hiány pótlására. Hogy ezek az egyéni tárlatok időben sűrűbben, vagy ritkábban követik egymást, sok tényezőtől függ. A külső tényezők: terem, megrendezés, s egyéb technikai feltételek – amelyek biztosításában a társadalom részéről egyre nagyobb támogatás mutatkozik meg napjainkban – ugyanis többnyire megoldhatók, ha egy jó, kiállításra váró anyag együtt van. Számunkra, – a művészi életmű vizsgálatánál – fontosabbak a belső feltételek, amelyek az ismétlődő egyéni bemutatók lehetőségét megteremtik. Ez elsősorban az alkotó munkatempójától, az önmagával szemben emelt igényektől, valamint attól függ, hogy életpályáján a maga elé tűzött feladatok megoldásában mennyire jutott, hol

tart. Mikor gyűlt össze közlendőiből annyi, hogy azzal nyilvánosság elé lépjen. Minden kiállítás állomást jelent az alkotói életpályán, egyben alkalmat a visszatekintésre, az eredmények felmérésére.

Horváth Olivér számára 1965-ben a Janus Pannonius Múzeumban rendezett kiállítása jelentette az első önálló bemutatkozást. Később érő festő, akinek indulását, az önálló hang megtalálását nehezítette a főiskolai tanulmányai során – a legfogékonyabb években – kapott naturalisztikus indítás (mestere a Képzőművészeti Főiskolán Kandó László volt), majd a második világháború eseményei. Energiáinak jó részét a pedagógiai munka kötötte le. A vidéki környezet (Bonyhád) a természettel való közvetlen kapcsolatot, egyúttal bizonyos eiszigeteltséget is jelentett, de a küzdő és szervező-készségnek jó teret biztosított. Szívós lelkesedéssel szervezett mindig maga köré képzőművészeti szakköröket, s működött közre a látáskultúra alakításában. A napi munka mellett kevesebb idő jutott nagyobb lélegzetű feladatokra, művészi elmélyülésre. E körülmények és munkafeltételekben pécsi évei sok tekintetben változást hoztak. Műterem, tanulmányutak, nyári alkotótelep, s az aktívabb kapcsolat festőtársaival, egy, az alkotásra előnyösebb környezetet teremtettek. Ennek volt tanúbizonysága már első bemutatkozása is. Az azóta eltelt évek termésének adott otthont, kiállítóhelyiséget november hónapban a Mecseki Ércbányászati Vállalat Műszaki Klubja, ahol évek óta vezetésével képzőművészeti szakkör is tevékenykedik.

A kiállítások közötti periódus a felkészülés, élménygyűjtés időszaka, a festő számára az idő múlása a szemlélet esetleges változását, vagy elmélyülését hozhatja magával. Horváth Olivér újabb kiállítása elé is ezzel a várakozással tekintettünk. A korábbi kiállítása alkalmával megjelent kritikák is megállapították, hogy egyéni formanyelvét kialakította, de adós maradt a festői kifejezés mélységével. Ezzel a kiállítással egyúttal az útkeresés disszonáns évei – a sok formális elem hangsúlyával, a spekulatív következtetések útvesztőivel – lezárultak. Az egyes foltok és vonalelemek helyes viszonylatát kutatva alakította ki „sík-dekoratív” formanyelvét. Majd a faktúra gazdagítására fordította figyelmét. Az utóbbi évek munkáit szemügyre véve felmerül a kérdés, sikerült-e festőnknek tovább lépnie, a pedagógus mentalitásból adódó részletező, magyarázó jellegét nagyvonalúbbá tennie, mondanivalóit a festői általánosítás magasabb fokára emelnie?

Horváth Olivér szívesen választja témáit a gyárak, gépek, szerkezetek világában élő, dolgozó embert. A látvány érzékletes szépségeinek visszaadásáról teljesen lemondani nem tudó szemlélete itt szerencsésen találkozik a formát egyszerűsítő stílizálással, a gépi környezet maga is a szerkezet hangsúlyozására ösztönöz. Többnyire lemond a tér érzékeltetéséről, vagy csak minimális térillúziót ad. Dekoratív sikokból épített, szigorúan mérlegelt kompozíciók ezek a képek. Alakjai különböző tevékenységük ellenére statikusak, állapotszerűek, környezetükhöz hasonlult lények. Itt nincs semmi a munka dinamikájából. Kovácsműhelyben című képén a szimmetrikus elrendezés, a figurák erőteljesebb stílizálása mutatja, hogy murális alkotásnak szánta, a mozaik technika műfajtványában, lehetőségeiben gondolkodott a tónusredukció esetében is.

A táji motívum kiválasztásában a közlési szándék és tömörítés igénye mutatkozik meg. Képeinek legszembetűnőbb vonása a lezártág, a szimmetria kedvelése, összefogottság, lehatároltság. A szerkesztő gondolat szelektáló szigora olykor még a spekulativitás veszélyével jár. A sokéves pedagógiai gyakorlat a minden elem helyének tudatos mérlegeltségében, s technikailag az új anyagok festészeti lehetőségeinek kipróbálásában is megnyilvánul. Olajképei többnyire valkid alapozással készülnek, amely néha a faktúrán is szőhöz jut. A kész olajképen lazúrozással mélyíti el, élesíti fel színeinek tűzét. Színvilága: nehéz, telített és kevert színek – gyakran a téri rend hordozói, érzékeltetői. Máskor éppen kevert és tónusos alkalmazásukkal az egyszerűsített formákkal teremtett dekorativitás csökkentői. Igen tartózkodóan él a színek érzelmi és hangulati kifejezési lehetőségeivel. Dekoratív sikkompozíciója: a Gyökerek, az egri pincesor ihlette két képe, a Diósgyőri vár, a dinamikus „Miskolc környéki em-lék” feszült vonalizgalmával mutatják fejlődésének újabb állomásait.

Jugoszláviai útiélménye ihlette Korcsulai látképen is megmutatkozik az az igénye, hogy a szép, megkapó, vagy megdöbbenítő látvány megörökítése, egyszerű lefestése helyett az ember és a táj kapcsolatát, a látványhoz kapcsolódó asszociációját kísérelje meg jelképpé emelni. A természeti elemek: a roppant méretű, fenyegetően púposodó hegyhát, s a tenger – komor színvilágú, rendíthetetlen, mozdíthatatlan öselemként, egyetlen masszaként jelenik meg – amelytől idegenek a fehér hátú hullámok, nem járta át soha napfény. – Hajó ékelődik be a két elem közé a maga merev, derékszőges világával, köteleinek rendjével. A kötelek apró fehér figurához vezetnek, az emberhez, aki az egyensúly megteremtője a képen és a természetben is. A hegyhát, hajó cásaszerűen zárja körül, mint a sorsát a veszélyek. Ennek a gondolatnak vagy életérzésnek tolmácsolása kissé naturális és közhelyeszerű. Szimbolikus törekvése olykor erőltetett és szokványos (láng, óra, kakas). Az inkább irodalmi jellegű és közismert szimbólumok alkalmazását, illetve festészetének ilyen irányulását nem tartom szerencsésnek.

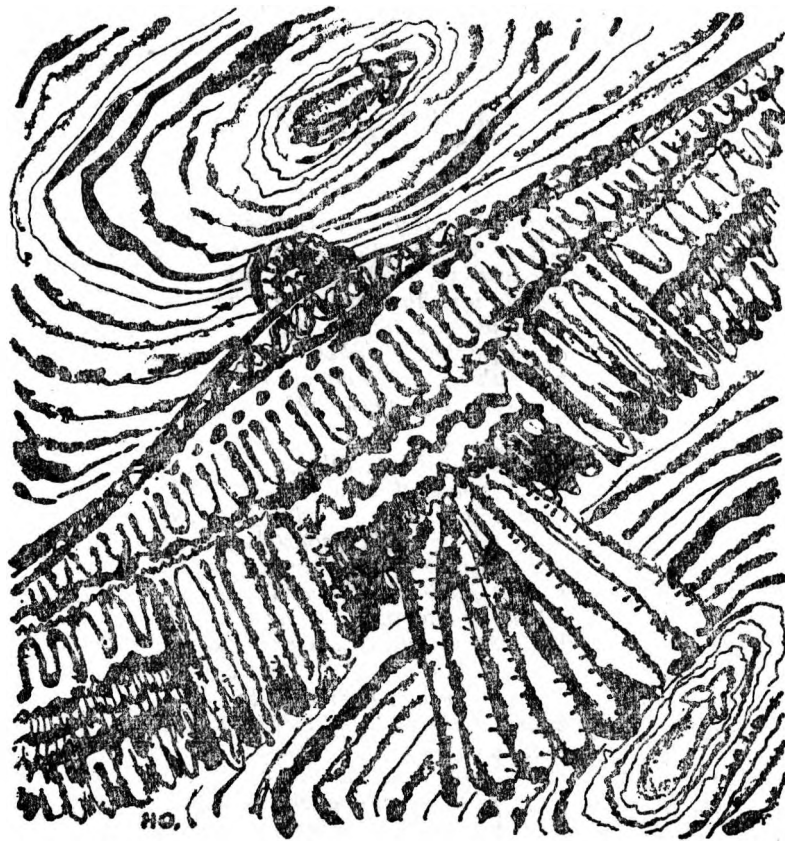
Korszakunk festőire jellemző a különböző anyagok, technikák festői kifejezési lehetőségeinek kutatása. Ilyen festői kísérletezés tárgya újabban az edényzománc. Elsősorban az anyag erőteljes színei vonzották e területre a festőket, mert ezek gazdag színharmóniak létrehozására alkalmasak. Az anyag igényli és sugallja a dekoratív megoldásokat, így érthetően először az ilyen előadásmódhoz, festői megjelenítéshez vonzódo festők figyeltek fel rá. A korábbi, egyes, elszigetelt kezdeményezésekből most van önálló műfajjá alakulóban. Felhasználási megközelítése kétirányú.

A zománc színtartó, időálló, viszonylag gyorsan és olcsón előállítható, kezelhető anyag. Az épületkülsőkhöz, interieur-ökhöz kapcsolható monumentális, murális alkalmazhatóságát vizsgálók elvontabb formanyelvvel, s formailag széles skálán próbálkoznak az új anyaggal. Geometrikus alapformák konstruktív rendjével az architektúra elvontságához közel álló nyelven szólnak, utalva arra. A folytatott, fröcskölt, szórópisztollyal felvitt zománc az égetés mértékétől is függő színvilága eddig még fel nem mért kifejezési lehetőségeket rejt magában. A pécsi festők úttörőknek számítanak ez anyaggal való foglalkozásban, melyhez a működési feltétel is szerencsésen adódott: a bonyhádi Zománcgyár örömmel adott támogatást és kísérletezési lehetőséget a hozzá forduló művészeknek. Az első eredményekről adott átfogóbb tájékoztatást a Múzeumi Hónap keretében Pécsen bemutatott Zománc-kiállítás is, ahol a konstruktív-elvont szemléletű festők rokon szellemben történő megközelítéssel az új anyag művészi lehetőségeinek első bizonyítékait mutatták be. A szabadtéri bemutató a művek előnyeit kiemelte, s az anyag egyik felhasználásának jövőjére vonatkozóan elképzeléseket adott.

Vannak festőink, s ezek közé tartozik Horváth Olivér is, akik inkább falikép igénytel közelednek hozzá, és elsősorban a színek ereje, tüze, dekorativitás igénye vonzotta e területre. A zománc technikai feltételei csak üzemben adóttak, így Horváth Olivér zománclapjainak is a bonyhádi Zománcgyár volt szülőhelye. Kisebb méretű falilapokat, intim szobabelső díszítőelemeket alkot zománccból. Halak, madarak, fantasztikus víziényeket idéző furcsa formák világát hozza közel ezeken a lapokon. Ecsettel, folyatással, kaparással variálja a felületet. A legelső kísérleteit láthatjuk kiállításán, mondhatjuk inkább az anyaggal való ismerkedését. Kedves állatfigurái (bagoly, kakas) derűs, nyugodt szépségűek. A kerámia és festészet között áll funkciójában is ez a lap. Játékosság, derű villan fel zománctervén – közepén szimbolikus mesefával vagy életfával, s alatta szimmetrikusan elhelyezett fiatal párral. Első nagyobb murális terve első megfogalmazása ez, ha valóban nagyobb méretben kerül kivitelezésre, valószínűleg formailag is egyszerűsödik még. Pécsről egyelőre az új anyaggal való próbálkozásoknak ezen lehetőségei tekinthetők át csupán, a kísérletezések feltehetően szélesebb szinten folynak, s még túlságosan kezdeti stádiumában van ahhoz, hogy esztétikailag állást foglaljunk az eddig létrejött produktumokkal kapcsolatban. Már most el kell azonban ismernünk figyelemre méltó lehetőségeit és perspektíváit.

Grafikáját tusrajzok képviselik ezen a kiállításon. Inkább a foltok ritmusára épít. Játékos, meseszerű, dekoratív az „Öregasszony háza” sajátos mézeskalács hangulatával. „A kikötő” érdekes kompozíciója ragadja meg a figyelmet. A „Mimikri” a nádas áttekinthetetlen világának érzékeltetésével egyszerre idézi fel a növényi szár edényrendszerének rejtett útjait, a nedvkeringés csatornáinak vonalhálóit.

Horváth Olivér kiállítása festői útjának előnyös továbblépéséről, magáratalálásáról tanúskodik. Művészete nem látomásos jellegű, s idegen tőle az emberiség nagy kérdéseinek, drámáinak feszegetése. Korunk egy meghatározott, lehatárolt problémakörének egyre igényesebb, korszerű nyelvű tolmácsolója.

HORVÁTH OLIVÉR rajza

Mágikus kör

Összefonódó indák kusznak,
feljebb, vakon tapogatózva,
gyökerek kígyóznak a földben
és táplálkoznak, hogy a rózsza

keringenek ezek a foglyul
esett bogarak láthatatlan
égboltozatukhoz verődve,
igen gyorsan és szakadatlan,

még szebb legyen; a fénye így is
kört von köréje, és e körbe
a darázs, dongó és a méh is,
ha átjutottak, tündökölve

ugyhogy kivenni nem lehet már
a kis testrészeket, a szárnyak
sebes mozgását, sem jelét a
halálos, nagy kitérődésnek,

csupán a körtorgást, a gyilkos
sugárzást, és az egyre feljebb
kúszó indákat, ahogy végül
lustán egymásba tekerednek.

Mi lenne?

Szembetordulni a veszéllyel
tárt mellel és sugárzó szemmel:
így leszünk naggyá és erőssé,
csupán így állhat helyt az ember.
lefejezve támadóját,
az utána leselkedőket,
mert aki gonosz indulattal
van tele, az sohase győzhet,

kivetheti hálóját, ölhet,
vagy szövögetheti a tervét:
ő lesz a vesztes mindig. Látszik,
hogy tettei megbélyegezték,
hogy szándékai sose tiszták,
s amit elér, nincs benne érték.
Ólálkodó, sunyi. Mi lenne.
ha számára irgalmat kérnénk,

hogy éljen úgy, akár a többi
ember nyílt arccal és a munka
jámbor igájában, a gyászos
sötétségtől megszabadulva,
hogy örüljön, mint gyermek, olykor,
s érezze azt, ő is lehetne
őszinte, a nyári égbolt
darabja, égő szív, vagy lepke.

A hetedik napon

1.

*Nincsen ma sem több gyönyörűségem,
csak a házfalak délutánja –*

*Az ácsorgás melege-pokla egészen
ráhamvadt homlokom tűzfalára.*

2.

*Nézem az esélyek citrálkodását,
a meredek zuhanást, aztán meg fölkeringnek –
Parázslanak a fák, s a délután úgy száll át
fejem fölött, mint a szorgalmadtól kifehérvült ingek.*

*Csak kérődzés ami még énekeltet,
kapaszkodás hozzád és magamhoz,
még elhiszem, hogy szárnyaim fölemelnek
s közöm van a felhőket delelő magashoz.*

3.

*Kifundált álmokból vackolok magamnak
közérzetet, tudom, hogy merő rettegés ez,*

*csak szánandó mozdulat, amely még betakargat,
de közelebb visz a halálos sebesüléshez.*

Időzavar

*Megtorló hadjárat, jön az este –
Nem akartad ezt a kalandot.
Idecsapódik közelünkbe
a nádsuhgás, mint éles kardok.*

*Nem akartad, hát nincs kivédve
őszinteségem rémuralma –
A távolodások szédülése
valahány titkom kitakarta.*

*Anyám után te is kihordtál,
világra löktél, nem tudom mégsem:
Hold vagyok, Nap, elárult fűszál,
s halálom ez vagy születésem.*

ELMÉLKEDÉS A MŰVELTSÉGRŐL

A BIBLIA

Anna Margit szép kiállításán, kísérem, miután elolvasta az egyik megkapó kép címét, megkérdezi:

– Miért „bal lator”?

Magától értetődő természetességgel válaszolok:

– Krisztust, amint azt a legtöbb Golgotha-képen láthatod, két gonosztevő között feszítették keresztre. A bal oldali bűnöző – régiesen: lator – a kereszthalál kínjai közben gyalázta, káromolta Jézust, a jobb oldali pedig védelmébe vette. Ezért a bal oldali elkárhozott, örök tűzre vettetett, a jobb oldali azonban halála után a mennybe került, üdvözült.

– Honnan tudsz te ilyeneket?

– Hát a bibliából – mondom, de már sokkal kisebb meggyőződéssel. Otthon aztán elvesszük a valahonnan örökölt Károli-bibliát. És ekkor rögtön kiderül, hogy Máté „evangélioma” egyáltalában nem tesz különbséget a két lator viselkedése között; Márk és János pedig még arról sem szólnak, hogy valamelyikük is csúfolta volna Jézust. Ebben a vonatkozásban Lukács a legrészletesebb, de ő is csak így mondja el a történetet: „A felfüggesztett gonosztevők közül pedig az egyik szidalmazá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg magadat, minket is! – Felelvén pedig a másik, megdorgálá őt, mondván: Az Istent sem féled-e te? hiszen te ugyanazon ítélet alatt vagy! – És mi ugyan méltán; mert a mi cselekedetünk méltó büntetését vesszük: ez pedig semmi méltatlan dolgot nem cselekedett. – És mondá Jézusnak: Uram, emlékezzél meg rólam, mikor eljössz a te országodban! – És mondá néki Jézus: *Bizony mondom néked: Ma velem leszel a paradicsomban.*” (Lukács: 23/39–43.)

Egy szó sincs tehát a bibliában arról, hogy a „bal lator” volt a „rossz”. Honnan vettem akkor magabiztos válaszomat – töprengtem. Talán csak nem kizárólag Anna Margit művészete sugallta?

A kétség nem hagyott nyugodni és megpróbáltam valami írásos bizonyítékot találni. Sikertelenül. A Révay Lexikon XII. kötetének 532. oldalán olvasható a bal és jobb lator ítélkező megkülönböztetése; de hogy ez honnan ered, arról már nincs szó. A század elején készült cikk írója nyilván közismertnek tartotta a történetet.

Jól emlékeztem tehát, de vajon honnan szívárgott elő tudatom alsó régióiból ez a homályos ismeretanyag? Alighanem a régi hittanórák, a vasárnapi kötelező diák-misék és a húsvéti lelkigyakorlatok mélyen fölszívódott emlékeiből. Nyolc évvel fiatalabb társam azért nem ismerte a bal lator történetét, mert már nem járt sem hit-tanra, sem misére, sem lelkigyakorlatra. Világos, hogy mi, a harminc fölöttiek vagyunk az utolsó nemzedék, amely még magától értetődő természetességgel asszociál a különféle bibliai utalásokra.

Anna Margit nyilván egy pillanatig sem gondolt rá, hogy remek képének – húsz-harminc évvel ezelőtt gyakorlatilag mindenkinek nyilvánvaló cím-utalását – ma már sokan nem értik. Nem hiszem, hogy ez kisebbítené a mű értékét; – de bizony a bibliai szimbólum-világban járatlan néző képzelete nehezebben mozdul meg, kevésbé fogékonyan érzékeli a művész mondanivalóját. Azzal, hogy Anna Margit ezt a címet írta képe alá, megmozgatott – meg akart mozgatni, – egy színes, érdekes, erkölcsi példázatokban roppant gazdag történeti jelenetsort. Aki ezt nem érti, föltétlenül szégyenebbnek érzi művészi élményét.

P. P. egyetemi tanár, harcos ateista lepett meg azzal, hogy Pap Károly Mózes-drámájának kecskeméti bemutatóján az igazgatótól azt tudakolta, hogy érti-e a közhely a szöveget. Az igazgató először láthatóan meghökkent, aztán a dráma művészi erejére hivatkozott. De nem tudott meggyőzni. Pap Károly szövege tele van olyan utalásokkal és fejtegetésekkel, amelyeknek megértéséhez részletesen ismerni kell Mózes bibliai történetét. De vajon hányan rendelkeztek – különösen a fiatalabb nézők közül – az ehhez szükséges biblikus műveltséggel? Szívem mélyén egyetértek ugyan Gyergyai Albertnak a klasszikusok védelmében írott cikkével, de mégis kétségeim vannak: mennyire értené a mai átlagnéző Madách Mózesét is, a bibliában rendkívül járatos szerző eredeti fölfogásában? Aki csak annyit tud a vallásról, hogy látott néhány aranyos szobrokkal díszített katolikus templomot, ugyan mi kivétlnivalót talál abban, ha a tömeg a zsidók istene helyett egy aranyszobrot imád? Alighanem kell tehát a színpadi mágia varázsa, az aranyborjú körül vonagló táncosok szuggesztív művészete ahhoz, hogy a biblikus műveltség hiányát valahogy pótolja a színház.

De mi legyen azokkal a művekkel, amelyekhez nem tudunk, mert nem lehetséges ilyesfajta magyarázó-segítséget adni?

Ady Endre egyik verseskötetének címe: Az Illés szekéréen. Mennyi minden jutott erről eszébe egy közepesen művelt fiatalembernek 1908-ban! Mindenekelőtt *azonnal* asszociált a híres legendára, amely szerint Illés élete végén jutalomként a testi élet megszűnését jelentő halál helyett tüzes szekéren egyenesen az égbe szállt. De rengetegszer hallhatott arról is, hogy ez a próféta a megváltást hozó Messiás előhírnöke volt, és tudhatta róla, hogy szeretett áruhában a nép közé vegyülni, hogy hirdesse a *jót*, hogy *jóra* vezesse a tévelygő embereket. Mennyi utalást idézett meg tehát e rövid cím Ady legszemélyesebb mondanivalójára vonatkozóan! Ugyan hogyan érthetné egy mai húszéves, akinek nem kellett tizenegynéhány éves korában megtanulnia az összes kis és nagy prófétákat, hogy mit akart mondani Ady, amikor egy biblia próféta és éppen Illés személyével azonosította magát? És hogyan fogja megérteni a bibliai utalások sorozatából álló gyönyörű Ady versek sorát? Hogyan fogja észrevenni e vallásos külsőségek mögött a megnemértettségtől szenvedő, az áruhás, a megújulást, a megváltó forradalmat hirdető költőt?

Egyik legtöbbet idézett versünkben található a következő szakasz:

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet Isten küld
Vezérül, a lángoszlopot,
Újabb időkben Isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Ki volt Mózes? Mikor, hol és miért bujdosott népével a pusztában? Hogyan vezethette egy lángoszlop? Miért segítette isten Mózesét? Miért akarta, hogy éppen ők jussanak Kánaánba? Ha Kánaán lakatlan volt, honnan tudták, hogy az az ígért földje? Ha pedig laktak ott emberek, akkor Mózes népének le kellett őket igázni vagy elűzni vagy kiirtani, – hogyan egyeztethető össze ez a szabadság és igazság eszményével? – És szinte végtelenül folytathatnánk a kérdéseket, amelyekre könnyű választ találni; de csak olyan választ, amelyek újabb kérdésekhez vezetnek, mert Petőfi utalása kizárólag egy zárt szimbólumvilágon belül érvényes. Mivel pedig e szimbólumvilág rendkívül gazdag, szinte lehetetlen megmondani, hogy a bibliában járatlan olvasónak hol kellene elkezdni e néhány sor magyarázatát. Petőfinek nyilván eszébe sem jutott, hogy alig egy évszázad múlva színes képekben gazdag, teljes joggal *közérthetőnek* vélt szakasza jónéhány olvasójának képzeletében semmit sem fog megmozgatni és legföljebb érthetlenségével fog szellemi nyugtalanságot okozni.

Közismert, hogy a világirodalom néhány klasszikusa megfelelő kommentárok nélkül szinte élvezhetetlen. Így fogunk jární Madáchcsal, Petőfivel, Adyval is? A következő nemzedéknek már hozzájuk is magyarázó jegyzetek tömegét kell szerkeszteni?

GÖRÖGÖK ÉS RÓMAIAK

E sorok írója sokáig kacérkodott azzal a gondolattal, hogy ó-görög vagy római történelemmel foglalkozzék. Nemrégiben Áprily Lajos verseit olvasgatva mégis elfogta a sárga irigység azért a természetességért, ahogy a költő a görög-római kultúrának abban a rétegében mozog, amit mi már legfőljebb a szakirodalomból ismerünk. Persze a görögöket ebben a mélységben csak ez az Áprily-Babits nemzedék fedezte föl magának, de bizony – Arany Jánosról nem beszélve – Vörösmartyék és Berzsenyiék is otthonosabbak voltak világukban a legtöbb vonatkozásban nálunknál. Az igazi szakadék azonban a múlt század első felének deák-műveltsége és a mienk között tátong. Akkor minden tanultabb ember könyvespolcán ott sorakoztak a görög és római „auktorok” művei, ma legfőljebb néhány klasszikus szerzőt illik ismerni, és szerepük műveltségünk összetételében – a tömeg kiadások ellenére is – lényegesen kisebb. Akkor még a legtunyább táblabíró is személyes ismeretségben volt Plutarchos vagy Tacitus hőseivel, és olyan természetességgel idézte Cicerot vagy Senecat, mint ahogy manapság a marxizmus néhány ismertebb sorára szokás hivatkozni. Amikor Berzsenyi Róma hanyatlását emlegette, a kortárs olvasó azonnal világosan értette, hogy a költő a birodalom szétzüllését a köztársaság-kor szigorú erkölcsének föllazulásával, a császári Róma romlottságával magyarázza, a magyarságnak szóló tanulságként. Ne firtassuk, hogy ez a fölfogás mennyire felel meg a történettudomány mai álláspontjának, csak arra figyeljünk, hogy e szembeállítás régebben mennyi személyes példát idézett a középfokú műveltségűek tudatába. A fiatalabbak ma legfőljebb száraz tudományos ismeretek iskolai célokra lepárolt kivonatait „tudják”; e tudás mögül azonban hiányzik az ekéjéhez visszatérő Cincinatus vagy a karját önként tűzbe tartó Mucius Scaevola képzelet-főlgújtó figurája egyfelől és a „romló” Róma tömördek szennyes, véres, izgató pletykája másfelől.

... MAGYAROK ...

Am nemcsak a görögökről, rómaiakról és a bibliai hőökről, de az újabb korok érdekes történeti személyiségeiről is egyre kevesebbet tudnak iskolás korú fiataljaink. Különösen a történelem és irodalom közti fél-legenda világ színes árnyai halványulnak el gyors iramban. Attila, Árpád, a kalandozó vezérek, Szent László vagy Nagy Lajos alakjához fűződő érdekes történetekről egyre kevesebben tudnak. Emlékszem, gyerekkoromban mennyit izgatott a kard és korona közötti választásra kényszerített Béla herceg dilemmája, ez a romantikus történelmi jelenet, amiről a mai tizenévesek nagy többsége sohasem hallott. Igaz, egyáltalában *nem lényeges* az a történeti ismeretanyag, ami ilyen motívumokkal együtt kihullik a köztudatból; csak éppen vele együtt kihullik a serdült a múlt felé vonzó történelmi érdeklődés is.

Csak egy példa: Jókai állítólag a legnépszerűbb magyar író, számos fölmérés és nyilatkozat tanúsága szerint. Magam részéről ugyan némi kételyeket érzek e tétel bizonyítékaival kapcsolatban; azt hiszem, hogy a szép statisztikai adatokat erősen javítják azok, akik ezt a *nevet* csak más írói nevek ismeretének hiányában hangoztatják, kéri, írják be a különböző kérdőívekre. Amikor valaki nem tud mit kérni, Jókait kéri; amikor valakinek nem jut senki más az eszébe, Jókait emlegeti; amikor bizonytalan értékítéletében, Jókait dicséri. Több éves tanári tapasztalatom szerint azonban kevés nehezebb feladat van annál, mint a 14–16 éves korosztályt, – tehát a legromantikusabb évjáratot, – Jókai műveinek olvasására rávenni vagy rákényszeríteni. Szinte egyöntetűen arra hivatkoznak, hogy nem értik a Jókai-regények szöve-

gét. Ugyanazok, akik ötször-hatszor megnézték az Aranyembert vagy az Egy magyar nábobot a moziban, a regényeket „unják”. És érveikben sok igazság van, többnyire valóban hiányoznak azok a történelmi ismeretek, amelyek nélkül pedig még Jókait sem lehet megérteni. Lehet, hogy ez csak alacsonyabb szintű szellemi érdeklődésük-nél ilyen kiélezett probléma, de maga a jelenség kétségtelenül kortünet.

Éppen azon a napon, amikor e gondolatok első vázlatát papírra vettem, hunyt el dr. Proszta János, a Múzsai Egyetem vegyész professzora, nemzetközi hírnévű tudós. Alighanem egyike volt az utolsóknak, aki jelentős természettudományos kutatási eredmények mellett olyan „klasszikus” műveltséggel rendelkezett, amelyet az én korosztályomból a szaktudósok is megirigyelhetnek. Szeretném hangsúlyozni, hogy nem a harminc körüli szakbarbár mérnökökkel vagy orvosokkal akarom az ő műveltségét összehasonlítani; hanem azokkal, akik a maguk szakterülete mellett a társadalomtudományok és a humanista kultúra iránt is intenzíven érdeklődnek. A fő különbséget abban látom, hogy a fiatalabb nemzedék történelmi műveltsége, – beleértve az irodalom és a legendák világát is, – a múltban visszafelé haladva egyre hézagossabb, elvontabb, és egyre kevésbé motivált különböző érzelmi tényezőkkel. Ezen kívül hiányzik belőle számos hiteles és nem hiteles történeti esemény ismerete, amelyet az előtünk járó írók, gondolkozók, tehát kultúránk megalapozói ismert tényekként építettek bele saját műveikbe.

A korszerű műveltség természetesen nem állhat csupán a biblia ismeretéből és a görög–római kultúrából. De nem is mondhat le ezekről, hiszen az egész magyar és a hozzánk mégiscsak legközelebb álló európai műveltség ezekre épül. Hogy mást ne mondjak, abból meríti példatára jórészt Marx és Engels is. Gyergyai Albert nemrég szenvedélyes cikkben kért kegyelmet a klasszikusoktól az Élet és Irodalom hasábjain; – de vajon mit értünk a klasszikusokból, ha egyre kevesebbet őrzünk meg abból a kultúrából, amire gondolataikat, művészetüket fölépítették?

NÉHÁNY SZÓ A KÉT KULTÚRÁRÓL

Kétségtelenül sokan vannak, akik úgy érzik, hogy a technikai fejlődés mai üteme mellett csak akkor tudnak szakmailag az élvonalba kerülni, ha teljes szellemi energiájukat erre összpontosítják. Vagyis a humanista kultúráról lemondanak. Nem egészen alaptalan ez az okoskodás. Általános tapasztalatok szerint a mai tudományos eredmények zöme nem egy ember, hanem kutató csoportok munkája nyomán születik meg. Manapság az egyén csak kivételes esetekben képes átfogó eredményeket teremteni, a tudósok többsége részfeladatok megoldásán fáradozik. Némi kételyt érez azonban e gondolatmenet iránt a történelem figyelmesebb vizsgálója, ha megfigyeli, hogy azonos időszakon belül régen sem volt több, és ma sincs kevesebb átfogó tudományos eredményeket létrehozó zseni. De függetlenül ettől, sokszor a „szakbarbárnak” is szembe kell néznie az *emberség*, a humánus bizonyos egyéni és közösségi problémáival, a társadalomnak pedig egyáltalában nem lehet közömbös ennek eredménye. Ezen kívül azt hiszem nem az a fő probléma, hogy a természettudományokkal foglalkozó szakember „nem ér rá” a humanista műveltséget megszerezni és táplálni (vagy fordítva), inkább abban látom a veszélyt, hogy a rázúduló ismeretek tömegében nem tud eligazodni.

Iszonyú tömegben érkeznek az információk a valóság minden rétegéről. Elárasztanak bennünket a könyvek, újságok, folyóiratok, filmek, tv-műsorok. A humanista kultúra sokszorosára szélesedett; a bibliára és a görög–római műveltségre fölépített évszázados műveltség-vonulat tömördek irányban kiszélesedett. Nap mint nap olvasunk riportokat – például Indiáról, tanulmányt Dél-Afrikáról, megnézzünk egy román történelmi filmet, fölütünk egy kínai vagy dél-amerikai regényt, szeretnénk megérteni az arab világ bonyolult ellentmondásait; de jóformán semmit sem tudunk ezeknek az országoknak a múltjáról, nem ismerjük azokat a szellemi áramlatokat, gondolkodás-struktúrákat, amelyek ma is alapvetően befolyásolják az itt élők tudatvilá-

gát. Mit tudunk a hindu, mohamedán vagy buddhista vallások különbségeiről? A dél-afrikai színesbőrűek közti gyűlölködés, vagy az angol–búr ellentét történelmi okairól? Mit tudunk például a fanariotákról? – De kár folytatni. Könnyen belátható, hogy a világ megértéséhez, sőt a közvetlen környezetünk mindennapi életét befolyásoló problémák megértéséhez is milyen óriási mennyiségű kulturális ismeretre volna szükség.

De hol és hogyan szerezzük meg ezeket az ismereteket? Az iskola a hagyományos kultúrányagból is egyre kevesebbet ad, és egyre kevesebb elsajátítását teszi lehetővé. Nem hiszem, hogy a fiatalabb nemzedék kevesebb ismeretet gyűjt az ún. humanista kultúra köréből, a problémát inkább az okozza, hogy ismereteit kevésbé tudja egységbe szervezni; nem tudja hová kötni, és ezért világképe fölszínes, gyökértelen lesz; ő maga pedig könnyen befolyásolhatóvá válik a különböző szellemi áramlatok divat-hullámozásában. Heidegger, a Zen-Buddhizmus vagy Marcuse professzor tanai tele vannak izgalmas szellemi töltéssel; – és még izgalmasabbak eredeti műveiknek azok a kiragadott gondolatai, amelyeket a hírközlő szervek, újságok, folyóiratok szinte észrevétlenül belénk táplálnak. Elválasztani az érdekeset az igaztól; tudást, világnézetet formálni az ismeretek halmazából azonban csak az képes, akinek kialakult és alapjaiban tisztázott, tisztán megrajzolt világképe van; amit újabb információk módosíthatnak, alakíthatnak ugyan, de nem kuszálhatnak össze. Ezt pedig igen nehéz elképzelni rendszerezett és mélyen gyökerező történeti tudat, kultúra nélkül.

AZ „EGYSZERŰ EMBER” MŰVELTSÉGÉRŐL

Nemrégiben egy iparitanuló-iskola magyar óráján Katona József Bánk bánjáról volt szó. A fiúk közül valaki fölvetette, mi lett volna, ha Bánk nem hallgatja meg a panaszkodó Tiborcot, hanem kidobja.

– Nem engedi magát kidobni, – mondja erre valaki más, egy újabb közbeszóló azonban letorkolja:

– Kap két fülest és rögtön lelép.

– És ha Tiborc az erősebb? – Senki nem döbbsen meg ezen a kérdésen, csak a tanár. Neki soha nem jutott eszébe, hogy Tiborc a báni palotában ököllel követelhetné igazát a „nagyúrral” szemben. Most érti csak meg, hogy miért nem fogták föl ezek a gyerekek a Lúdas Matyi lényegét. Tudják ugyan, hogy Tiborc és Matyi „szegények”, Bánk és Döbrögi „gazdagok” voltak, a cseléd és úr között tátongó szakadékot a maga történelmi szélességében azonban egyszerűen képtelenek elképzelni. A húsz-harminc évvel idősebbek számára még egészen természetes társadalmi motívumok sora hiányzik tudatukból. Olyan motívumok, amelyekre nekünk kellene őket megtanítanunk, ha egyáltalán gondolnánk rá, hogy egy nemzedék nőtt föl közöttünk, amelynek már nincsenek erre vonatkozóan személyes tapasztalatai.

Ebben az alapjában véve roppant örvendetes fölismerésben mélyen elgondolkoztató, hogy körülbelül, egy emberöltő múlva – *gyakorlatilag* – nem lesz olyan magyar dolgozó, akinek a kizsákmányolás feudál-kapitalista fogalma többet jelentene *történelmi ismeretnél*. Vagyis belátható időn belül e fogalom tudati mélysége a történeti ismeret függvénye lesz. De könnyen találhatnánk még egy sor politikai fogalmat, amelyek rövidesen értelmüket veszítik, ha nem tudjuk személyes élményerejüket a történelemtudáson keresztül pótolni.

Egy pillanatig sem kétséges, hogy a mai munkás (vagy paraszt) fiatalok lényegesen többet tudnak a valóságról akár természettudományos, akár társadalmi vonatkozásban, mint a korábbi nemzedékek; de a társadalmi lét történelmileg determinált erőviszonyairól megközelítően sincsenek kielégítő tapasztalataik. Néhány évtizeddel ezelőtt a tanoncgyereket az élet igen gyorsan megtanította rá, hogy hol a helye a világban. Megtanította ezen kívül a változtatás lehetőségére vagy lehetetlenségére, és ezen keresztül ráébresztette milyen energiákat, milyen tudást kell magában kifejlesztenie. Voltak persze, akik hamis utakon próbáltak jobb helyet biztosítani maguknak.

míg mások beletörődtek sorsukba, de közben mindenkinek meg kellett tanulnia, hogy milyen alapvető ellentétek szabályozzák az egyén társadalmon belüli elhelyezkedését. Ma ezek az ellentétek többnyire csak elvont formában vagy a távoli lehetőségek síkján léteznek, de aktivizálódásuk, előtérbe kerülésük egyáltalában nincs kizárva. Hogyan foglal majd állást velük kapcsolatban az, aki sem *személyes* tapasztalatokból, sem *személyes* élményé vált történelmi tudásból nem ismeri őket?

EGY KIS KITÉRŐ: – KI TANUL TOVÁBB?

A „továbbtanulás” egész fogalmát szeretném itt megkérdőjelezni. A közfelfogás szerint az általános iskola nyolcadik osztálya után az „tanul tovább”, aki középiskolába kerül; érettségi után pedig az, akit fölvesz valamelyik felsőoktatási intézményünk. Jellemző erre a fölfogásra a különböző szakmunkásképző iskolákba érkező osztályfőnöki vélemények tömege, amelyek melegen ajánlanak egy-egy gyereket azaz, hogy tanulni ugyan nem hajlandó, de a manuális munkában igen ügyes.

Aki ilyesmit leír, az vagy teljesen felelőtlen vagy halvány sejtelve sincs a szakmunkával szembeni követelményekről. Hol vannak már azok az idők, amikor az számított kiváló lakatosnak, aki egy díszes kulcsot minél cifrábban ki tudott reszelni! Erő és ügyesség természetesen ma is kell a legtöbb szakmához, de a szakmunkások java rendszeresen és magától értetődő természetességgel old meg a technikusok, sőt sokszor a mérnökök színvonalán konstrukciós feladatokat. Ehhez pedig nagyon komoly előképzettségre, szakmai tudásra van szükség. És a technika rohamos fejlődésével, különösen az automatizáció térhódításával ennek a tudásnak is ugyanilyen ütemben kell növekednie. (Ugyanúgy, ahogy a demokrácia szélesedésével a politikai tudásnak, a világnézeti műveltségnek a jelentősége is szükségszerűen fokozódik.) Igaz, ma még nagy szükség van olyan dolgozókra is, akik csak és kizárólag manuális munkát végeznek, – magyarul: segédmunkásokra, – de elvileg semmi akadálya nincs, hogy ezeket a kizárólag fizikai erőfelfejtést kívánó feladatokat gépekkel oldják meg. Nincs messze az idő, amikor a képzetlen munkaerő zöme fölöslegessé válik az egész iparban. Nem árt néha elgondolkozni ezen is, hiszen máris vannak bizonyos tapasztalataink. Az Egyesült Államokban például (természetesen alapvetően más társadalmi körülmények között) az automatizáció egyszerre hozott tömeget (5 milliót!) munkanélküliséget és erős szakember hiányt. A legeszményibb társadalmi rendszer és a legjobb indulat sem segíthet azon, hogy hasonló helyzet álljon elő nálunk is, ha nem készülünk föl rá. Államunk az emelt szintű szakmunkásképzés bevezetésétől az esti oktatás anyagi alapjának megteremtéséig számos eszközzel segíti a tanulni vágyókat; de aki a jövőre föl akar készülni, annak minden szinten szakadatlanul tanulnia kell. Tanulni, nem pedig bizonyítványokat szerezni: – ami ma még sokkal könnyebb.

A tanulással kapcsolatban közvéleményünk még mindig erősen fertőzött különböző – talán még nem is polgári, hanem feudális – csökevényekkel. Sokan a tanulás célját az íróasztal megszerzésében látják még ma is, és többre becsülik a primitív, szellemi erőfeszítést nem kívánó irodai munkát, az esetleg szennyes körülmények között végzett, de komoly tudást igénylő szakmunkánál. Groteszk tudati jelenségek sorát lehetne itt – húsz év óta nem először – elismételni, de most csak az öntudat, – a *munkás öntudat* – fontosságára szeretnék figyelmeztetni. Arra, hogy az *öntudat mindig a műveltség függvénye*.

Évek óta szokásom, hogy megkérdem lehetőleg minél több elsőéves ipari tanuló, hogy mit tud 1848-ról és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról. A válasszok elképesztő tartalmatlanságáról jobb nem beszélni. Pedig hogyan reménykedhetünk egy művelt munkásosztályban, ha az alapvető történelmi (és művészeti) ismereteket az iskolában nem szerzik meg? Milyen politikai állásfoglalást várhatunk tőlük ennek hiányában? Különösen – esetleges – bonyolultabb kérdésekkel kapcsolatban?

Távol álljon tőlem, hogy iskola-ellenes hangulatot próbáljak szítani vagy tényleges eredményeket befekteteni. Néhány problémáról azonban beszélni kell. Tapasztalatból tudom mindazokkal együtt, akik nem a középiskolák megszűrt anyagán mérik az általános iskola eredményeit, hogy a nyolcadik osztályt elvégzett gyerekek között szép számban akad, aki nem tud folyamatosan írni, (elemi helyesírási és nyelvtani ismeretek hiányáról már nem is beszélve!) nem tud leolvasni egy négyjegyű számot, és az egyszerű is megoldhatatlan nehézségeket okoz neki. Más példa: négy, nyolc, tíz évig tanulnak diákjaink oroszul elképesztő eredménytelenséggel. Nemrég tanúja voltam, amint körülbelül húsz frissen végzett fiatal mérnök közül nem akadt senki, aki egy gép működési elvét el tudta volna magyarázni az illető gyár szovjet vendégének! És ez távolról sem kivételes példa. Az egyetemet végzettek között, tehát ifjúságunk színe-javában nyolc-tíz éves orosz tanulás után csak elvétve akadnak néhányan, akik az ebbe fektetett tömérdek energiát (és az állam részéről anyagi áldozatot) kamatoztatni tudnák.

Az iskolai oktatás világszerte súlyos gondokat okoz az illetékeseknek. Nem áll módomban véleményt mondani arról, hogy a magyar iskola hogyan viszonyul a világszínvonalhoz. Csak gyanakszom, hogy rendszerét (struktúráját) tekintve sokkal korszerűbb, mint azt az eredmények mutatják. Vagyis ebben a vonatkozásban sem használjuk ki lehetőségeinket. Alighanem jobb lenne például, ha az általános iskola elvégzése (esti tagozaton is!) mégis valami mércét jelentene; – és nem csak statisztikai adatot vagy azt, hogy végre megszabadultak néhány nehezen kezelhető gyerektől. S itt a sokat hangoztatott túlterheltség problémája. Elvileg szinte megoldhatatlannak látszó ellentmondás áll fenn az iskolai oktatás változatlan (és egyelőre változtathatatlan) időkerete és a korszerű oktatáshoz szükséges megsokszorozódott ismeretanyag között. De valami megoldásnak csak kell lennie. Szakmai körökben például évek óta emlegetik az oktatást korszerű, új alapokra helyező pedagógiai forradalmat. Nem tudom megítélni azokat az aggályokat és pénzügyi nehézségeket, amelyek a programozott oktatás, az oktatógép, vagy az audiovizuális nyelvi laborok széleskörű alkalmazását akadályozzák; valahogy azonban az oktatás hatékonyságát sürgősen és alapvetően meg kell javítani. Hiszem, hogy társadalmunknak fejlettebb történelmi tudattal rendelkező polgárokra van szüksége, ehhez azonban fokozottabb segítséget kellene adni az iskoláknak.

Hogyan? – Óriási eredmény lenne például, ha az általános iskolából kikerült diákok *tudnák* is azt a tananyagot, amelynek elsajátítását különböző –, de nem elégtelen – osztályzatok igazolják bizonyítványukban. Ismétlem, a végső megoldás lehetőségét azonban csak az oktatás módszerének alapvető megváltoztatása után remélhetjük.

((Kettős zárójelben: A pedagógiai forradalom nehezen képzelhető el a jelenlegi személyi állománnyal. A pedagógusok anyagi helyzetének kielégítő rendezése nélkül azonban aligha várhatunk ebben a vonatkozásban gyökeres változást; aligha remélhetünk sokkal nagyobb fölkészültséget, rengeteg tanulást igénylő új oktatási módszerek alkalmazására képes tantestületeket. Jellemző a jelenlegi aránytalanságokra, hogy az egyik fővárosi középiskolában a 23 éves, középiskolát végzett adminisztrátornak több fizetése van, mint a nálánál hat évvel idősebb és ugyanennyivel több iskolai gyakorlattal rendelkező tanárnak. Vagy, hogy – mondjuk tíz év után – bármilyen más diplomás körülbelül ötven százalékkal többet keres, mint tanári pályára lépett hajdani osztálytársa. Nagyobb megbecsülés esetén talán nem is hagynák el éppen a legtehetségesebbek választott hivatásukat.))

Számtalan formája és lehetősége van. Művelődési otthonok, TIT-rendezvények, könyvtárak, a sajtó, rádió, tv, film, könyvkiadás stb. Ismét csak egy problémát emelnék ki: mindezek inkább csak ismereteket terjesztenek; az ismeretek műveltségéig szervezéséhez nem nyújtanak kellő segítséget. Hiányzik a szükséges társadalmi segítség – és még inkább az ösztönzés – a megszerzett tudás elmélyítéséhez, rendszerezéséhez. Érthetetlen, hogy a kritika jóformán semmi figyelmet nem fordít klasszikusok újjáértékelésére. – Nagy Péter korábbi ilyen kezdeményezése a Népszabadság hasábjain megszakadt és máshol sem talált folytatóra. Százvezrek vásárolják az Olcsó Könyvtár remek sorozatát és más közel sem ilyen értékű tömegolvasmányokat, de jóformán kizárólag újonnan megjelent alkotások értékelésével, magyarázásával törődünk, és ezt is jórészt csak a beavatottaknak szánjuk. Nem sok figyelmet fordítunk arra, aki már eleve nincs tisztában Thackeray vagy – uram bocsáss! – esetleg Móríc Zsigmond művészetének jellegével, értékével stb. A legfejlettebb irodalmi ízlésű olvasókat kivéve nem adunk segítséget ahhoz sem, hogy a megjelenő könyváradatban az orvos és lakatos, a mérnök és a gépíró megbízható mérce alapján válogathasson érdeklődésének és előképzettségének megfelelően. Vagy: nem használunk ki bizonyos magától értetődően kínálkozó lehetőségeket sem. Valaki elolvas egy érdekes, de mégiscsak – és rossz értelemben – regényes életrajzt egy híres festőről. A mű valamilyen eszközzel fölkelte érdeklődését, talán ha a hátsó borítóján fölvilágosítanánk, melyik múzeumunkban található meg a mester valamelyik képét és kezébe adnánk néhány más – esetleg színvonalasabb – idevágó műnek a címjegyzékét; talán-talán vennék néhányan a fáradságot és megnéznék a képeket, elolvasnák a kínált könyveket.

Más probléma, hogy kevés a színvonalas történelmi regény, a nem-tudományos igényű, de nem is giccs színvonalú életrajz stb. Az irodalmi életnek ez a területe sajnos kétségbeesztő színvonalon lebeg, nemcsak a könyvek, de képes újságok hasábjain is. Rá kellene venni a szaktudósokat, hogy – amennyiben rendelkeznek a szükséges íráskészséggel, – tudományos publikációk mellett vállalkozzanak szélesebb igények kielégítésére is. Nyilván sokan olvasnának szívesen Mátyás királyról, Kossuthról, vagy akár Ferenc Józsefről olyan színvonalú munkákat, mint Lytton Strachey most magyarul újjól megjelent két királynő életrajza. (Arról is szívesen olvasnának nem-tudományos folyóiratban, hol és miben avult el e két több mint negyven éve született esszé!) Nyilván sikere lenne H. Balázs Éva kitünően megírt, de drága és kissé túlságosan tudományos igényű Berzeviczy-életrajzának egy olcsóbb változatban. De kár folytatni, hisz a probléma alighanem így is érzékelhető.

Bár a művelődés színvonalának megjavításában a fő felelősség alighanem az iskolán van, ezen kívül sem tesszük meg mindazt, ami módunkban állna.

LEGVÉGÜL: MAGAM MENTSÉGE

Nem vészharangkongatás volt e javaslatzegény cikk írójának célja. Még kevésbé akartam kétségbe vonni a természettudományos műveltség fontosságát, jelentőségét. De figyeljünk néha arra is, hogy miközben a természettudományok közvetlen szerepe egyre fokozódik mindennapi életünkben, és ezzel párhuzamosan a szaktudományok egyre erősebben specializálódnak, végbemegy egy másik, hasonló jelentőségű folyamat is: a demokratizálódásé. Ez pedig többek között azt jelenti, hogy az egyén egyre nagyobb beleszólási jogot élvez a közös dolgok irányításába. De hogyan fog élni ezzel a joggal az, aki nem készül föl erre? Akit az iskola, a társadalom nem készít föl erre a szerepre is, és csak szakmai tudást ad a kezébe?

Tudatosítani a műveltséget, és a műveltségi, a tanulási igényt, ez alighanem egyik legsürgősebb kultúrpolitikai feladatunk. Anélkül, hogy valaki ismerné a balator történetét, lehet jó esztergályos, közgazdász vagy akár egyetemi professzor, de történelmi tudat nélkül senki nem fog eligazodni a modern élet bonyolult filozófiai, sőt politikai problémái között.

HOMÉROSZTÓL RADNÓTIIG

Trencsényi-Waldapfel Imre hatvan éve

Hosszú út vezet a költeményektől a filológus tudós alapossáig, a mives novelláktól a tanulmányok szigorú zártságáig. Trencsényi-Waldapfel Imre azonban végigjárta ezt az utat. Versek is írt, novellát is, ám első műveitől kezdve szigorúan törekedett célja – a klasszikus és nemzeti hagyomány újbóli összeforrasztásának – megvalósítására. Bizonyára érzett ebben a programban első mesterének, *Kerényi Károlynak* a hatása is, aki ekkortájt még nem került a szellemtudomány befolyása alá, s nem volt idegen számára a haladás gondolata sem. *Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok* című tanulmányában 1930-ban vitába szállt azokkal, akik a latinos kultúra végnapjait érezték. Azt hangsúlyozta velük szemben, hogy a klasszikus kultúrát nem lehet hermetikusan, az adott kor valóságától elválasztva szemlélni. „A filológia – írta – a nemzet múltja megismerésének segítője, a humanitás-eszmény ápolója.” A jelen filológusának Kerényi szerint az a fő feladata, hogy a hagyományokból és a nemzeti kultúrából alkosson újszerű, sajátos szintézist. Ebben hivatkozott *Balázs Béla: Der unmögliche Mensch* című regényére is, ami – akkor – nagy bátorság volt részéről. Balázs Béla regényére hallgatóinak kis csoportja hívta fel figyelmét, azok, akik Kerényi útmutatásai nyomán, de sokkal józanabb, radikálisabb alapon már neki is kezdték egyfajta „szintézis” megteremtésének. E hallgatók egyike volt a fiatal Trencsényi-Waldapfel Imre, aki egy esztendővel később a Nyugat vitájához kapcsolódva *Bornemissza Péter nyelvművészetével* kapcsolatban így körvonalazta majdani pályájának alapelveit: „... a humanizmus éppen a nemzeti nyelv művelését veszi programjába”. Igaz, az ő programja ennél gazdagabb volt: a nyelv művelésének esztétikai célkitűzésén túl az irodalom egészének szellemiségét akarta gazdagítani az antikvítás irodalmának és az antik humanizmus kiemelkedő eszméinek meghódításával és ismertetésével. Ahogy az 1932-ben kelt *Humanizmus-kutatás* című tanulmányában is hangsúlyozza, talán sosem volt még akkora szükség a humanizmus és a humanitás-eszmény megismerésére, mint épp ebben az időben, amikor az emberiség filozófiája egy korszak szellemi menedéke és a szellemi ellenállás egy formája lehetett. Vergilius nevezetes eclogájában – amelyről Kerényi és Trencsényi szinte párhuzamosan írtak elemzéseiket – megjövendölte a béke eljövételét, a világ megújulását. A legkiválóbb klasszikus-filológusok is azt remélték ekkortájt, hogy a humanizmus kutatás a maga fegyverével közelebb visz a béke eléréséhez.

Néhány értékes, de kisebb tanulmány után 1935-ben fordult az irodalmi közvélemény figyelme és érdeklődése Trencsényi-Waldapfel Imre felé. *Gyöngyösiről* írt tanulmánya elsősorban módszerével keltett feltűnést: nem elégedett meg az irodalmi elemzés hagyományos formáival, hanem a képzőművészetet, zenét is bevonva vizsgálódásaiba, teljes képet adott a korról, és így jobban hozzásegített Gyöngyösi megértéséhez. Ebben a tanulmányban felvillan a nemzet fogalmának, a hagyományos „virtus” elvének értelmezése is, és nem egy helyen Horatius neve. Mert 1935. a *Horatius noster* éve is, ezé a vékony antológiáé, amelyben Kerényi Károly a nagy római költő filozófiáját elemezte, az utószót író Trencsényi-Waldapfel Imre pedig azt próbálta megmutatni, mit köszönhet Horatiusnak, a horatiusi magatartásnak a magyar irodalom. A többi között felvillantotta *Az új földesúr* Garamvölgyijének képét is, aki a méhesbe visszahúzódva kedvelt Horatiusát forgatta, ezzel is jelezve, hogy Horatius költészete a magyarság számára a szellem szabadságának egyik péld-

dája volt és – maradt. A kötet visszhangja egyértelműen mutatja, hogy a legtöbben méltatói közül megértették, mi volt e válogatás elsőrendű célja. *Vas István A fordító naplója* című cikkében így idézi vissza a válogatás jelentőségét. „Szerkesztője, ez a kivételesen ihletett – tehát kivételesen józan – fiatal tudós meglehetősen ki volt rekesztve a hivatalos filológia területéről, tehát, ha akarta volna, se vehette volna fel a vaskalapot, de tehetségénél fogva is húzódozott a szak-gettóba való zárkózástól: benn élt a magyar irodalom eleven folytonosságában, s együtt lélegzett a fiatal költészet legjobb törekvéseivel...” Melyek voltak ezek a „legjobb törekvések”? Mindenekelőtt az antik bukolikus ihletés feltámasztása Radnótinál, az újraértelmezett magány kozmikussá szélesítése Forgács Antalnál, s általában: a fiatalabb költők sokkal többet merítettek Berzsenyi antik reminiscenciákkal át-meg átszőtt világából, mely Füst Milán közvetítésével jutott hozzájuk, mint akár Erdélyi népies kezdeményezéséből – amely még Babitsra is hatott –, vagy Ady forradalmi hagyományából. Akarva-akaratlan találkozott hát útjuk Trencsényi-Waldapfelével, aki a Horatius nosterrel megteremtette a klasszikusok korszerű szemléletének első példáját. Nem véletlenül írta gyűjteményéről a *Válaszban Németh László*: „Ha egy költő, akinek képét változhatatlannak hittük, hirtelen egészen új arccal tekint ránk, biztosra vehetjük, hogy belőlünk csapott feléje valami”.

A Horatius noster egy dinamikus irodalomszemlélet első híradása: amely hajlandó az értékeket újra rendezni, újra értékelni, korszerűsíteni. Ehhez a munkához persze iszonyú alaposág kell – milyen remek példája ennek a *Kükkülei János*ról írt Trencsényi-tanulmány, amelyben elképesztő könnyedséggel mozgatja az oklevelek hatalmas tömegét, hogy bizonyítékkal használja őket és az a bátorság, amely nem riad vissza az újdonságtól sem. Ha Trencsényi-Waldapfel Imre felszabadulás előtt írt legjelentősebb vallástörténeti írásait olvassuk, mindegyikben ez az igazán izgalmas, ez teszi őket minden elvontságukkal, „szak”-ságukkal korjelző dokumentummá. Ahogy ő *Christophorus*ról lehántja a legendák ragadványát, a *Martyr occultus* titkait felfejti, vagy ahogy Ádám alakját párhuzamba állítja Ahasverussal, az mind az újra törekvő tudós bátorságának szép példája. A megújuló vallástörténetnek jelentős, pártatlan kutatási módszerükkel újszerű darabjai ezek, amelyek akkor is figyelmet érdemelnének, ha nem épült volna rájuk később egy egész életmű, szemléletmód, kutatási igény.

Ekkortájt, 1937 körül persze a körülmények senkinek sem engedték, hogy csak a tudománynak éljen, s ne vegyen tudomást a baljós politikai jelekről, a világ átalakulásáról. Trencsényi-Waldapfel Imre épp ezek ellensúlyozására indította meg *Hajnal Annával* az Argonautákat – a folyóiratról részletesen szoltunk már a Jelenkorban –, amely nem csak a szellem műhelye volt, hanem a szellemi ellenállás megnyilvánulása is. Trencsényi ekkor már a fiatal költők jó részével személyes barátságban volt, jótanácsokkal segítette első műfordításaikat, s irányítgatta érdeklődéseiket. Az Argonauták szellemi pozícióját is ő határozta meg *A vándor és a bújdosó* című bátor írásával, melyben *Prohászka Lajos* könyvének szemléletével és következtetéseivel kelt vitára. *Prohászka* szerint a magyarságnak az lesz a sorsa, hogy a németiség, mint erősebb, alaposabb szellem, magába olvasztja. Trencsényi az irodalom folytonosságát hangoztatja ezzel szemben: azt a soha nem szűnő erőt, amelyet egy népnek irodalma, nemzeti nyelvének, kultúrájának folyamatossága adhat. Saját korának is szánja a XVI. századból vett példát: „... amikor a török veszedelem már a magyarság politikai hatalmának teljes megsemmisítésével fenyegetett, a magyar humanistákban egész világos öntudattal fogalmazódott meg irodalmi törekvéseik nemzetmentő, a magyarságot a történelemben átmentő jelentősége. Sorsunk az lesz, mint a görögöké volt, hangzik fel 1598-ban Baranyai Decsi János ajkán a komor jóslat, legalább a magyar nyelvet, történelmet és litteratúrát adjuk át mi is megszentelten a halhatatlanságnak.” Ezt a humanista tradíciót támasztja fel Trencsényi: a német előretöréssel szemben meg akarja őrizni – mint annak idején a humanisták – a magyar kultúra hagyományát, amely jelene is egyben. A német hatással szemben ezért hangsúlyozza a magyar irodalom görög-latin hagyományát, ezért ösztönzi a fiatal

költőket latin és görög versek fordítására, ezért jelenteti meg a *Pásztori magyar Vergiliust*, amely azért is igen lényeges, mert Radnótinak a benne közölt ekloga-fordítása saját eklogáinak is indítékává lett. A Vergilius-kötet voltaképpen egy költői béke-antológia első terve volt, és Vergilius békét sóvárgó költészetét szegezte szembe a kor háborús hangulatával.

Más irányú kísérlet ugyan, de a magyar irodalom hagyományait hasonló teljességgel igyekezett összefoglalni a *Jegyzetek a Zalán futásához* című tanulmány, amelyben Trencsényi-Waldapfel Imre rendkívül finoman elemzi, hogyan gyökezrik bele Vörösmarty eposza a humanista tradíciókba, s hogyan vált maga a Zalán futása is összefoglaló, a hazaszeretetet kifejező és megvalósító alkotássá. Még egyértelműbb az *Erasmus és magyar barátai* című kötet, amelyben azoknak a humanistáknak állít emléket, akikről oly szépen írt *A vándor és a bűjdoso* című tanulmány befejezésében.

Trencsényi a békevágy gondolatát állítja Erasmus portréja középpontjába. A bevezetőben mintegy mottóként közölt költemény, Desiderius Desiderii „ismeretlen humanista” műve is ezt a gondolatot emeli ki. A verset Trencsényi írta azon a napon, amikor a német csapatok lerohanták Rotterdamt, Erasmus szülővárosát. Nem mert közlésére vállalkozni egyetlen napilap sem, így ezegyszer a vershez, a mottóhoz készült az egész mű.

Trencsényi tanulmányában a racionális és heroikus magatartás összeegyeztethetőségének lehetőségéről ír. Arra figyelmeztet, hogy aki a *humanitas Erasmiana* eszményét követi, érintetlen marad a fasizmus ideológiájától... A mű felépítése egyébként heves vitát keltett, némelyik bírálója ezt a fajta magatartást, hagyományt túlságosan is vértelennek, jellegtelennek érezte. Tény, hogy a tanulmányban talán a valóságos értékénél nagyobb hangsúlyt kap a humanizmus ilyesfajta megnyilvánulása, viszont 1941-ben Trencsényit nem az irodalom kiszabott értékrendje vezérelte, hanem a tanulmánya középpontjában álló erasmusi eszmény: a béke gondolata.

Trencsényi-Waldapfel Imre munkásságában éles határvonalat húz a második világháború, amely személyes biztonságát is fenyegette. A záró alkotás az 1944-ben írt *Görög irodalomtörténet*, amely *A kultúra világa* sorozatban jelent meg Dobrovits Aladár és Borzsák István műveivel együtt. A bevezetőben – megint a korra utaló célzástul – *Renannak* az Akropoliszon mondott szavait idézi: „A világot nem fogja megváltani más, csak az, ha visszatér hozzád, megtagadva mindent, ami a barbársághoz köti.” Az antikvitást állítja Trencsényi például, a homéroszi görög szellemet, s mindezt csak erősíti azzal, hogy a műben – akár többi nagy filológiai tárgyú írásaiban – többször és szívesen idézi a magyar párhuzamokat. Ez a görög irodalomtörténet egyébként azóta is a legteljesebb összefoglaló magyar munka.

Pestet már körülzárták a felszabadító csapatok, a német-nyilas rendszer már javában járta haláltáncát, amikor Trencsényi *Horatius-tanulmányon* kezdett dolgozni: *Erdődy János* fordításaihoz írt utószót. A körülmények motivációja folytán természetesen ez a néhány oldal sokkal több lett, mint a jelenség, az írói út vizsgálata. Azokat az epodoszokat állította Horatius-értelmezése középpontjába, amelyek a polgárháborútól szagatott Róma arculatát ábrázolják: a hetedik és a tizenhatodik verset, azt, amelyikben kétségbeesve kiáltja polgártársai felé Horatius:

Hová rohantok, ó hová? gonosz kezek
Megint kivonják kardjukat?
Nem volt elég a harcmezőn, a tengeren
Ömlő latin vér árja még?

(*Erdődy János* fordítása)

De még a pusztulás, gyilkolás és halál közepette is van ereje helyesen értelmezni a tizenhatodik eposzt, melyben Horatius ironikusan arra szólítja fel kortársait, hogy meneküljenek el otthonukból, keressék fel a „Boldogok szigetét” valahol Nyugaton.

Trencsényi szellemes érveléssel mutatja ki, hogyan viszi Horatius ad absurdum ezt a gondolatot, s hogyan válik verse a hazaszeretet példájává. Ezzel mintegy a háború utáni magatartás példáját is adja: a nem létező sziget helyett a magunk világát kell újjá és szebbé építenünk...

A felszabadulás után teljesedett ki igazán Trencsényi filológus-életműve. Egyre-másra publikálja tanulmányait, melyek között olyan alapvető vallástudományi értekezés is akad rögtön a kezdet kezdetén, mint *A két Ádám-mitosz*, amelyet a szovjet iskola is a világ egyik legjelentősebb vallástörténeti műveként értékelt. Korábban Trencsényi inkább a nagyobb összefüggéseket igyekezett megragadni, s a humanizmus szellemében küzdött a világ elembertelenedésének valósága ellen. A felszabadulás utáni esztendők érlelik meg teljesen módszerét: az antikvitas legjelentősebb csomópontjait igyekszik megragadni, és azokból indulva s mindüntalan ugyanoda visszatérve bontja ki életművében mind teljesebben a görög és római irodalom és vallás történetét. A szaktudós avatásának időszaka ez, de írásai nem egyszerűen „szak”-dolgozatok, hanem nemegyszer a magyar tudománytörténetnek is értékes darabjai.

Ritkán emlegetett műve a *János vitézről* írt tanulmánya (1951), amelyben klasszikus példáját adja, hogyan lehet az antik kultúra és a magyar irodalom szellemiségének találkozási pontjait kibontani. Mai fogalmaink szerint „ismeretterjesztő előadás”-nak készült tanulmánya, de aki figyelmesen hallgatta előadását, megismerhette belőle nemcsak Petőfi életművének legjelentősebb pontjait, hanem az epika világtörténetének jellegzetes állomásait is. Az a teljesség, amely Gyöngyösi-dolgozatai óta mind nagyobb erőfeszítésekre ösztönözte, itt, ezekben a tanulmányokban éri el klasszikus kiteljesedési formáját, amelyet ma már az egész világ klasszikus-filológusai elismernek és értékelnek.

Trencsényit nemcsak az antik irodalom teljessége vonzza, hanem egyre nagyobb részt hódít meg a magyar irodalomból is: Arisztofanésszal párhuzamosan Arany János műfordító módszerét elemzi, egyes dolgozataiban pedig a magyar tudományosság történetének feledésbe merült alakjait is tudatosan feltámasztja: Vergilius értékelése kapcsán Némethy Gézát, másutt Huszty Józsefet, és sorolhatnánk a példákat. Olyan életprogram ez, amely mindegyik dolgozatában felvillan, s ott bújkál fordításaiban is, amelyeket sok szempontból a magyar klasszikus műfordítástörténet legjelentősebb darabjai közé sorolhatunk.

Trencsényi fordításaiban mindig megragadja az olvasót a puritánság, amellyel azonban mindig az eredeti színvonalára emeli a verset. A *Görög versek* című gyűjtemény egyik remekbe szabott darabja, az *Önmagáról* írt anakreoni dal a legjobb példája ennek. Ezt a verset sokan lefordították már, de az eredeti csendes öniróniáját, játékosságát kétségkívül Trencsényi fordítása közelíti meg leginkább:

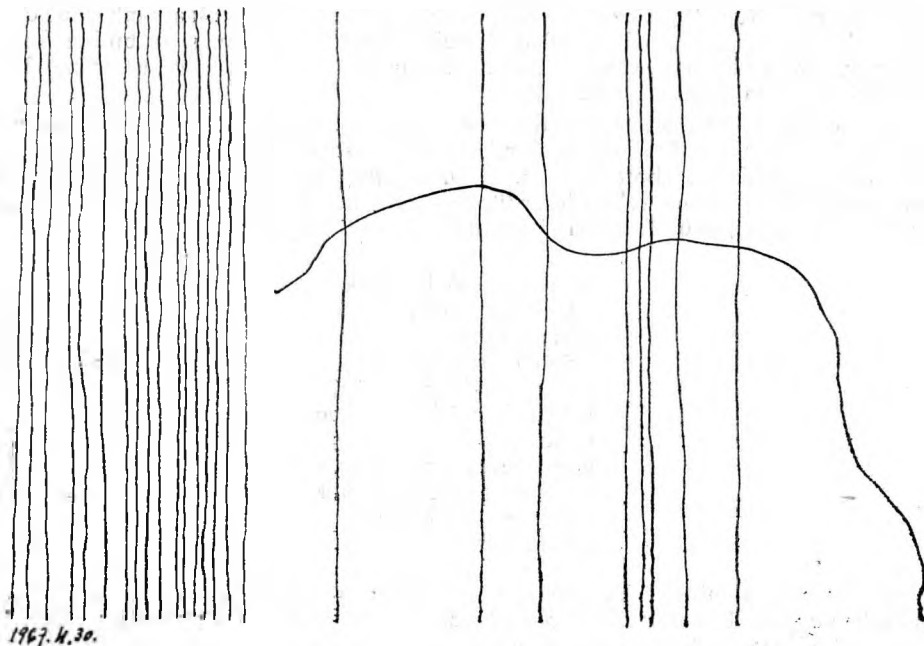
Az asszonyok beszélnek:
„Anakreón, öreg vagy,
tekints tükörbe, látod,
hajad bizony kihullott,
a homlokod kopasz már.”
De én, van-é hajam, vagy
mind elhagyott, kihullva,
nem nézem, azt tudom csak,
hogy annál szebb a játék,
minél inkább közel-jár
a sors-kiszabta véghez.

A felszabadulás utáni időszak a magyar műfordítás történetének is jelentős darabjait segítette világra. Trencsényi *Antigoné*-fordítása, *Aiszkhülosz*-tolmácsolása vagy *Mythológiájának* magyarításai bizvást méltón illeszkednek e sorba, sőt nem is egy szempontból például is szolgálnak. Amikor a magyar Horatius körül kitört a fordítók viája, mindkét tábor rá hivatkozott, az ő műfordítói gyakorlatának igazolását látta a

magáiban. Ez is jelzi műfordításainak teljességét és megvalósult szintézisét. Trencsényi-Waldapfel Imre hódította meg a magyar közönség számára a teljes *Hésziodoszt*, az utóbbi évek egyik legnagyobb tetteként pedig világviszonylatban is elsők között tolmácsolta a *Dyskolost*, és a töredék teljes értelmezésére is elsőként vállalkozott.

Lehetetlen még csak cím szerint is beszámolni az utóbbi évek gazdag terméséről: a Ciceró-, Lucretius-, Terentius-, Horatius-tanulmányokról, a vallástörténeti művekről, legfeljebb azon kesereghet az olvasó, hogy az idő véges, és Trencsényi-Waldapfel Imrének egyelőre nem maradt még ideje, hogy kiteljesítse magyar irodalmi tanulmányait, és elmondja emlékeit arról az időről, melynek ő maga is tevékeny részese, munkálója volt.

Alighanem hálátlanság azonban ezt éppen tőle kérni, aki szavával nemzedékeket bocsájt ki az egyetemről, és tanít meg a tudományosság egyik alapkövetelményére, az alaposságra. Sajnos nagyon nehéz a dolguk azoknak a tanítványainak, akik a meseterükre akarnak hasonlítani, az ő életművét tekintik példájuknak. Mert ez a mű egyrészt teljes, másrészt oly sok csak jelzésszerű adalékot tartalmaz, amelynek kiteljesítésére is nemzedékek munkája és tudományos összefogása kell majd. Azzal azonban, ahogy a magyar kultúrát klasszikus magaslatra emelte, ahogy megmutatta rejtett összefüggéseit, ahogy újra és újra felmutatta legjelentősebb hagyományait, arra nevelt és arra nevel ma is, amelyet oly szépen fejeztek ki kedves görög filozófusai, kiknek épp ezt a mondását, sokszor és szívesen idézte, anélkül hogy sejtette volna, mint teljeseedik be saját magán igazsága: „*Milyen szép dolog is embernek lenni, ha az ember igazán ember!*”

1967. k. 30.

LANTOS FERENC rajza

Gyász és szerelem

*Nyirkos homokká! csókolózol
Erre ítél téged a végzet
Ülök itt, megcsalva, egymagam
Epeként ömlik számra az ének –*

*Forgatom a lázadás Dózsa-kaszáit
dölnék halálod csont-mellkasába
Jaj, ölnék már egyszer valakit:
dölnék halálod mellkasába –*

*Tudok mindent és semmit se tudok már
Erre ítél télt engem
sírban zokogó szerelmem –*

*Jegykendő, mirtusz: itt van minden
Feloldozott engem az Isten
a végzet új lányát küldte értem –*

*Sötét hajából csillag lángol
Képzelem őt csupa virágból
Lehet-e ő fehér virágból?*

*Két láng közt hamvadok, nézi sorsom
Tudja: temetők kulcsát hordom –*

*Megválthatna, de a keresztre
a megváltandó van felszögezve –*

*Hideg kőszirtre ülhetek
mindenhová tellebbezek
de zárva minden hivatal
áll üresen a ravatal –*

*Hamvad a mult idő, akár a fa
áll már a holtak lagzija:
tört hegedűvel zokogva táncol
a primás, szórja a lóvét magából –*

*Menyasszony-fejeden korona
és szemfödél, vakít a fehér korona
Boros násznép-had feketében
Koszorúslányok feketében –*

*Némák a kések, poharak,
lángolnak a szoba-falak
Fejem bor-lucskos asztalra hajtom
Csak a bőgő zokogását hallok –*

*Kint a tél hideg hava világol
Hogy mentselek ki az emésztő lángból?*

CS. NAGY ISTVÁN

Egy halleluját magunknak

*Balaton Pista jár elől
szentelt sonkával, kalácsal:
egy halleluját magunknak
e zajló föltámadásban.*

*Minden kezüinktől porhanyó,
veteményes, ékességes,
bíbor-bársony újulással
ígéretes, fényességes.*

*Rimánkodtunk kőkeresztnél
termékeny ölü időket,
adott nekünk bő uraság
egyiptomi esztendőket.*

*Csütörtökön püspök urunk
megmosta egy koldus lábát,
de ott volt még a Golgota,
éltük minden stációját.*

*Ha volt itt bőjt, söprött padlás,
azt is mi bőjtöltük, pajtás,
cáfolták az ó-bölcselmet,
de túrtük: több nap, mint kolbász.*

*Hajbakaptunk, ölrementünk,
volt itt Tamás, volt itt Júdás,
s vissza-közelgvén a herceg:
vak zendülés, visszavonás.*

*Tékozló fiúnk már nem egy
kalandjaiból hazatér,
széllal tündöklő földeken
serénykedni jobb falatért.*

*Mig fahangok kerepelnek,
harangok Rómába mennek,
mi messzenéző szemünk
föltámadást ünnepelnek.*

IRODALOM — KÖZÉPISKOLÁSOKNAK

Az új IV. osztályos gimnáziumi magyar könyvek

Gyakran emlegetjük mostanában, hogy a gimnáziumokban befejezéshez közeledik a középiskolai reform, s ebben a tanévben már az utolsó sorozat új tankönyv jelent meg. Ezzel lezárul az a több éves folyamat, amely ezt a reformciklust jellemzi. Igen sok megbeszélés, különféle szintű vita, cikkezés előzte meg a reformot, a tantervet és legalább ugyanennyi általános és speciális jellegű vita, megbeszélés, cikkezés előzte meg és követte az évenként megjelenő tankönyveket is.

Szakfolyóiratba kívánczik a most megjelent tankönyveknek akár irodalmi-irodalomtörténeti, akár szak módszertani bírálata. (A *Magyartanítás* c. központi szakmódszertani folyóirat őszi száma azonnal eligazítást nyújt az első ízben tanító tanároknak a könyvekhez.) Erre most nem is vállalkozhatunk itt, márcsak azért sem, mivel egy tankönyv erőnei vagy hibái csak tanítás közben bukkannak fel igazán, márpedig a nemrég megjelent könyvvel kapcsolatban ilyen tapasztalatai még senkinek sem lehetnek.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy ezekben a tankönyvekben az új tanterv helyes koncepciója érvényesül. Tapasztalható ez az új irodalomtörténetben (*Kanizsai-Nagy Antal: Magyar irodalom. Irodalomtörténet III. A gimnáziumok IV. osztálya számára*) és a „nyelvtankönyvben” is (*Szende Aladár: A stílus. A középiskolák IV. osztálya számára*). Az a fontos vezetőelv uralkodik mindkettőben, hogy lehetőleg igazi irodalomszerető emberek kerüljenek ki a gimnáziumokból, akik nem csupán keresztretjvények megfejtésére alkalmasak bizonyos névsor és adathalmaz birtokában, hanem valóban irodalomélvező, olvasni szerető tanulókként hagyják el az iskolákat e tankönyvek tanulása után. Ez az *irodalomközpontú* gondolkodás nem jelent tudománytalanságot és felületességet a tankönyvben, s remélhetőleg a tanításban sem.

Ez a helyes szemlélet föltétlenül összefüggésben áll azzal a társadalmi változással, azzal a közgondolkodásbeli értékváltozással, amelyik az úgynevezett humán kultúra kizárólagosságát váltotta fel a „művelt ember” fogalma kapcsán. Eszerint ugyanis csak a humán műveltség adataival, rendszerével ismerős ember, csak a nyelveket – elsősorban az ókori nyelveket – tudó, a filológia „eredményeivel” többé-kevésbé tisztában levő ember az igazán művelt valaki, – és egészen más jelentősége, jelzőrendszere van a gyakorlati tudományokkal, a természettudomány praktikumaival tisztában levő tanultságnak. Nemcsak ezen az igen elavult szemléleten kellett túllépni, hanem magának a humán műveltség tartalmának a meghatározásában is. Ennek pedig az a lényege, hogy az átlagos műveltségű, általános jellegű kultúrával rendelkező ember humán műveltségi tartalmában is mind kevesebb holt anyag maradhat meg s mind többnek kell az aktív, élményen alapuló, szívet-lelket foglalkoztató benyomáson alapulnia. Azt is mondhatnók, hogy nem egy bizonyos anyagmennyiség birtokbavétele, fejbentartása immáron a célkitűzés, hanem annak a viszonynak a minőségi kialakítása, amely a tanulóban (felnőttben) a tanult ismeretekkel közvetlen formában jelentkezik.

Nem tévedezve idegen területekre, maradjunk csak az irodalomtanítás kérdéseinél.

Az idősebb generáció a régi gimnázium IV–V–VI. osztályában a stilisztika, a retorika és a poétika rendszerét, skatulyáit tanulta. Ez az irodalomelméleti felkészült-

ség nem kifogásolható, ha nem válik öncélúvá. Csakhogy azzá vált. Pl. a stilisztika körén belül *Arany* Toldija volt az a központi olvasmány, amelyhez e stúdium elméleti része kapcsolódott. Mindenféle alakzatra, szóképre, egyéb stilisztikai kategóriára találtunk példákat a Toldiban. Csakhogy közben elfeledkeztünk arról, hogy a Toldi mégiscsak remekmű, kiváló esztétikai, költészeti erényekkel rendelkező irodalmi alkotás. Maga a forma fölébe nőtt a lényegnek, az eszközből cél lett: s ez így folyt hosszú évtizedeken át. A régi iskola csak a két legfelsőbb osztályban tanított irodalomtörténetet: de ott is az adatok és a történetiség pusztá tény sora volt a lényeges – többnyire valóságos olvasmányélmények nélkül, hiszen olvasásra egyszerűen nem maradt idő a sok adat miatt. Ez akkor is így volt, ha azt is tudnunk kell, hogy már legalább 80 esztendeje írta tankönyvének szöveggyűjteménye elé *Horváth Cyrill*, hogy az irodalomtörténet-tanítás csak szövegek olvasásával válhat igazán értékesé.

A tanácsköztársasági idők hamar feledésbe merült kezdeményezései után csak a harmincas évek végefelé jutott diadalra az a *Kerecsényi Dezső* és szerkesztő társai által készített tantervi tervezet, amelyik az irodalomelmélet öncélúságának háttérbeszorításával lehetővé tette a valóságos irodalmi műelemzést, a tartalom és forma egységében, csak a legszükségesebb irodalomelméleti alapfogalmak segítségével. A háború nem engedte ennek a koncepciónak a teljes kibontakozását. Majd a felszabadulás után – éppen a most tárgyalt új tankönyv írójának, Kanizsai-Nagy Antalnak szerencsés minisztériumi irányító működése következtében – a helyes elvek mindinkább kodifikálásra kerültek a tantervben és az egymás után megjelenő tankönyvekben; de teljes sorozatban, valóságosan véghez vitt koncepcióval csak a most lezárult tantervi-tankönyvi út végén találkozhatunk.

A most megjelent Kanizsai-Nagy-féle tankönyv nem előzmény nélküli. A tantervi előmunkálatok idején, néhány évvel ezelőtt jelent meg egy IV. osztályos tankönyv (*Diószegi András* és *Lakits Pál* munkája), s már ebben jelentkeztek az említett helyes célkitűzések – legalábbis kísérleti formában. A tankönyv már abban a kidolgozásban sem volt komor, a klasszikus beosztást laza nyomdatechnikával, változatosan szedett és tördelt szövegközléssel váltották fel. Maga a mélynyomásos előállítási mód is lehetővé tette, hogy sok kép segítse a megértést és komplex benyomásokat kapjon a tanuló: egyre helyesebben megvilágítva azokat az összefüggéseket, amelyek az irodalmi jelenségek és más művészeti alkotások között bőven találhatók és kimutathatók, s így mindinkább egységes esztétikai szemléletre nevelhetnek. Ez a sokoldalúság, ez a komplex látásra nevelés (más szóval: poliesztétikai igény) megmutatkozik ebben a tankönyvben is. Nemcsak egy adott kor művészeti és irodalmi irányzatai, alkotói között mutat ki rokonságot, hasonlóságot a könyv, hanem a világ-irodalom és a magyar irodalom szorosabb kapcsolatait is megvilágítja. Nem a pozitívista iskola motívumkutató aprólékosságával, hanem azzal a nagyvonalúsággal, amely az eszmék és a forma terén keres bizonyos hasonlóságot, rokonságot.

Az igen következetes és átgondolt munkából talán csak a zene nagyobb helyét hiányolhatjuk. Pedig éppen ennek a kornak, az I. világháború utáni éveknek zenei élete van szoros összefüggésben nálunk az irodalommal, a képzőművészetekkel. Nem vitás, hogy Kanizsai-Nagynak jó hallása van az irodalom zeneiségének felismerésére és nyomonkövetésére (lásd pl. Juhász Gyula Milyen volt... vagy József Attila Ódájának elemzését), épp ezért kár, hogy könyvében alig von párhuzamot az avantgarde irodalmi-képzőművészeti jelenségei és a korabeli zenei törekvések között. *Bartók*ot innen nem lehet kihagyni, – gondolva arra is, hogy színpadi művei modern írókkal együttműködve születtek meg (Balázs Béla, Lengyel Menyhért), s *Kodály* remek kórusművei, népdalfeldolgozásai sem választhatók el a húszas-harmincas évek népi írói mozgalmától. De újabban is: vajon *Szabó Ferenc* Feltámadott a tenger c. szvitje (ki-

sérőzenéje) nem fejezi-e ki éppen azt az új tartalmat, nem használja-e azt az új formát, amely a felszabadulás utáni költészetünkben is oly ismerős, s folytathatnánk a sort Szokolayval és másokkal is.

A művészeti összetüggések nyilvántartása főleg az *összefoglaló*, bevezető részekben kiváló. Az egyes írók tárgyalásánál kissé háttérbe szorul. Csontváry és Ady párhuzama találó, Móricz *szövege* közben találunk Medgyessy szoborképet stb. De talán éppen Móricz kapcsán nem ártott volna Tornyait, Rippl-Rónait is emlegetni (és Medgyessyt szövegszerűen is elővenni), mert a valóságábrázolásban erős hasonlóság van köztük, s az ilyen egyéni esetek is szaporíthatók, pl. József Attila tárgyalásakor a Derkovits, Dési-Huber művészetével való kapcsolat is jelentősebb szövéttételt kíván. Ettől függetlenül helyes, hogy ott vannak a képek – meglehetősen nagy számban –, s alattuk néhány magyarázó, eligazító szó is olvasható.

Ezek azonban csak jelzések: amelyek hozzátartoznak a könyv erényeihez. *Nem tanári kézikönyv* ez, hanem tanulók számára készült iskolai *tankönyv*, amelyet csak nagyon határozott és felkészült tanári munkával lehet megtanítani, „elvégezni”. Nem magolni, magoltatni való segédletet kap tehát a diák a kezébe, hanem egy eligazító jóbarátot, segítséget, amely lehetővé teszi számára – tanára irányításával – az irodalom és a többi művészet megszeretését, összefüggéseinek felismerését.

Bárki írók és művek névsorait tudná előhozni, amelyek ebben a gimnáziumi tankönyvben nem szerepelnek. Ezt általában nem lehet kifogásolni. Való igaz az, hogy a legújabb irodalomról még nem alakult ki az a bizonyos névsor, címjegyzék, amely a régebbi korokról inkább közismert – már a Tantervből is (még ha olykor erősen vitatkozni is lehet ezekkel a megkövesedett címsorokkal stb). Sokan más írókat, műveket emeltek volna ki (s ilyenkor a Tantervvel kerültek volna többnyire el-elentébe, nem a tankönyvíróval). Az viszont tény, hogy csak jó írók és jelentős művek kerültek be a könyvbe. Öröndetes, hogy jelenkori prózánk tárgyalásakor jelentős helyet kapott *Lengyel József*, s a modern szovjet lírikusok közül *Martinovot* és fiatalabb társait is megismerhetjük (a szöveggyűjteményekben közölt műveik segítségével is).

Az előbbiekből, a már említett eligazító, összefoglaló jellegből következik a kötet szükségképpen vázlatossága, hogy a megállapítások, ítéletek gyakran sommásak, rövidek (ez különösen Radnótinál tűnik fel: tanítására most csak 3 óra jut, régebben sokkal több); mindez az alacsony óraszámmal és a kötött terjedelem kényszerűségével is együtt jár.

Ezekről függetlenül azonban a kötetben *sok szép és jó szövegelemzést* találunk. Elsősorban a lírai művek esetében. Ez a dolgok természetével is együtt jár, bár az is észrevehető, hogy Kanizsai-Nagy a líra vonulatát kíséri erősebb és értőbb figyelemmel, mint a prózáét vagy a drámaét. Talán Móricz Rokonok-ját kivéve nem is igen találunk a könyvben alaposabb epikus-elemzést; Németh László, Darvas József bemutatásakor is drámaírói mivoltuk kerül előtérbe (viszont a dráma tárgyalásakor csak örülhetünk *Sarkadi* Elveszett paradicsomának!). A verselemzések egyszersmind *modernebbek* is a régebbi iskolai gyakorlatnál (különösen *József Attila* esetében mondhatjuk ezt el), s így példamutatóan újat művel Kanizsai-Nagy; éppen ezért kár, hogy a prózaírók esetében – főleg Móricznál – a hagyományos megállapítások útját nemigen hagyja el. Nem mintha a középpontba állított Rokonokat nem kellene változtatlanul fontos műnek tekintenünk, de egyébként is csak a hagyományos meghatározásokat emlegeti Móricz kapcsán: ő a parasztíró, az európai kritikai realista tradíció magyar csúcsa stb. Kár, hogy egy szava sincs a Pillangó idilli frissességéről és a modern kisregény egyik kiváló remekéről; az Árvácskáról; a városi élet új szemléletéről egy-két regényében, a Csibe-novellákban vagy publicisztikájában stb. Ezért mondhatjuk, hogy – szemben a lírikusok friss vázlataival – a Móricz-kép kissé másodkézből vett, porosabb portré.

S ha már itt tartunk, még az is megemlíthető, hogy az *újítók* között beszél Franz *Kafka*ról, és két befejezetlen regényének újdonságáról. Nyilván a tudathasadásos szo-

rongás ábrázolásáról van szó. Csakhogy sem itt, sem néhány lappal később, amikor *Babits* Mihályról szól a tankönyv, nincs szó arról (mint ahogy másutt sem igen tartják nyilván ezeket az adatokat), hogy *egy jó évtizeddel Kafka előtt* megírta már Babits *A gólyakalifát*, ahol ugyanazzal az életérzéssel találkozunk – s ez *akkor* olyan újdonság és érdekesség volt, hogy az I. világháború előtt írt regényt hamarosan lefordították több nyelvre, például németre is (s ez a kiadás, egyes források szerint, Kafka könyvtárában is megvolt...)

Az új irodalomtörténeti kötethez két szöveggyűjtemény is járul: ezek még az előző kiadogozáshoz készültek. Itt aztán csakugyan szabadon lehetne idézgetni, hogy kit, kitől mit vagy mi mást lehetett volna felvenni, kihagyni. Ezzel a kérdéssel meddő dolog foglalkozni, ezért csak megemlítem, hogy pl. a világirodalmi kötetben nagyobb változtatások nincsenek, de ezek között is csak helyeselhető, hogy az újabb szovjet líra néhány jellegzetes versét felvették, csakúgy, mint az avantgarde néhány fontos dokumentumát (részleteket az olasz futuristák, a dadaisták, a szürrealisták kiáltványaiából). Jó, hogy *Eliot* is bekerült a kötetbe: talán lesz olyan iskola (esetleg egy angoltagozatos osztályban), ahol vele is foglalkozhatnak. A bővítés természetesen szűkítéssel is jár: kár, hogy ennek áldozata lett Peter *Jilemnicky*, a Nobel-díjas finn *Siljanpää* (pedig a Siljának mostanában újabb kiadásai jelentek meg magyarul, tehát olvasgathatják tanítványaink), és Johannes R. *Becher* sem szerepel az új kiadásban.

*

A gimnáziumi érettségi vizsga követelményeit magában foglaló szabályzat azt mondja, hogy ilyenkor számon kell kérni a tanulóktól az irodalom „folyamatban” való látását, meg kell győződni a tanuló olvasottságáról, irodalmi műveltségének, gondolkodási képességének és szóbeli előadókészségének megfelelő fokáról.

Ez a tankönyv, a szöveggyűjteményekkel és a nagyon kongeniálisan segítő nyelvi-stilustani tankönyvvel együtt megad minden lehetőséget – tanárnak és diáknak egyaránt –, hogy ezeket a követelményeket elérhessék az érettségiig. Nem idegenkedhetünk annak a gondolatnak a leírásától, anélkül, hogy az alsóbb gimnáziumi osztályok tankönyveit illetnének most elítélő szavakkal, hogy ebből a IV. osztályos tankönyvből visszanezve kellene az alsóbb osztályok könyveit átdolgozni, modernebbé tenni: ennek a komplex szemléleti-vizsgálati módszernek következetes végrehajtása érdekében. Nem lesz ez a tankönyv megfelelő azoknak a tanároknak, akik túlságosan csak a tankönyv szövegére támaszkodnak, a leírt mondatok magoltató számonkérésével töltik a magyar órákat. De ebben az esetben nem a tankönyv a hibás, hanem az ilyen kartársak módszere rossz, korszerűtlen. Az ilyen tankönyvek is segítenek abban, hogy az efféle – Móricz szavait használva: – „kukoricamorzsoló” tanerők lassanként kiszoruljanak iskoláinkból, és a legjobb értelmű oktató-nevelő munkát végző pedagógusok tanítsák gyermekeinket, unokáinkat.

Lehet, hogy gondosabb vizsgálat során, tanítás közben előkerülnek bizonyos fogalmazásbeli nehézségek Kanizsai-Nagy könyvében, egy-két adat is helyreigazítandó (pl. Móricz sem 1941-ben vette át a Kelet Népet, hanem 1939 decemberének végén; a szöveggyűjteményben a Thomas Mann-bevezetőt Kardos Tibornak ajándékozták, jöllehet a cikket valószínűleg Kardos László írta, mint a régebbi kiadások változatlan szövegét is...). Ezek a hibák, apróbb tévedések a jövő évi kiadás előkészítésekor már könnyen javíthatók. Így is, ebben a formájában is nagyon melegen kell üdvözlünk ezt, a hazai magyartanítás történetében jelentős, értékes munkát, az új IV. osztályos irodalomtörténeti tankönyvet.

EGY MÚLTJÁVAL VIASKODÓ KÖLTŐ

Timár György: Jerikó

Van egy kulcsmondat új kötetének valamelyik költeményében, amely nemcsak lírikusi, de emberi magatartását is értelmezi és magyarázza. Így hangzik:

Ne kérdjétek a vérzöt, merre megy,
inkább hogy mi volt, amiből kilábol.

Ez az attitűd nem természetes, de legalábbis szokatlan. Valaki elhagyja a rosszat, perspektívát lát maga előtt, de még ekkor sem a lehetőségek érdeklik és vonzzák, hanem a múlt nyugtató, amit már odahagyott. Ezt nem szoktuk meg, ez szögesen ellentmond az ilyési alapkérdésnek, a „hová mégy?” előrettekintő optimizmusának, amit szívesen fogadunk el mérvadóknak. Micsoda élményeket hurcol vajon magával, hogy évtizedeken átívelő eleven indulattal és egy megszállott makacsságával újra és újra csak arról beszél? Alighanem ezt kellene tisztázni mindenekelőtt, hogy költeményeinek mélyére hatoljunk.

Amikor ezelőtt hét esztendővel első önálló kötete, Az iszonyat naptára megjelent, szintén alkalmam volt írni róla ezeken a hasábocon. Mottóul akkor ezeket a sorait választottam: „Én nem várom az isten dadogását. Bennem szétroncsolt tüdők és munkatáborok szóvá nem álló kínja háborog...” Nos: erről van szó. Erről van szó még ma is. Akkor az a kérdés merült fel a kötet kapcsán, hogy vajon meddig tart, meddig tarthat az a rettenet, amit a háború borzalmai, amit azoknak a hónapoknak kozmikus kínjai vertek fel az emberi lélekben? Mi szükséges, mekkora időmúlás a külső felszabadulás után ehhez a nehezebb, mert a lélek mélyén lezajló belső felszabaduláshoz? Ezt írtam akkor komor-szép kötete kapcsán: „Ha előre akar lépni költészetében, nem járhat tovább megkövült emlékei körül. Meg kell találnia helyét a félelem nélküli világban, s akkor új életérzéseihez meg fogja találni az új mondanivalót is.” Nos, mi történt azóta? A bevezetőben idézett két verssor árulkodik. Teljes megnyugvás még nem következett: az emlékeivel való csatázás még folyik.

Évtizedekkel vagyunk a trauma után, de a kép újra és újra visszatér:

Én láttam a sámánok örületét
Rumizú nézésük hosszú kését
Fölöttem jégkori közöny-hideg ég
Alattam halottak, bennem éhség.

„Nem tud engesztelődni” – mondja önmagáról harmadik személyben, mintegy tárgyiasítva indulatát egy versben, amelyre valamelyik náci gyilkos törvényszéki felmentése adott apropót. Minden apropó jó a számára. A legkisebb nyugtalanító jel a legmindennapibb életben.

Egy csengőszó, egy kocsifék
s a kamasz bennem újra retteg:
hogy jönnek, s hogy valamiképp
eltűnnek újra, kik szeretnek.

Meg sem próbálja vajon rendezni magában ezt a régi érzelmi elszámolást? Megpróbálja, természetesen. De nehezen sikerül: az élmények mélyebben fekszenek idegzetében, sem hogy könnyűszerrel kitörölhetők lennének. A vers, amely mélyebb érzelmi szférákból táplálkozik, mindenesetre újra és újra előhozza ezt az emlékvilágot. (Érdekes megfigyelni, hogy prózai írásai, publicisztikái kevésbé, és figyelemreméltó, hogy azok a témák viszont, amelyek a publicisztikában foglalkoztatják, csak ritkábban kapnak hangot ezekben a versekben. Noha „publicista” költő.) A rendezés nehezen sikerül, s akkor is csak felszíni. Hiába ír másról, verseinek indulati töltésében mindig megjelenik a hajdani rémületek emléke. Pedig megkísérli a menekülést.

A legbiztosabb menedéknek számára a szerelem tűnik. Minden új érzelmi kapcsolatba úgy búvik bele, mintha üldözői elől keresne védelmet.

Harmad százada (s hány ezrede?) várlak,
rémület burka, s oldás, tiszta párlat...

s aztán

Ölelj, mint soha, úgy ölelj – gyere! –
hogy még a vers is némuljon bele.

Könnyű megsejteni, minek kell együtt némulnia a verssel. De még leglágyabb szerelmes verseiben is elejt – tán akaratlanul – egy-egy nyugtalanságról árulkodó szót; mindenütt megtaláljuk a hitetlenséget, amivel a boldogságot

megkérdőjelezi – verseiben sehol sem találkozunk a teljes feloldódással. Tiszta idilljei nincsenek, számára minden idill csak arra jó, hogy azonnal szét is törje, mintegy szemünk előtt mutatva be erőtlenségét és hiábavalóságát. „A keresztút” című vers esti kapualjban csókolózó gyengéd szerelmespárja elé egy öngyilkos ugrik az emeleti ablakból.

Timár világában – már szinte a pszichózis-sal határos ez –, bármiről beszél is, a tojáshej vékony felszín alatt mindig ott rejlik valami ebből az életét végigkísérő régi rettegésből. S talán itt keresendő az oka annak is, hogy van írásaiban valami nyugtalanító ideiglenesség. Mintha félne mindenfajta befejeledkezéstől, mert az elterelheti figyelmét fontosabb veszélyektől. Nem is tudja, vajon létezik-e a steril békének valamiféle szigete a világban bárhol is – „Dániában vagy a belga Ardenne-ekben” –, még a kérdés is csak egy szatírában merülhet fel nála, mint afféle ironikus fintor. A kiegyensúlyozottság, a „tejszagú” kispolgári lét eszménye amúgy is legfőbb céltáblája harcias indulatainak (Szilveszter, Dániában). A kispolgár-ellenesség – minden jelenkori társadalmi megfontoláson túl – nyilván annak belátása is, hogy ez a létszint a fasizmus – a mindenkori fasizmus – legjobb táptalaja. Erről is ír a „Szilveszter” versformát szétfeszítő, prózába átcsapó, indulatosan hömpölygő sorai-ban.

Annak a társadalomkritikai hevületnek, amelyet költészetének méltatói kiemelnek, ugyan-csak itt keresendők a forrásai. Egyrészt az aggodalomban, amellyel társadalmunkat olyan veszélyek ellen óvja, amelyeket ő közelebbről, mintegy tapasztalatból vél ismerni. („Rajongások újságpapírral betemetett tetemei felett nehéz tudással élek...”) De alapja lehet ennek a bíráló indulatnak az is, hogy nincs kibékülve helyével ebben a társadalomban. Vagyis hogy pontosabban fogalmazva: nem találja stabil helyét a társadalomban, noha elfogadja azt. Mint valami sündisznóállásban, körkörös csatát folytat a világgal, amelyben él, és amelyet egyszerre igenel és tagad. Nem találta meg, még mindig nem találta meg a neki ren-

delt helyet benne. („Átlépek a dülöngő kerítésen, a mezitelen semmi alá, s vonulok fájdalommal, meg-megtántorulva...”) A megnyugtató kapcsolatok – személyi és társadalmi kapcsolatok – hiánya olykor valamiféle elidegenedettséggé is elvezet (Tél végi jegyzetek).

Egy kiegyensúlyozatlan, régi sérüléseit levedleni még a megbékéltető környezetben sem tudó lélek tükröképe ez a későn megjelent második kötet. Egy gyermekkori szörnyűség-élmény és egy prolongált kamaszkor rettegő-nyugtalan és vibráló-türelmetlen megnyilvánulásai. A lehiggadás – a belső megbékélés – továbbra is várat magára. Múlt és jelen ellentmondásait nem tudja megnyugtató módon elrendezni magában. S ha ez nagyritkán mégis sikerül, ha a szintézis olykor mégis létrejön, ő maga csodálkozik legjobban. Így lesz számára, ahogyan a „Madrigál”-ban írja „... döbbenet, hogy két különböző időből lesz mindig a mű, akár a rim.”

S hogy végtére is *milyenek* ezek a versek? Most veszem észre, a befejezéskor, hogy erről nem is írtam. Jobban érdekelt, hogy mit fejeznek ki, és szemmel láthatólag a költőt is jobban érdekelte a szorongató mondanivaló, mint a forma. Timár kiváló formaművész, ezt tudjuk rangos műfordításaiból. Amit a költői nyelvről tud, azt itt – mellékesen – fel is használja. Nem izgatják avantgarde megoldások. Mindig a legalkalmasabb és legegyszerűbb köntöst keresi, s minden hivalkodást kerül. A zárt formát csak néhol – az indulatmenetek csúcspontján – töri át, hogy aztán ismét beérje a hagyománnyal. Alighanem még nem lelke meg a számára rendeltetett, mondanivalójával adekvát egyedüli és végső formát. De talán nem is törekedett erre.

Verseiben indulatairól akart számot adni, amikor ezt elkerülhetetlennek érezte. S amikor e vallomásokból összeállt egy kötetre való – közreadta. Ezért a hétéves késlekedés az első kötet után. Nem tartozik a „kötet-gyárosok” gyanús szektájához. Kötete így (már csak a nagyobb időmúlás miatt is) formai szempontból talán heterogénebb. Hevületében azonban megnyugtatóan egységes. S alighanem ez a fontosabb.

LUKÁCSY ANDRÁS

FEGYVERTELENŰL

Vannak könyvek, amelyekre türelmetlenül várunk. Ratkó József második verseskötete is ilyen. A magabiztosságot, fegyelmet és tiszta emberi tartást sugárzó első könyve kötelezővé tette ezt a várakozást s megerősítették a már azóta látott versei. Azok közé sorolható, akikre, ha akarjuk, ha nem, figyelni kell, akárcsak a vele nagyjából azonos időben induló, könyvvvel bemutatkozó Ágh István, Bella István, Buda Ferenc vagy Serfőző Simon. Az ő második könyvük is hasonló várakozást érdemel. De Ratkó József emberi-költői arca, talán még az említett pályatársakénál is határozottabb. Gondolati világtervezése és építkezése – koncepciója – érettebb, kialakultabb. Ez érinti meg az olvasót elsődlegesen a versekből is. Túl a „mindenért felelős vagyok”, ma már egyetemesnek mondható költői alapálláson, a József Attilai-meredeket, elkülönítő, testbező ösvényt tudatosan járja. Jól mutatja ezt a versek hangütése, szerkezete. „Hó esik, gyerekek kiabál; / harsog a fehér öröm. / Virággal játszik a halál. / Nincs hozzá semmi közöm.” – olvashatjuk Téli című versében. De még jobban rajta kapható ez a rokonság a vers utolsó szakaszában: „Nem vagyok én már gyerek; / s az ember hova legyen / hit nélkül? Tüzet teszek, / várom, hogy meleg legyen.” A sorok izlelgetése után önkéntelen jönnek szánkra a már klasszikus veretű szavak: „Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni...” Nem nehéz hasonló példákat találni Ratkó kötetében, ez a vonás csak erősödött az első óta, de szükségtelen és oktalan tovább kerestni, mert egyúttal az is szembe tűnik azonnal, hogy a tudatosan vállalt szellemi közösség kis remekei ezek. A hasonló életsors választotta ki Ratkó Józsefet a külső és belső rendtéves strázsájára.

Vélem sárkány viaskodik,
bánatba ütött homlokig,
de küzködnöm kell holtomig,
mert én vagyok a harmadik.

(Félek, hogy)

Annál is inkább, mert a versek tüntetően hordozzák a gondolati, formai közösség anya-

jegyeit s általában természetes tartással lendülnek át a magasra helyezett mérce felett. A képek ötvözetének sűrűsége, a gondolat-tömörsége és a sorok játékos logikája, amelyekbe váratlanul hasítanak éles árnyak, komor színek: „Harminckét éves vagyok – érett / a halálra,” vagy másutt, a Dal című verse végén: „Apám halott, / anyám is meghalt. / Vidám vagyok – / dúdolok egy dalt: / Kinek nincsen / pártfogója, / árvából van / jó katona.” előragyogtatják a nagy előd fénylő szigorát is. A következő töprengés is magától jön: történelmileg miképpen találkozhat és fogalmazódik meg a társadalom hegy- és vízrajzán ez a büszkén vállalt rokonság? Szabolcsi szűkebb otthonáról futnak tolla alá ezek a sorok: „Innen van legmesszebb az ég; / rakétával sem érhető el.” s ugyancsak az Üzenet című vers végén: „Azt mondják, készül a jövő. / Jött-ment szelek erről gagyognak. / Isteni rendelés szerint / itt csak a csillagok ragyognak.” De hasonló erővel és indítással épül versé a „szerszámszívű és földszívű / szántóvetők, kovácsok / „ gondja is, akik között felnőtt „végül is avégre, / hogy szép szót helyettük találjak / a köre, / a tücsökre, / az égre.” A Kis ars poetica című vers csak kamaszos és szelíd előjátéka a Harmadik, az Arckép, a Gyász vagy az Aszály című versek érettséget és felelősségtudatot hordozó sorainak, hiszen nemcsak a köre, égre, földre kell megtalálnia a szavakat, hanem az igazságra is. Az emberi találkozásokra, melyek akkor őszinték és mélyrehatóak, ha a költő képes megőrizni sajátos göcsörtjeit és vállalja őket s ha munkája mindig megmarad a forrás-áradás tisztaságánál. A szavakat és a hallgatásokat igazában az emberi életre kell megtalálni, még pontosabban szólva: inkább az értelmük aranyfevetetét vagy hamis voltát, hogy a kimondottak világossága ne vakítson, de láttasson. Ha Ratkó József együtt használja továbbra is a költészet mágikus és matematikai erejű törvénykezését, – miként az Anyámat elrágta... című versben is, azonos lélek-geometria része élet és halál, szorongás és hit – messzire juthat e nehéz zárandókúton.

Anyámat elrágta a rák,
apámat megölte a méreg.
Ütött számból a halál ellen
csordul ki meleg ének.

Testükbe vért énekelek,
hatalmat a feltámadáshoz –
Ne legyen hűtlen a szülő
keresztre feszülő fiához.

A versek hangja keményedett az első kötethez képest. Ugyanakkor mintha veszített volna megnyerő természetességéből s mintha a költészet jó modorából is átragadt volna rá valami feszesség s kísértené a proletár-romantika. (Arckép.) A küzdelem tehát még tart, sőt, csak ezután csap magasra a heve, ezután lesz mind kockázatosabb a mutatvány. A teljesen önálló költői létnek csak egyik feltétele a magasrendű fegyverzet megtalálása, kikalapálása. A másik, az ehhez méltó ellenfél megtalálása – az igazat mondd, ne csak a valódit – és kihívása életre-halálra! Az utóbbi a nehezebb és a lényegesebb is. Mert ha arra rátalálunk az értelem, a szív útjelzőit követve, a harc megtermi, élesre, erőse edzi a fegyvereket, persze, ha valóban erre tettünk szándékot, sorsot. Ratkó József verseiből, tartásából ez az elszántság sugárzik. Költő számára nincs is ennél fontosabb.

(*Magvető*)

KISS DÉNES

KÖRKÉP 68

Az új magyar próza nemrég fölfedezett, de mind következetesebben vizsgált tartománya az elidegenedés élménye. Napjainkban a marxista bölcsélet és embertudomány figyelme is az egyén eme kérdéskomplexuma felé fordul, bizonyítván, hogy problémái a társadalmi élet gyakorlatában merültek föl, s a különböző tudatformák a maguk módján egyidőben kísérik meg a válaszádat. Ez a szinkronia az együttes hatás távlatát nyitja meg, s a művészet nevelő, emberformáló hivatásának új kibontakozását igéri. A Körkép 68 – tizenkilenc mai magyar elbeszélés, csaknem 700 oldalon – magas művészi átlagszinvonalon reprezentálja ez élmény tematikai és esztétikai lehetőségeit; egyszersmind azt is jelzi, hogy irodalmunk (akárcsak a társadalom, amelyet tükröz) még nagy föladatak előtt áll, hogy a valóság meghódítása többnyire elvonja még

az energiákat a változtatás, az emberiesítés mikéntjének kutatásától.

Az antológia első írása tragikus példázat, az utolsó: tragikus példatár, ezzel a kegyetlen tanulsággal zárul: „Tele vagyunk mozgó hullákkal.” Bertha Bulcsu és Vészi Endre művét természetesen csak a betűrend szeszélye helyezi a kötet két végére; de a közbülső írások egész sora tanúsítja, hogy az elidegenedés nemcsak a szorongásra vagy az egzisztenciális leleplezésre alkattilag hajló írók gondja. Galambos Lajos elbeszélése például így kezdődik: „Oly kiméletlen és kegyetlen a világ, hogy a földön bárhol azonosítja önmagával az ember, az azonosításból önmagára már alig ismerhet.” Még meggondolkoztatóbb a tematikai változatok bősége, a világgal súlyos összeütközésbe keveredett hősök valóságos galériája. Császár István a nyugat-európai irodalmakból, de némely hazai előzményekből is ismert típust ábrázol, az elidegenedett kispolgárt. A Fejforgás hőse, a „különös ember” efféle elcsépeelt szentenciákban fogalmazza meg az egzisztencialista életérzést: „Semmiel sem nagyobb örűtség öntudatlanul öbégatni és tántorogni, mint bútorra gyűjteni vagy megházasodni.” „Mindenki nagyon eltűnt és minden.” „Történhet körülöttem akármi, én nem vagyok része... Nem szólal meg bennem semmi. Az élet érthetetlen zűrzavar.” Camus és Sartre tanítványa, az értelmetlen létezés, a valóság eltűnése, a kapcsolatteremtés képességének elvesztése fejeződik ki újra és újra szavaiban, de gyógyíthatatlan alkoholizmusában és öngyilkos pusztulásában is.

Sokkal szerencsésebben találkozik a világ-irodalmi áramlat (Salinger, az új amerikai próza) a valódi magyar társadalmi föltételekkel a válságba jutott kamaszok, jasszok, hulligánok világának ábrázolásaiban. Fejes Endre, Moldova György, Rákossy Gergely írásaiiban a zátonyra futott gyermeki sorsok a társadalom analitikus bírálatának indítékai. E tekintetben főleg Rákossy Gergely Gombó kinn van c. novellája rendkívül tartalmas: a szülők – tehát a felnőtt társadalom – felelőssége mellett a szerencsétlen fiatalokat tudatosan megkárosító képmutatás példáit elemzi. A „kirabolt” bűfésnő közel ötven liter pálinka hiányát hazudja, a minden hájjal megkent Gombó a hatóság segítségével ingyen szerzi meg a fiúk lopott kerékpárját.

Történelmi genezise szerint az elidegenedés a munkamegosztás következménye, s hatásá-

nak a szocializmusban sem elhanyagolható oldala a munka és az ember, a munkahely és az ember diszharmoniója. „Ez nem munka... Látástól vakulásig, bele a vakvilágba...” – jellemzi az értelmetlennek látott tevékenységet (a sajátját) Jókai Anna Általános foglalkoztatójának egyik hőse. A másik, az újságíró, onnantól megy el az emberi élet megannyi kínálózó dokumentuma mellett, „szürke, egyhangú adathalmazt” lát riportja anyagában, amit „ki kell kerekíteni, leönteni lelkesedéssel”. – Vészi Endre megrázó művében a műanyaggyári tűz körülményeinek fölkuatása során bomlik ki az elidegenült világ ijesztő látomása. Ami kezdetben dicséretes, sőt hősiés önfeláldozásnak látszik, – a veszélyeztetett nyersanyag mentése –, utóbb az emberről való megfeleldkezés tragikus szimbólumának bizonyul. „Volt a gép mellett anyag, nyersanyag elegendő, ilyenkor az ember nem figyeli, hol a másik.” Az „anyag gyermekeinek” az idegrendszerében van az a kényszer, „hogy biztosítsák a termelés folyamatosságát”. Olyan reflex nincs az idegrendszerükben, hogy a romok alá került társukat keressék; a halottnak még az arcára sem emlékszik senki.

Az érzelmi élet zilálódása, a család, a személyes kapcsolatok bomlása nyilván következmény. Vészi novellájában a vizsgálatot vezető rendőrszázados hivatását teljesítve megdöbbenve szemléli, magánéletében, házassága válságában iszonyodva átéli az „emberi kapcsolatok, emberi viszonylatok” szétetését. Veres Péter A pátriárkája a mindennapi morál kritikája, „a rossz asszonyok meg a családi bajok” tünetcsoportjával foglalkozik. Az erkölcsi torzulások társadalmi alapját is föl tárja: a kispolgárisodást, az elvtelen politikai alkalmazkodást, a női emancipáció fonákját. Férfi és nő idegenné válása, pontosabban a nő iránti vonzódás – szerelem, féltékenység – és a hivatás dilemmája gyötri Szakonyi Károlyt. Az egzisztenciális ok mellett („a nő egészen másfajta lény”) a kapcsolatok elvesztésének társadalmi motivumát is fölveti („... különösen, ha nincs valami rendes, igaz elfoglaltsága a világban, ami emberként is kielégítheti”).

Könnyű volna szaporítani a példákat – a kötet anyaga csábít erre –, de az általánosításhoz talán ennyi is elég. Elbeszélő irodalmunk megújódása az elidegenült világ föl tárásának izgalmas és mélyen emberi kalandjához kapcsolódik. Látszólag paradox jelen

ség tanúi vagyunk: az ember iránti aggodalom, s tőle elválaszthatatlanul a társadalmi élet kritikája éppen a személyi kultusz megszűnése után, a demokratikus kibontakozás évtizedében erősödik meg. Nemcsak azt jelzi ez a folyamat, hogy a bírálatot is vállaló következetes tényisztelet csak a dogmatikus irodalompolitika fölszámolása után lehetett az irodalom alapelve, hanem azt is, hogy a társadalom igényli – mert hasznosítani akarja – az elemző kritikát. „A felépült házakat többé sose nézzük, csak a foghíjas telkek kezdenek hangosan ordítani!” Váci Mihály gondolata az itt jellemzett prózai irányzat ars poeticaja is lehetne: tartalma és célja a „foghíjas telkek”, a sérülések, a humánnum válságainak óvó-javító szándékú vizsgálata.

Az ember fölött még uralkodó világ ábrázolása tehát nem behódolás, nem fegyverletétel az elidegenedettség előtt, ellenkezőleg: csaknem mindig tudatos küzdelem a kezessé tett világért. E küzdelem az írókat a „jövő dimenziójához” vezeti, az értelmes lét megsejtett tartalmaihoz. Megjelenik az élet értelmének elvesztésébe nem belenyugvó hős. A fiatalokú bűnözőkről és a galerikról szóló történetekben vissza-visszatér az elvagyodás romantikus motívuma; Fejes Endre piszkos kamaszhőse a harmonikus, tiszta élet vágyát rejtegeti naivan, van egy szeglet a lelkében, amelyet megőriz a divat és életmód minden kísértése között. A Fejforgásban az egzisztencialista kispolgár feleségének van bátorsága nem megakadályozni férje öngyilkosságát; ez már a felemás választás különleges erkölcsi erélyt követelő példája, tett-értékű döntés.

A mindennapi élet pozitív hősei a munkájukkal értelmesen azonosuló emberek. Lengyel József történetfilozófiai esszéjében Ézsau, minden férfias erény megtestesítője, így beszél: „Most mérnökök az én maradékaim, akik gyors gépeiken körülhordozzák az embert a földön, és az én maradékaim azok, akik kitervezik, hogy ember felrepülhessen a bolygókhoz.” Az emberségét a munkában beteljesítő hőstípus Jókai Anna kisregényében bukkan föl: Anna néni emberek sorsán könnyít önzetlen társadalmi munkájával. E humánus-kommunista asszony jellemzését némi komikai árnyalat menti meg a fenyegető szkematizmustól. S végül Galambos Lajos és Gerelyes Endre az ellenséges világgal harcossan szembeszálló forradalmár típusát mintázza meg. A környezet túlereje mindkét kis-

regényben tragikus bukásra kárhoztatja a jó ügy harcosait. A szerencsétlen görög emigráns leány érzelmi forradalmát kettős emberhalál torolja meg: a fasiszta börtön lázadó rabjai akasztófán végzik. A Görög történetben a tragikus-katartikus bukás egy széthullóban lévő világ végső kegyetlen erőfeszítését jelzi, azt, hogy az új és a régi harca mindvégig követel áldozatokat. A hétköznapi pozitív hőseinek epizodikus szerepeltetése (vagy másutt szimbolikus-általános megragadása) mai valóságunk másik jellegzetességére irányítja a figyelmet: a fejlődés új szakaszában az emberség és a szocialista meggyőződés nem nyilatkozhat meg olyan közvetlenül, beszédesen, mint a történelem látványos fordulataiban. Sőt, itt nem elég a valóság mégoly mély analízise sem, – egy kissé az élet előtt kell járni, megálmoldva megtervezni a kor új embereszményét. Ez nemcsak prózánk: egész új irodalmunk megoldásra váró nagy föladata.

Formai tekintetben az új Körkép nem szolgál váratlan meglepetéssel, meghökkentő fordulattal. Az utóbbi években hozzászoktunk az elbeszélő műfajok változatosságához és – egy-egy mű világában – a formák oldódásához, a hajlékonysághoz, finom átmenetekhez. Ezek a tendenciák az 1967-es termést is jellemzik. Vannak egészen különös, sajátosan egy műhelyhez kötött formák: Déry Tibor meditatív önábrázolása, Lengyel József eszészisztikus parabolája, Örkény István abszurd „egypercesei”; és vannak természetesen tagasabb, többek által járt utak is. A „hagyományos” novella terjedelmesebb, eseményes változatát képviseli Galambos Lajos műve, a pszichológikus-drámai változatot Császár Istváné, Galgóczi Erzsébeté, Raffai Sároltáé. A szimbolikus (parabolikus?) célzat folytán kívánczik külön kategóriába Bertha Bulcsu és Simonffy András elbeszélése.

Változatlan virágzásban mutatja az antológia a szociográfiai ihletésű epikát, klasszikus mesterek és kutató fiatalok egyaránt szívesen élnek e módszerrel. A műfaji hierarchia alsó fokán (ez korántsem az érték minősítése) Moldova György riportja áll; Illyés Gyula a bravúros jellemrajz, Veres Péter némi cselekményes elemek révén irodalmasítja a tény- és gondolatanyagot. Fejes Endre írását líraisága és keretes megoldása utalja a széppróza tartományába. Szellemes, sokat ígérő változat figyelhető meg Jókai Anna és Vészi Endre munkáiban: ott szociográfiai riport

készítése, emitt üzemi baleset kivizsgálása a mű tárgya – az író nemcsak a vizsgálandó társadalmi jelenséget, hanem a riportert vagy a nyomozót is megfigyelheti, az ábrázolt „síkok” száma megnő, az intellektus a kapcsolatok bonyolult szövevényét képes átvilágítani. Rákossy Gergely novellájában elejétől végig a hős beszél; a társadalomrajz formai hatása ezzel megszűnik, a szociográfiai tapasztalat az emberi sors szemléletében oldódik föl. – A történelmi tárgyú elbeszélések közül is a forrásokat tanulmányozó Gerelyes Endréé legmértöbb a figyelemre (Kitörés). Dokumentumokon alapul, de túlmutat rajtuk, s a hétköznapi emberek – egy börtön rabjai és rabtartói – tudatának vizsgálatá, a rabtartók szorongásának kíméletlen leleplezése, a hamis pátoz nélkül helytálló pozitív hősök teremtése a múltábrázolás korszerű világirodalmi törekvéseivel rokonítja.

Az epikai hitel puritán igényével föllépő szociográfiából és historiográfiából kinövő próza ígéretei igen biztatók. Ténytiszteltet és intellektualitás egymást erősítheti itt, az embert még nyugtató erők elemző ábrázolását az autonómiáért küzdő hős vagy hősök harca teheti drámaivá. A Körkép 68 már jelzi e szintézis lehetőségét – az élet meg az irodalom mai és holnapi gyakorlatában dől majd el, mi valósul meg belőle.

CSÜRÖS MIKLÓS

LÁTOGATÓBAN

Kortárs magyar írók vallomásai

Minden műalkotásnak önmagában kell helytállnia a közönség és a kritika előtt, s majdan a történeti vizsgáldás, ítéletalkotás szempontjából is. Ám az alkotás igazán csak akkor lesz körüljárható, ha ismerjük a mű születésének társadalmi körülményeit s az alkotó szubjektív indítékait is. Ugyanez persze vonatkozik az egész életműre is. Az irodalomtörténet nem nélkülözheti a környezet (a külső s belső környezet) ismeretét, amikor summázata adja az életműnek. A Látogatóban című interjúkötet ilyen szempontból érdekes és értékes irodalmi kordokumentumnak tekinthető, amit az irodalomtörténészek később haszonnal forgathatnak.

A kortárs magyar írók vallomásai nem ismeretlenek az Élet és Irodalom olvasói előtt.

Ötvenegy író, költő portréja rajzolódik ki a kötet lapjain. Egy könyv terjedelme természeténél fogva véges, így a mai magyar irodalom „énekeztetéséből” ezúttal csak ennyien kaptak helyet a kötetben. A könyvborítón olvasható tájékoztató szöveg szerint azonban más ok is közrejátszott ebben: előfordult, hogy „a megkérdezettnek idegen volt a riport műfaja”. Mégis, az ötvenegy vallomást most egy-egyében elolvasható, kikerekedik az olvasó előtt valamiféle körkép a mai irodalmi élet-ről.

Először is azt a közhelyszerű tanulságot kell itt említenünk, hogy a jelen magyar irodalma milyen sokszínű, sokrétű és gazdag. Eszmeileg is. Dobozy Imrétől, Lengyel Józseftől, Mesterházi Lajostól s a szocializmus más, elkötelezett közéleti íróitól a polgári indíttatású és hívó Thurzó Gáborig, Rónay Györgyig nagyon széles a skála.

A kötet olvasán mégis bizonyos egységbe fogódik a körkép: az interjúk mindegyikében arról olvashatunk, hogy a megszólaltatott írók, költők értik és tudják, a világnak mely pontján élnek, írnak, viaskodnak az emberi gondokkal-gondolatokkal. Nemes György így summázza ezt a felelősségérzést: „ezekből a nyilatkozatokból az írók szenvedélyes igazságkeresése és – ami nélkül nincs igazi irodalom – a progresszió szolgálatát vállaló számdéka félreérthetetlenül megnyilatkozik.”

Sokszínű az előttünk kialakuló kép minden más vonatkozásban is. Más és más módon vélekednek az interjú-alanyok az irodalom és közönség viszonyáról, a közérthetőség szerepéről és határaitól, az érzelmi és intellektuális líra problémáiról, a kritikáról és így tovább.

Garai Gábor örömmel mondja a költészet fokozódó népszerűségéről, hogy abban egyrészt az olvasóközönség ízlésének rohamos fejlődését érzi, másrészt a mai magyar líra is „úgy látszik, meg tud fogalmazni olyasmit a kor emberéről, ami szenvedélyesen érdekli a közönséget.” Ugyanakkor viszont, teszi hozzá Sánta Ferenc, „az író, a művész nem tehet engedményt a műveletlenebb közönség irányában, mert ha megtenné, több kárt okozna, mint hasznot.”

Olykor éles megfogalmazásokat olvashatunk klíkkszemléletről, a kritika értetlenségéről, befolyásolhatóságáról, s mindarról, ami egyébként is „nyíltszini” vitatéma manapság. Egyik írónk „elvitelen véd- és dacszöveget” lát az

írói csoportosulásokban. A kritikusokra azonban nem panaszkodik (?), mert, mint elárulja: „az a ritka szerencse ért, hogy egyik-másik még meg is értett.”

Megnyerően őszinték ezek a vallomások – értéküket ez növeli. Mert bármiről beszéljenek is, közben emberi magatartásukat is megismerhetjük, erőnyeiket, gyengéiket – szubjektív ítéletüket önmagukról. Így teljes, így hiteles külön-külön az ötvenegy portré, s elfogadható egésznek az a kép is, amely a vallomások nyomán a mai magyar irodalomról általában kialakul. (Gyakran azonban közhelyszerű igazságokba botlik, aki egyvégtében olvassa el a kötetet: a bölcs aforizmáknak akkor lenne helye ilyen bőségben a kötet lapjain, ha azok igazán egyéniek, eredetiek lennének.)

A szerkesztés munkáját Erki Edit végezte. Az interjú-készítők közt az ő neve mellett többek között Cseres Tibor, Csák Gyula, Garai Gábor, Faragó Vilmos, E. Fehér Pál és mások nevével is találkozunk. A műfaj alapvető játékszabályainak megtartása mellett az ő egyéniségük, a baráti vonzalom mellett is objektivitásra törekvő szemléletük, tájékozottságuk és rákérdező készségük is nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy az unalmas egyhangúság, a sztereotípiák helyett valóban a sokszínűség jellemzi a kötet összeállt interjúkat.

A Látogatóban című kötet nemcsak egyfajta irodalmi kordokumentum, hanem izgalmas olvasmány is, az eredeti művek és a kritikai visszhang mellett a ma olvasója számára hasznos tájékoztató, ha teljesebb képet akar nyerni az élő magyar irodalom gazdagságáról.

(Gondolat Kiadó)

JENKEI JÁNOS

Tüskés Tibor:

A DÉLI PART

Ismét gazdagodtunk... Tüskés Tibor „A déli part” című tanulmánykötetét olvasva úgy érzi az ember, hogy valami nagyon rendes dolognak válhatott értő részesévé. Az író segítségével tudatosan lépünk a tájba, feltárul előttünk a Nagyberkek sok titka, a magyar szálláshelyek, földvárak története életre kel. Tüskés Tibor szépirói tehetséggel rajzolja meg a ba-

latoni mocsárvilág lidércfényeit, a töröktől rettegő, rossz víztől pusztuló zsellérek sorsát, majd a táj és a népelet lassú átalakulásának buktatóit, szépségeit.

„A déli part” rangos mű a Balatonról szóló könyvek sorában. Főerdeme, hogy a mai élet és történelmi realitás pozíciójából vizsgálja a tájegység sorsát. Szeretettel ír a régmúlt idők, mocsaras, bő halas világáról, de nem kelt az olvasóban hamis illúziókat, és nem fullad aránytalanságokat keltő romantizálásokba. Főleg az első magyar szálláshelyek kialakulásától napjainkig kapunk áttekintést a tájról, népeletről, gazdaságról, történelemről. Az író folyamatában vizsgálja az átalakuló életet és az átalakuló tájat is. Tolla nyomán szinte szemünk láttára válik a titokzatos láp, a fonyódi, vörsi halászházak, pákászházak paradicsoma szőlőfürdőhelyé, praktikus emberpihenetető üzemmé és üzletté. Tüskés tanulmánya elnéző, baráti szavakkal figyelmezteti az embert: Nézz körül! Ahová érkeztél, az nemcsak nyaralóhely, nemcsak pihenést, fényt, vizet, női szépséget villogtató, kínálgató fürdőhely, hanem a hazád is. Ide is hazaérkeztél, éppen úgy, ahogy az alföldi rónákra, a Viharsarokba, vagy a Hajdúságba hazaérkezel. Siófokon hajóhadat tartott a török, elfoglalta földvárainkat, a ncp a mocsárba húzódott. Itt falu állt hajdan, amott egy templom, örutorony, pince. Amikor a déli parton Földvár és Siófok úri fürdővé lépett elő, a távolabb eső falvak, Balatonbuzsok, Balatonkiliti, Balatonmagyaród tovább álmodták sokszáz esztendőös parasztlálmukat. Túl a vasúton, országúton ma is ott fehérlenek ezek a falvak a mezők között, onnan érkezik reggelente a zöldpaprika, paradicsom, gyümölcs, tej, szinte minden, amit az asztalunkon látunk. Tüskés Tibor tanulmánya érzékenyen reagál a fürdőélet minden szépségére, kellemességére, de soha nem hagyja elfelejtenünk, hogy a vidék, melyben járunk, heverünk, nemcsak a nyaralás kulisszája, nemcsak hétvégi táj, hanem reális, állandó emberi élet színtere is.

A tanulmánykötetet forgatva felfedezőkké válunk, hiszen a szerző figyelme a part földrajzi határainak rögzítése, az előítéletek ismeretése és cáfolata mellett sok mindenre kiterjed. Hirt kapunk emberekről és szerszámokról, népszokásokról és a pásztorkodó falvak művészetéről, veszedelmekről, növényekről, lápi farkasokról és halakról. Megismerkedünk a népmozgalom összehasonlító adataival, és a törté-

nelmi sorsfordulók élet alakító hatásával. Írók, művészek vízpartra kanyarodó útjáról hallunk. Praktikus tanácsokat kapunk a műemlékek, múzeumok és szabadtéri látnivalók felfedezéséhez. Mindezt jól szerkesztve, világos és szép stílusban tárja elénk az író.

A Somogyi Almanach kiadásában közreadott tanulmánykötetnek külön érdekessége az utolsó fejezet, melyben Tüskés Tibor saját magáról és szülőföldjéről, a szántódi rév és őrház környékéről vall. Olvasás közben gyakran érzi az ember, hogy az író nem „kívülről” beszél a mocsárvilágról, a déli part hajdani földvárairól, mai arcáról, embereiről. Ott érezzük az író is a tájban, szélben, s szubjektív rokonszenvei az olvasóra is átragadnak. „A déli part”-ot olvasva, gyakran elmerengünk ezen, azon. A fenyvesek... Igaza lehet Tüskésnek. Bizony a magot a Bakony erdeiből hordhatta át a makacs északi szél... És bizony igaza lehet Tüskésnek, a déli part addig tart, ameddig a régi halászok szerszámokat megőrizték az emberek... – Merengéseink, visszalapozásaink mind-mind a tanulmánykötet értékeit bizonyítják. A sok merengés után jóleső érzés volt a tamariszkusz fárról és a macskaféjű kőről, és a jégre merészkedő lakodalmas menetekről is olvasni... Így a szántódi vallomással kiegészülő kötet teljesebbé válik, zártabbá. Az utolsó fejezet valójában csak érzelmi lelepleződés, a kötődések bevallása, de éppen erre vártunk fejezetről-fejezetre. Így jobban megértjük saját nosztalgiánkat is, a Nagyberkek emlékét, az öcsatornán túl színesedő különös világ döbbenetét. Hiába tesszük le „A déli part”-ot, a fácánok kiáltását, a mocsarasban tenyésző füzesek szélnyögéseit még sokáig halljuk. A szelíd kiállítású könyvecske az asztalunkon marad, nyitható közelségben. Belelapozunk, újra olvassuk majd, és magunkkal visszük tavasszal, ha vonatra szállunk. Az északi part szerelmeinek is kedve támad nagyobb kirándulásokra Fonyód és Vörs táján. Jó lenne bekopogni a házakba, szétnézni a padlásokon. Bizonyára előkerülne még jó néhány bődönhajó, szigony és más halászszerszám... S ha mindebből semmi sem valósul meg, akkor megmarad az olvasás szép élménye. Az északi part hegyoldalaiban üldögélve jó tudni, hogy a jeltelemnek látszó déli homokpadok mögött varázslatos élet színesedik, lélegzik.

BERTHA BULCSU

FŐ A BIZALOM

Neves kultúrtörténészünk, Ráth-Végh István, műveinek – melyek az emberi hiszékenység, butaság több évszázados történetét dolgozzák fel és gúnyolják ki – közönségsikere is jelzi azt az igényt, hogy a jelenkor embere okulni (és nem utolsó sorban szórakozni) kíván őseinek hibáján. Bár a hiszékenységet kihasználó szélhámoságnak, az „ájtejtésnek” egyetemessége az utóbbi időben egyre nyilvánvalóbbá lesz, Bajomi Lázár Endre könyve meggyőz bennünket arról, hogy a francia történelem ismeretének szinte elengedhetetlen kelléke a szélhámoságok áttekintése. A kötet a francia történelem legutóbbi évszázadának – a II. Császárságtól napjainkig – kiemelkedő csalásait, botrányait dolgozza fel úgy, hogy nem mulaszt el kitérni az „ájtejtések” politikai, társadalmi, irodalmi stb. hátterére. S ezzel folytatja Szerb Antalnak a „történelmi esszé, az igaz történet” által megkezdett műfaját. (Ismeretes, hogy Szerb Antal nagysikerű könyvet írt a XVIII. század egyik legnagyobb botrányáról, a híres Nyaklánc-perről *A királyné nyaklánc* címmel.)

A nagy munkával összeállított kötet célját a szerző – nagyon szerényen – az olvasó szórakoztatásában, illetve halvány reménnyel abban látja, hogy az olvasók netalán tanulnak is az „átverésekből”, hiszen a szélhámosághoz mindenképpen szükség van egy alanyra is, aki „bedől a mesének”. A szélhámosnak általában csálhatatlan szimata van, hogy kivel lehet valamit kezdeni, nem tisztelve sem a közéleti rangot, sem a tudományos fokozatot. A kívülálló számára nagyon is furcsának tűnhet, hogy a szigorú tényekre épülő matematika professzora is áldozatul eshet a csalásnak. Ez történt a II. Császárság neves akadémikusának esetében is, akivel szemben a szélhámosnak nem is volt nehéz dolga, mert „Chasles tanár úr – jellemzi Bajomi Lázár Endre –, mint a szigorú axiómákra épülő mértan tudósa és a pontos törvényekkel operáló mechanika tanára, ritka kritikai szellemről tett tanúságot. Az alacsony termetű, ártatlan tekintetű tudós azonban minden más területen olyan gyermekkednek bizonyult, hogy hozzá képest egy babonás falusi javasasszony valósággal Kant Immánuelnek képzelhette magát...” Ezekután még a

legmerészebb csáló sem gondolhatta, hogy a természettudomány újabb eredményeivel „áttejtetheti” a neves professzort, de annál inkább a „régiségekkel”. S valóban, Chasles tanár úr hajlandó volt 500 (!) aranyfrankot fizetni egy Pascal–Newton-levéért – 1654-ből –, pedig – s ezt illetet volna tudnia – a két tudós soha nem váltott levelet. (Nem is beszélve arról, hogy a jelzett időben Newton még csak 11 éves volt!) Az ebből származó parlamenti, akadémiai, bírósági botrányokat dolgozza fel a kötet első kis írása, melynek a hangneme is – mint a fent idézett példa is bizonyítja – alkalmazkodik az „átveréshez”.

Azt még többé-kevésbé elfogadhatjuk, hogy a múlttal szemben elfogult matematika professzorral szemben boldogult a szélhámos, de az már nehezebben érthető, hogy a Louvre igazgatója és több neves régész professzor sem tudta eldönteni, hogy a talán soha nem létezett Szaitafermész szittya király koronája valódi, avagy hamisítvány. A szerző által jól időzített csattanóban derül csak ki, hogy az arany koronát épp az egyik régész professzor könyvének felhasználásával készítették el! Bajomi Lázár Endre munkájának alaposságát dicséri, hogy az aranykorona-eset kapcsán (és más botrányok esetében is) utal bizonyos magyar vonatkozásokra. Ugyanis a III. Köztársaság néhány nagyobb szélhámoságáról a Budapesti Hírlap párizsi tudósítója is beszámolt, és ha az időpontokat (pl. 1904. nov. 26., 1904. ápr. 28.) figyelembe vesszük, akkor minden valószínűség szerint igaza van Bajomi Lázár Endrének, hogy a tudósításokat Ady írta. (Köztudott, hogy Ady első párizsi útjának dátumai ezek.)

A magyar irodalmi vonatkozások persze csak néhány sorban szerepelhetnek a kötetben, de annál nagyobb lehetősége nyílt a szerzőnek a francia irodalmi-művészeti élet néhány nagyobb „ájtejtésének” bemutatására. Az író szinte portrét rajzol a nálunk kevésbé ismert Boris Vianról, aki egy áramerikai regény írásával jut el a világhírnévhez (címe: *Köpök a síroktokra!*). Kitér Roland Dorgelésnek, aki ma a Goncourt Akadémia elnöke, fiatalkori csínytevéseire. Ezek közül talán a legérdekesebb a számár által festett kép esete. (Egy számár farkára kötött ecsettel mázoltatták össze a vásznat, amely manapság ötmillió frankért cserélt gazdát.)

Az előzőekben Szerb Antal „történelmi esszéjének” továbbvivőjeként jellemeztük Bajomi Lázár Endre könyvét, s hogy valóban

az, annak bizonyítására már eddig is idéztünk példákat. Ezeket most bővíthetjük azzal, hogy a szerző nem elégszik meg a botrányok, a szélhámosságok leírásával, hanem a jelenségek mögött lévő mélyebb okokat is igyekszik feltárni. Többek között magyarázatot ad arra, hogy milyen okok miatt nyílt lehetőség a III. Köztársaság nagy pénzügyi „ájtékossáira”. A könyv írója röviden utal a francia tőkés rendszer 1870 utáni ugrásszerű fejlődésére, a nagy befektetések korszakára, amikor mindenki – még a kisemberek is – valami jövedelmező üzletbe kívánta fektetni pénzét. Ilyennek tűnt többek között a Panama-csatorna építésének terve, melyhez nagyon sokan adták megtakarított pénzüket (vonzotta a pénzt a Szelei-csatorna jönevű építője is, aki az új társaságnak is elnöke lett). Ez a vállalkozás ugyan csatornát nem épített, de azt elérte, hogy egy földrajzi tulajdonnévből (Panama) egy bizonyos fajta tevékenységet jelölő szó lett.

A történelmi pillanat előnyeinek kihasználása viszont néha nagyon nagy politikai súlyra tett szert. A könyv írója többször utal arra, hogy egy-egy nagyobb szélhámosság kormányválságot idézett elő a III. Köztársaságban, annál is inkább, mert a jobboldali ellenzék általában majdnem minden esetben igyekezett „meglovagolni” a botrányokat.

Összegezve: Bajomi Lázár Endre könyve jól egyesíti magában a szórakoztatás és ismeretterjesztés egyáltalán nem lebecsülendő erőnyit, szellemesen, könnyed stílusban szól valóban nem generális, de nem is haszontalan tárgyról, ányaltabbá teszi ismereteinket a francia történelem, irodalom- és művészet-történet legutóbbi évszázadáról.

(Minerva)

LACZKÓ ANDRÁS

Kolta János:

BARANYA MEGYE ÉS PÉCS VÁROS NÉPESEDÉSE

A Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztálya hasznos szolgálatot tett, amikor ezt a könyvet megjelentette. A megye és a város múltját iránt érdeklődő olvasó viszonylag rövid és tömör áttekintést kap nemcsak a népesség fejlődéséről, mint a szerző a címben ígéri, hanem a gazdasági és az ezt követő társadalmi

fejlődésről is. Kap ezen kívül irodalmi jegyzéket, amelynek felhasználásával bővítheti szűkebb pátriájára vonatkozó ismereteit. A tartalom és a feldolgozás módszerei azonban még többet mondanak a szakemberek számára. Ugyanis a regionális tervezés és a területi igazgatás feladatkörén belül a legfontosabb elemet a népesség képezi, mert azt kell ellátni különböző fogyasztási javakkal, lakással, szociális és kulturális létesítményekkel stb. Más oldalról pedig a népesség száma és összetétele képezi a munkaerőszükséglet kielégítésének alapját. A népesség száma és változása, területi elhelyezkedése, foglalkozás vagy iskolai végzettség szerinti megoszlása, szaporodása, házassága és válása stb. stb., mind olyan tényezők, amelyeket a tervezésnél figyelembe kell venni, függetlenül attól, hogy ezeket a jelenségeket megtartani vagy megváltoztatni akarjuk.

A szerző ebben a monográfiájában – hat szakaszra bontva – végigkíséri a népesség és a társadalmi-gazdasági tényezők fejlődését a török uralom megszűntétől napjainkig, kutatva a két jelenség-csoport között állandóan meglévő kapcsolatot és kölcsönhatást. Bár az első fejezet a megye XVIII. és XIX. századi népességével és társadalmi-gazdasági körülményeivel foglalkozik, a népesség 1696. évi számára vonatkozó adatot is közöl. E szerint Baranya megyének abban az időszakban 18 000 lakosa lehetett (vitatkoznak azon, hogy megbízható-e ez az adat). A gyors és nagymértékű fejlődésre jellemző, hogy száz évvel később (1792-ben) már 137 870-en éltek megyénk területén és újabb száz év alatt (1869-re) ez a szám is megduplázódott (294 168). Mitette lehetővé e nagyarányú fejlődést és ez összhangban van-e az egész ország területén végbement változásokkal? Ez a tárgya az első résznek.

A második fejezet bemutatja, hogy a kapitalizmus kialakulása és kezdeti fejlődése milyen társadalmi és gazdasági folyamatokat indított meg és azok a megye népességére és népesedésére milyen hatást gyakoroltak. A jobbagyság felszabadításának a népesedésre káros hatásai legelőször és a legnagyobb mértékben Baranya megyében érződtek és itt nem is elcsúszta az a kedvező hatás, ami az iparosodás első időszakában (a gyermekmunka elterjedése következtében) létrejött. Országosan ez az időszak a természetes szaporodás növekedését hozta, megyénkben pedig csökkenését. Figyelembe véve azt is, hogy a megye közsé-geiből elvándorlás volt, a lakosság számszerű

növekedése egyre kisebb mértékű lett. Ez ki-
hatott pl. a mezőgazdaságra, ahol a földterület
művelési ágak szerinti megoszlása fokozatosan
a külterjesebb kultúrák felé tolódott el.

Bár években nem olyan hosszú, de társadalmi- és gazdasági változások tekintetében
gazdag időszakot ismertet a harmadik fejezet,
amely a századfordulótól a felszabadulásig el-
telt, népesedési szempontból is érdekes kor-
szak. Ebben az időszakban a népesség számára
közvetlenül is ható, legfontosabb társadalmi-
gazdasági változások közül csak a következő-
ket említjük meg: a kivándorlás engedélye-
zése, az első világháború és következményei,
a „földreform”, a gazdasági válság, a területi
változások és a második világháború. A könyv-
nek módszertanilag legkidolgozottabb részét ez
a fejezet tartalmazza. A faluról való elvándorlás
módszertanilag legkidolgozottabb részét ez a
fejezet tartalmazza. A faluról való elvándorlás
a két világháború közötti időszakban is de-
mográfiai probléma volt megyénkben. A szer-
ző keresi a falusi elvándorlásra ható tényező-
ket és a számbajöhető okokat számszerűen is
bemutatja. Megállapításait sokoldalú elemzései,
a történeti szempont következetes érvényesi-
tése és a felsorolt adatok teszik meggyőzővé.

A tanulmány külön fejezete foglalkozik az
1945. évi földreformmal és népesedésre gyako-
rolt hatásával. Olvasása közben érezni lehet,
hogy a szerzőnek saját emlékei elevenednek
meg, amikor erről a történelemformáló folya-
matról ír. Ez az időszak a megye életében a
végrehajtott telepítések miatt is igen jelentős
volt. Amíg az előző fejezetekben inkább csak
járási részletezésű adatokat kapunk, addig
itt községig részletezve ismerteti a telepítésre
vonatkozó fontos tényeket. Fel kell azonban
hívni a figyelmet arra, hogy a földreform és
a telepítés a népességszámra csak átmeneti ha-
tást gyakorolt, amit az iparosodás, majd a me-
zőgazdaság szocialista átszervezése erősebben
és tartósabban korrigált.

Az V. fejezet az 1949. és 1960. között el-
telt évek eseményeivel foglalkozik, tehát azok-
kal, amelyeknek nemcsak ismerői, hanem
részesei is vagyunk. Azok a társadalmi és gaz-
dasági jelenségek, amelyek a felszabadulás
után lejátszódtak, megváltoztatták a baranyai
falvak természetes népmozgalmát is, úgy,
hogy már népszaponulatot is produkáltak, időn-
ként az országos átlagnál is többet. Kiemel-
kedő helyet kap ebben a fejezetben Komló,
amely megyénk legdinamikusabban fejlődő vá-
rosa volt ebben az időszakban. Mivel a szerző-
nek megfelelő statisztikai adatok álltak rendelkezésére,

a népesség foglalkozási átrétegező-
dését pontosan nyomon kísérheti és bemutat-
hatja.

Nagyon érdekesek azok az utolsó fejezetben
tárgyalt részek, amelyek napjaink népmozgal-
mi adatait ismertetik és értékelik. Ezekben az
években Baranya megye természetes népsza-
porodása nemcsak elérte, hanem meg is ha-
lalta már az országot.

A könyv utolsó fejezete Pécs népességfejlő-
dését ismerteti 1720-tól 1966-ig. Az ismerte-
tésből kitűnik, hogy a város fejlődése az egész
időszak alatt aránylag egyenletesen történt. Bár
Magyarországon kb. 1900-ig elsősorban a me-
zőgazdasági városok fejlődtek, Pécs népessége
abban az időszakban is növekedett, mégpedig
a többi városét általában meghaladó mérték-
ben. A város fejlődését szinte történetének
egész időszaka alatt elsősorban a Mecsek ener-
giakészlete biztosította. Kezdetben fát adott a
fémolvasztáshoz, később vizet (Tettye) a kéz-
műiparosoknak, majd szénét a kapitalizmus ki-
alakulásához és most uránt az atomkorszak ki-
fejlődéséhez. Meg kell azonban jegyeznünk,
hogy a város fejlődését sohasem (most sem)
természetes szaporulata biztosította, hanem
mindig a bevándorlás. A lakosságnak a fele
sem volt helybeli születésű már 100 évvel ez-
előtt sem, most pedig csak kb. egyharmada az.
Így érthető a szerző nagy érdeklődése a be-
vándorlók korábbi lakhelye után. Ennek az
egyenletes és gyorsütemű fejlődésnek (amely-
nek népesedési és gazdasági szempontból fon-
tosabb stádiumait megismerhetjük) eredmé-
nyeként Pécs 100 év alatt vidéki kisvárosból
a Dunántúl legfontosabb nagyvárosa, ipari
centruma lett. Ez alatt az időszak alatt a lakos-
ságnak nemcsak a száma, hanem foglalkozás,
kor, iskolázottság stb. szerinti összetétele is lé-
nyegesen megváltozott.

Kolta János monográfiaja lehetővé teszi,
hogy megismerjük azt az összefüggést és köl-
csönhatást, amit a népesség, valamint a gaz-
dasági jelenségek és természeti adottságok
között feltételezünk egy földrajzilag kisebb
területen. Nemcsak a megye és Pécs fejlődését
kíséri figyelemmel, hanem mindig összehason-
lítja azt az egész országban végbement válto-
zásokkal, hogy így rámutathasson az átlagos-
tól eltérő, helyi sajátosságokra.

Ezt a munkát is, éppen úgy, mint a szerző
többi ilyen tárgyú írását áthatja a megye és a
város szeretete. Ennek az értékes monográfiá-
nak a kiadásával gazdagabb lett a Baranya
megyével és Pécs várossal foglalkozó irodalom.

HOÓZ ISTVÁN

Megjelent

VÁLOGATOTT
DOKUMENTUMOK
A BARANYAI—PÉCSI
MUNKÁSMOZGALOM
TÖRTÉNETÉHEZ

I.
1869–1918

A Pécsi Janus Pannonius Múzeum kiadásában megjelent *Válogatott Dokumentumok I. kötete* 1869–1918-ig kíséri a pécsi és baranyai munkásmozgalom történetét. „A kötetben közre adott dokumentumok bizonyítják, hogy a maga sajátos vonásaival megyénk munkásmozgalmá, közel száz esztendeje elszakíthatatlan része volt a magyarországi munkásmozgalomnak, annak fejlődésével, küzdelmeivel mindvégig lépést tartott. Egyes megnyilvánulásai, akciói, mindenek előtt a pécsi, és a Pécs környéki bányászok forradalmi küzdelmei, az országos mozgalom elismerését, megbecsülését vívták ki maguknak” – írja az előszóban *Rapai Gyula*, az MSZMP Baranya megyei Bizottságának első titkára. A kötetet *dr. Babics András* és *dr. Szita László*, a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének munkatársai szerkesztették, a dokumentumokat tizenkét helyi kutató gyűjtötte.

TV-szemle

MOCORGÓ

A leghálásabb „elbeszélő” forma az életregény, de egyben nagy veszélyeket is rejt magában az alkotó számára. Az események, a színes résztörténetek, a kiugró életmozzanatok szinte zuhatagszerűen kábitják el az író – ha filmről beszélünk, akkor a rendezőt is – és ebből a nagy zuhatagból a legjellemzőbb vonalat, a legdrámaibb – szűkszavúságukkal is szinte mindent elmondó – részteket biztonsággal kiválasztani: ez ennek a formának (ha szabad így nevezni) az alapkérdése.

A különös és szálnalmas életutat bejáró fiatalember, Mocorgó sorsa ezidáig már több műfajban is sikerrel bemutatkozott. A novella, a forgatókönyv, a színpadi megoldás után most a filmszalagon játszódtott le Mocorgó tragikusan rövid, s végül is jobb sorsra érdemes élete. Mocorgó nem hőse korunknak. Legalábbis nem szívesen vett hőse, nem szívesen beszélünk róla. Érzéseinek, főként pedig a rögeszméjének a súlya alatt imbolygó ember. A rögeszme: egy zsidó sátor a tangón. Ez a sátorrögeszme egyszerre megtelik nosztalgiával. Egyszerre szálnalmas, és egyszerre kicsapódása annak, amit saját egzisztenciának, nem épp szakszerűen: kiskapitalizmusnak nevezünk. Egyszerre sötét, koszos verem, a múlt dohos hagyatéka, és egyszerre menedék, ahol Mocorgó rátalálni vél az álmaira.

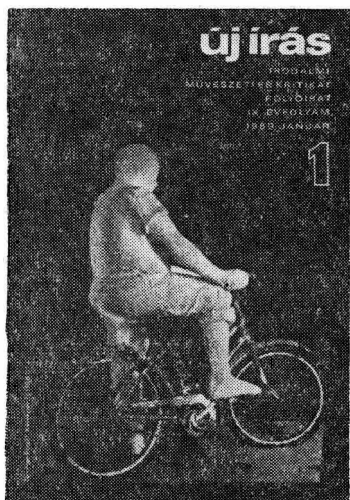
Milyen ember Mocorgó? Gyáva hát, valójában? A hősköltemények szerint gyáva. A nagy pillanatokat nem képes átélni, s bár bizonyára sóvárog e nagy emberi pillanatok után, nem képes vállalni sem. Az életben gyakori jellemábra ez. Az ilyen életsorsok alakulása különösen sokszor – így vagy úgy – sokszor a véletleneken múlik. Ha az a szélvihar nem jön közbe? ... Még valamit, ami nem lényegtelen. Tulajdonképpen nem volt szerencsés ember Mocorgó. Egész élete folyamán csak kis, jelentéktelen szerencsék érték, amelyek csak arra jók, hogy hamis reményeket ébresszenek az emberben. Az igazi szerencse elhagyta a döntő pillanatban. A döntő pillanatokban. Csak a rögeszméje volt az, amely a halála pillanatáig hű maradt hozzá.

Egy jó és céltudatos rendezés (Szőnyi G. Sándor) segített a film eszközeivel kibontani Mocorgó történetét, s Mocorgó sajátos, nem kevésbé bonyolult alakját. Olyan rendezés, amely nem „erőszakoskodott” az eredeti művel, hagyta élni a saját keretei között. Természetes sodrásában hagyta a történetet. Szőnyi G. Sándor kevés külső hatáskeltéssel dolgozott (talán a hosszadalmas és a melodramák hangulatát idéző kísérőzene volt az egyetlen) – a felvillanó képek már-már csak az eseményekre szorítókozó tempóját egy helyen – az 1944-es időszak ábrázolásánál – lassítja szándékosan, amikor Mocorgó az életének legdöntőbb mozzanatait éli át, amikor teljes önmagát kell megmutatnia. Ezek a mozzanatok a későbbiekben is determinálják a cselekményeit, önmagáról kialakított véleményét. Hosszan és nagy dicsérrel lehetne beszélni Mocorgó társalagjairól, a lírai szépséggel megírt Juditról, a valójában veszedelmes Schreierrel, a különc Iricről, Mocorgó apjának alakjáról, Klein bácsiról, Brillantin úrról, és a rövid felbukkanásában is „telitalálat” öszeresről.

THIERY ÁRPÁD

Folyóirat-szemle

DARVAS JÓZSEFTŐL A HIPPIKIG

Megváltozott külsővel, ofszet rotációs nyomással, új betűtípussal jelent meg az Új Írás januári száma. Korábban sem titkoltuk rokonszenvűnket a folyóirat kísérletező kedve iránt, most is úgy érezzük, az Új Írás törekszik a legmerészebben és legmeggyőzőbben, külső megjelenésében is vonzóbb, élénkebb, változatosabb számokat nyújtani az olvasónak. A néhány évvel ezelőtti újítás – különösen a betűtípus megválasztása – nem aratott osztatlan sikert. A korábban inkább csak címbetűként használt elegant groteszket sokan értelmetlenül modernkedőnek, s nehezen olvashatónak tartották. Most megnyugodhatnak az elégedetlenkedők: a folyóirat visszatért a hagyományosabb, de finom rajzú, jól olvasható *tótfalusi antikvá*hoz. Valóban tetszetősebb, „irodalomhoz illőbb”, kiegyensúlyozottabb lett ezáltal a folyóirat, kevesebb az öncélúságra csábító tördelési szélsőségesség, jól kihasználja azonban az új nyomdai eljárás nyújtotta lehetőségeket, a változatos rajzú és elhelyezési címekkel, léniákkal, kizárásokkal. Szöveg és képesség összhangja helyenként vitatható, a szám egésze azonban kétségtelenül izléses és tetszetős.

Nem csupán külső megjelenésében nyújt azonban újat a januári szám. Tartalmában is változatosabb, oldottabb anyagot kínál. Az ofszet rotációs külső kétségtelenül kedvez a publicisztikusabb jellegű szerkesztésnek, s az Új Írás utóbbi számaiból ez a tartalmi szándék is kirajzolódik. A januári számból Darvas Józsefnek nemrég Miskolcon bemutatott s máris vitát kavart A térképen nem található című riportdrámáját, Lukács György Ady jelentősége és hatása c. írását és a folyóiratnak a hippik fel foglalkozó Mérleg-rovatát emelnénk ki. Figyelmet érdemel Juhász Ferenc új költeménye, a Hitek halottja: Hübele Balázs, Örkény István újabb egyperces novellái és Fülöp János: Az üstökös című írása. A képzőművészeti cikket, Szabó György írását a Pop Artról halványabbnak érezzük, erről a témáról korábban már maga az Új Írás is részletesebb és alaposabb képet nyújtott.

SZ. E.

JELENKOR-MATINÉT rendez február 23-án a Hazafias Népfront Budapest I. kerületi Bizottsága. Pomogáts Béla mond bevezetőt, majd Bánffy György, Jancsó Adrienne és Móni Ottó színművész a folyóirat több munkatársának műveit mutatja be. A folyóirat képviselőit Arató Károly, Bertha Bulcsu, Galambosi László, Pál József és Takáts Gyula vesz részt a matinén, s olvassa fel új műveit. A matiné után az írók egy XXII. kerületi iskola irodalmi szakkörét látogatják meg.

*

BERTHA BULCSU nyerte el A csüttörökre virradó hajnal című elbeszéléssel a Központi Sajtószolgálat Szerkesztősége által meghirdetett tárcá- és novellapályázat első díját. A második díjat Dávid József és Jávor Ottó, a harmadikat pedig Csontos Gábor, Kamondy László és Szakonyi Károly novellájának ítelték.

*

A ŽIVOT A JELENKORNÁL címen cikk jelent meg a szarajevói folyóirat 1968. november–decemberi számában a költő-szerkesztő Duško Trifunović tollából. Az írás – szerzőjének múlt évi pécsi látogatása alapján – ismerteti a Dunántúl és Pécs kulturális, irodalmi életét, bemutatja a Jelenkort, főbb munkatársait és szerkesztőit.

*

CSUKA ZOLTÁNNak ítélte a Jugoszláv Pen Club szerb központjának zsürije a szerb irodalmi művek legjobb fordításáért járó 3000 dináros díjat. A kitüntetés – a hazai József Attila-díj után – a költő négy évtizedes fordítói munkásságának méltó elismerése.

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK SZÖVETSEGE Dél-Dunántúli Szervezete januárban tartotta meg tisztújító közgyűlését. Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye, valamint Pécs város újonnan megválasztott tisztségviselői és a szervezet szövetségi tagjai a Dél-Dunántúli Szervezet titkárának *Martyn Ferenc* festőművészt választották, a Területi Bizottság összekötőjeként *Soltra Elemért* delegálták. A Baranya megyei szervezet élére *Rétfalvi Sándor* szobrász került, a szervezet pécsi titkárának *Bizse János* festőművészt választották.

PÉCSETT, a Tudomány és Technika Háza nagytermében rendezték meg *Sándor Zsuzsa* fotóművész mintegy kétszáz képből álló kiállítását. A kiállítás áttekintést adott művészi tevékenységéről és munkásságáról, mely a magyar realista fotóművészet hagyományait folytatva a szocialista társadalom értékeinek tükrözésére törekszik.

A KIMSZ megalakulásának 50. évfordulója alkalmából a KISZ Baranya megyei Bizottsága irodalmi és képzőművészeti pályázatot hirdetett. Az irodalmi pályázaton az első díjat *Békés Sándor: Végtelen utazás* című kisregényével nyerte. A képzőművészeti pályázat első díját nem adták ki, a második díjat *Kaufman Gyula: Ságvári, 1944. július 27. című grafikája* kapta.

FEBRUÁR 16-ÁN rendezik meg Mohácson a *Baranyai Vasárnapok 1969. évi első rendezvényét, a busójárást, melyre tízezer vendéget várnak. A KISZ védnökséget vállalt a híres farsangi ünnepség megrendezése felett, üttörők, KISZ-fiatalok nagy számban öltik majd magukra a hagyományos álarcokat, kifordított subákat. Sor kerül a Kolo tér közepén felállított színpadon a törökveréshez kapcsolódó busó-népmonda megjelentetésére is.*

MÁRCIUSI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG JUBILEUMÁRA

Bertha Bulcsu, Békés Sándor és Sobor Antal novellája
Csorba Győző, Pákolitz István, Pál József, Ténagy Sándor versei
Czine Mihály: A háború és a forradalmak irodalma
Dévényi Iván: Körner Éva Derkovits-könyvéről
Gál István: Emlékezés Buday Dezsőre
Major Máté tanulmánya
Nagy L. Sándor: Moszkvai levél
Szabó Júlia: A Bauhaus grafikái a pécsi múzeumban
Tanácsköztársasági irodalmi és képzőművészeti pályaművek

A „MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJA“

PÉCS, KOSSUTH LAJOS UTCA 5. SZ.

február havi könyvajánlata

	Front, harcvtional nélkül (szovjet kémtörténetek
a második világháborúból)
<i>Suetonius:</i>	Cézárók élete
<i>Xenophon:</i>	Anabaszisz
<i>Chichester:</i>	A magányos víz, meg az ég (Világjárók).
<i>Udvary-Vincze:</i>	Az ismeretlen szomszéd (Világjárók).
<i>Oravecz Paula:</i>	Villanó fények (csal. regényének III. része)
<i>Gál György Sándor:</i>	Liszt Ferenc életének regénye
<i>Szabó Magda:</i>	Zeusz küszöbén (Görögországi útirajz)
<i>Bibó Lajos:</i>	Subások

*

LÁTOGASSA

**AZ ART
KINO
MŰSORAIT**

**MINDEN
HÉTFŐN ESTE**

MŰSORON:

**a filmművészet legértékesebb
alkotásai**

**BARANYA MEGYEI
MOZIÜZEMI
VÁLLALAT**